

**VALSTYBININKAS
POLITIKOS
SŪKURIUOSE**

VALSTYBININKAS
POLITIKOS
SŪKURIUOSE

VALSTYBININKAS
POLITIKOS
SŪKURIUOSE

TRIKATIS TIKOŠIAUSIAI
1992 M.

LEIDYMAS

LEIDYMAS
1992 M.

LEIDYMAS
1992 M.

LEIDYMAS
1992 M.

M. K.

**VALSTYBININKAS
POLITIKOS
SŪKURIUOSE**

**PRELATAS MYKOLAS KRUPAVIČIUS
1885-1970**

BIOGRAFINĖ APYBRAIŽA

* * *

*AMŽININKŲ ATSIMINIMAI
DOKUMENTAI
LAIŠKAI*

*Kazys Pankus, M. D.
4022 Park Boulevard Drive
Sleepy Hollow, Dundee, Ill. 60148*

1980
POPIEŽIAUS LEONO XIII LITERATŪROS FONDAS
CHICAGO

272-722,5

Va-228

Technikinė priežiūra — J. Slaboko
Tekstą rinko — Aleksandras Pakalniškis, jr.

P 1538

Spaudė M. Morkūno spaustuvė
3001 West 59th Street
Chicago, IL 60629

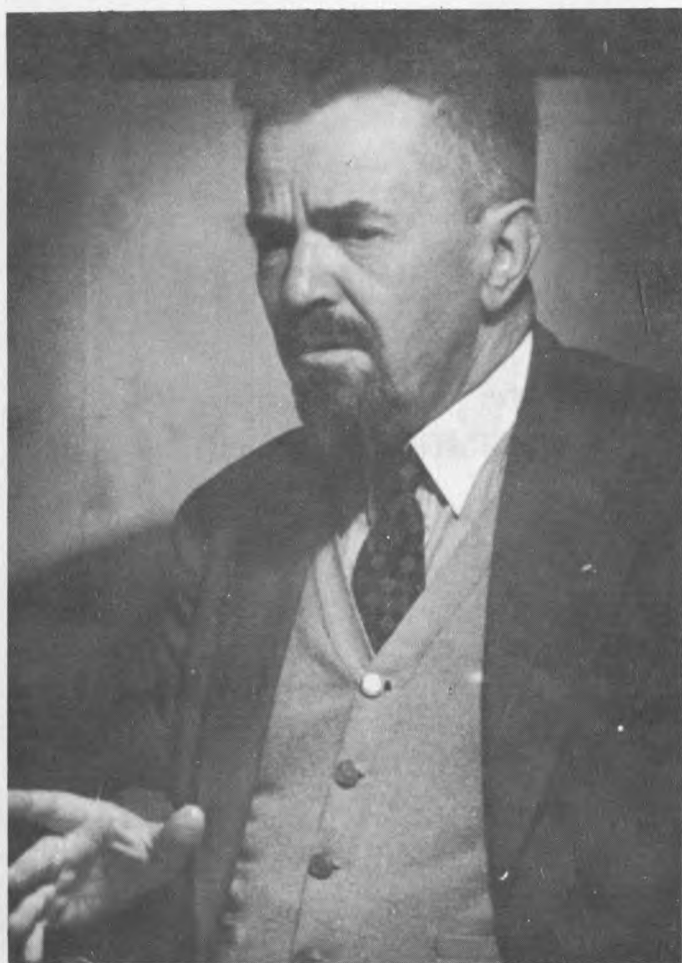

LIETUVOS
STEIGIAMOJO SEIMO
ŠEŠIASDEŠIMTIES METŲ

IR

PRELATO MYKOLO KRUPAVIČIAUS
DEŠIMTIES METŲ MIRTIES
SUKAKTIMS
ATŽYMĖTI

Nuotr. K. Daugėlos

PRELATAS MYKOLAS KRUPAVIČIUS

Mylék Viešpatį Dievą
už viską labiau,
Artimą kaip pats save,
O tėvynę už save daugiau.

PRATARMĖ

Prelatas Mykolas Krupavičius buvo plačiašakės veiklos asmenybė. Jis buvo visuomenininkas, politikas, valstybininkas, ryžtingasis Lietuvos žemės reformos vykdytojas, knygų autorius, vienas geriausių oratorių, kokį lietuvių tauta yra davusi naujaisiais amžiais.

Vienok visą Mykolo Krupavičiaus veiklos foną sudarė jo kunigystė, kuri jam nebuvo tik fonas. Jis visą savo politinę ir valstybinę veiklą pradėjo, ją tęsė ir savo amžių užbaigė kaip pareigingas katalikų kunigas.

Mykolo Krupavičiaus asmeniškąs savybės, padėjusios jam iškilti į didžiuosius Lietuvos valstybės vyrus, pradėjo reikštis jau ankstyboje jaunystėje. „Krupavičius yra gimęs būti vadu“, rašė jo mokslo draugas prel. dr. F. Bartkus.

Patekęs į Veiverių Mokytojų Seminariją, kuri tais laikais buvo tikras Lietuvos rusinimo lizdas, M. Krupavičius, su keliais kitais seminarijos auklėtiniais, išlieka tikrais lietuvišiais patriotais.

Išvykęs mokytojauti į Lomžos guberniją, Lenkijoje, Krupavičius tuoj įsijungė į visuomeninę veiklą, taip kad po trumpo laiko, jis jau vadovavo visai vietos katalikų akcijai ir net du kartu buvo areštuotas, bet vis vietos lenkų delegacijų iš kalėjimo išlaisvintas.

Po poros metų mokytojo darbo Lomžos gubernijoje, Krupavičiui pavyko sugrįžti į Lietuvą, kur jis Papilėje,

Šiaulių aps., gavo jaunesniojo mokytojo vietą. Papilėje Krupavičius rado veiklių vyrų, kur jis tapo visos lietuviškos veiklos vadu. Ano meto sąlygomis, norėdami užsimaskuoti prieš caro valdininkus, M. Krupavičius važinėjo su vietos veikėjais ir kun. Gudauskiu po kaimus neva „vakaruškų“ reikalais. Buvo surengiamos dainos, pokalbiai ir paskaitos aktualiaisiais gyvenimo klausimais. Tenka pastebėti, kad tarp kitų dalykų, jau tuomet, aiškiai Krupavičiaus iniciatyva, buvo raginama skirstytis iš kaimų į viensėdijas ir tuo pakeisti nevykusią žemės rėžių (šniūrų) sistemą.

Pagaliau buvo surengtas vienoje daržinėje „Šv. Agnieškos“ vaidinimas, sutraukęs beveik tūkstantinę minią. Charakteringa, kad sufleriaus pareigas, kurios tokios rūšies „teatruose“ yra pačios svarbiausios, atliko mokytojas Krupavičius. Vaidinimui pasibaigus, giedant Lietuvos himną, o caro žandarui nenusiėmus kepurės, ją numušė kun. Gudauskis. Kilo skandalas. Kun. Gudauskiui teko skubiai išvykti į Ameriką, o Krupavičiui atsisakyti iš mokytojo pareigų.

Krupavičius, pajutęs pašaukimą tapti kunigu, nieieškojo kitos mokytojo vietos, o įstojo į Seinų Kunigų Seminariją.

Seinų Kunigų Seminarijoje lietuviška veikla vyko lietuvių klierikų penketukuose. Tai buvo tikras konspiratyviniais metodais suorganizuotas lietuviško pogrindžio veikimas. Aišku, kad klierikas M. Krupavičius stipriai įsijungė į tą lietuvišką veiklą, kurios negalėjo nepastebėti Seinų Kunigų Seminarijos lenkiškoji vadovybė. Jam buvo pakartotinai pasiūlyta atsiimti savo dokumentus ir išstoti iš seminarijos, bet jis nesutiko. Tik vysk. A. Karosui įsikišus, pavyko M. Krupavičiui baigti Seminariją ir patekti į Petrapilio Dvasinę Akademiją.

Jau antraisiais savo studijų metais Petrapilio Dvasinėje Akademijoje Krupavičius buvo išrinktas lietuvių studentų pirmininku. Po to, jis sujungė aplink save kitų tautybių

studentų organizacijos, kaip gudų, vokiečių, latvių ir kitų, kurios sudarė daugumą ir nugalėjo ligtol dominavusius lenkus ir nuo to laiko Petrapilio Dvasinė Akademija paliko ne tik lenkų, bet visų katalikų aukštąją mokyklą.

Išeidamas iš savo katalikiškos dvasininko pasaulėžiūros, Krupavičius labai anksti sukūrė savo tvirtus, kaip demokrato principus. Aiškus dalykas, kad jo demokratija turėjo būti tik krikščioniškoji demokratija, pagal popiežiaus Leono XIII enciklikomis „Rerum novarum“ (1891) ir „Graves de Communi“ (1901) nutiestus kelius.

Savo krikščioniškosios demokratijos principus kun. M. Krupavičius labai jautriai ir giliai yra išdėstęs savo straipsnyje „Demokratybės auklėjimas“, pasirodžiusiam žurnale „Lietuvos Mokykla“, 1922 m., 305 psl.

Kun. M. Krupavičius sako, kad jau šv. Tomas Akviniėtis demokratiją supratęs kaip liaudies žmonių valdžią, o popiežius Pijus VII (1800-23) sakęs, kad jei būsite gerais katalikais, tai būsite ir gerais demokratais. Kun. M. Krupavičius rašo, kad demokratiją pagimdė tik krikščionybė, jos nebuvo senovės visuomenėse, nes jose buvo vergų, neturinčių net žmogaus vardo, nors jos savo sistemas irgi vadino demokratijomis, kaip Spartos arba Kretos valstybės.

Kristus neturėjo kitokio doros saiko ponams ir kitokio vergams. Jis skelbė „palaiminti vargšai“, o turtuoliams sakė „vargas didžiaturčiams. „Nuo tos dienos“, Krupavičius cituoja E. Jarošinskį, „kada Kristus ant kelių mazgojo žvejų kojas ir jiems įsakė taip pat daryti kitiems, liko įkurta demokratybė . . .“

„Turtingas, mokyta, turįs aukštą vietą visuomenėje žmogus“, rašė Krupavičius, „turi daugiau duoti artimui, nes daugiau yra gavęs, bet mažiau mokyta, labiau pavargęs, mažiau doroje išsitobulinęs, daugiau yra reikalingas medžiaginės pagalbos, patarimo, globos ir dorybės bei tobulumo pavyzdžio. Kadangi visuomenėje daugiausia tokių reikalaujančių, tad ir visas visuomenės

gerovei darbas turi būti kreipiamas pirmiausia pamirštųjų, pavargusiųjų, išnaudojamųjų naudai." Tokią idealistinę sampratą apie demokratiją yra turėjęs Mykolas Krupavičius.

Jam buvo labai malonu konstatuoti, kad lietuviai yra perdėm demokratinė tauta. Stiprus demokratybės gaivalas lietuviuose jau iškildavo aikštėn mūsų istorijos glūduroje. Mykolas Krupavičius mini grafo Kyburgo užrašus, kuriuose rašoma, jog Vytautas Didysis savo rūmuose paliepęs padaryti jų valgomajame didelį apvalų stalą, prie kurio visos vietos būtų lygios, kuomet pas kitus karalius dėl tokių vietų būdavo nesusipratimų, kovų ir net naminių karų. Tik lenkų dvasios įsigalėjimas lietuviuose tą demokratybę buvo apmarinęs, bet žmonės pasiliko demokratais, kaip buvę. Todėl Lietuvos politikos gyvenime aiškiai buržuazinių partijų, tokių kaip Europos šalyse, ligi pastarųjų laikų kaip ir nėra buvę. Jos pradėjo reikštis tik paskutiniais Lietuvos nepriklausomybės metais, vadovaujant sulenkėjusiems dvarininkams ir kai kuriems karjeristams lietuviams.

Pirmąją lietuvių krikščionių demokratų partijos programą, pagal popiežiaus Leono XIII mintis, paruošė 1905 m. Petrapilio Dvasinės Akademijos profesoriai: Pr. Bučys, J. Maironis ir A. Jakštas-Dambrauskas.

Pirmojo pasaulinio karo metu Lietuvių krikščionių demokratų organizacija buvo sukurta jau Rusijoje. Jos skyriai veikė Petrapily, Maskvoje, Šiaurės Kaukaze ir Minske, o veikimo centras vėliau buvo Voroneže. Grįžus kun. M. Krupavičiui 1918 m. į Lietuvą, o paskui jį grįžus ir kitiems krikščionių demokratų aktyvistams, Krikščionių Demokratų Centro Komiteto nutarimu, partijos veikimas Rusijoje buvo sustabdytas.

Vos tik pusmečiui praėjus nuo kun. M. Krupavičiaus sugrįžimo, 1918 m. lapkričio mėn. 20 d. Vilniuje įvyko Lietuvos krikščionių demokratų partijos konferencija,

kurioje partijos Centro Komiteto pirmininku buvo išrinktas kun. M. Krupavičius.

Grįžtant prie M. Krupavičiaus mokslo draugo pastabos, kad jis yra gimęs būti vadu, tokiu jis ir pasidarė ne tik Lietuvos krikščionims demokratams, bet ir visai lietuvių visuomenei gana ankstyvomis Lietuvos nepriklausomybės dienomis. Tačiau kun. M. Krupavičius nebuvo iš tų autokratiškos ir totalistinės sistemų vadų, apie kuriuos mes daug esame girdėję sekančiais po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo dešimtmečiais.

Anglijos parlamentarinė sistema irgi žino vado sąvoką, bet ne tokios rūšies vadų, kokiais yra buvę Musolinis arba Hitleris. Anglijos parlamentarinėj sistemoj iškyla partijų vadai dėl savo išskirtinių asmeninių ir politinių savybių ir jie lieka neginčijamais partijų kandidatais į Anglijos premjerus, jei jų partijoms pavyksta laimėti parlamento rinkimus. Bet jiems niekuomet nekyla mintis, kad jie nepakęstų kitų egzistuojančių partijų, šalia savos partijos, kaip buvo įvykę fašistų ir nacionalsocialistų sistemose, nekalbant jau apie komunistinę santvarką. Tokiu demokratinio tipo Lietuvos krikščionių demokratų vadu buvo jau 1918 metų pabaigoje pasidaręs kun. Mykolas Krupavičius.

Tapęs lietuvių krikščionių demokratų partijos vadu, Krupavičius, žinoma, pirmoj eilėj pasirūpino, kad Lietuvos krikščionių demokratų partija laimėtų daugumą Lietuvos Steigiamajame Seime ir kituose seimuose. Jis buvo apvažinėjęs su savo prakalbomis bent trečdalį Lietuvos teritorijos ir veikiausiai dėl šių pastangų, Lietuvos Steigiamajame Seime krikščionys demokratai gavo absoliutinę atstovų daugumą, kurią jie išlaikė ir per sekančius dvejus rinkimus į Lietuvos demokratinius seimus.

Vykdamas Lietuvos žemės reformą, Krupavičius susilaukė nepaprastos opozicijos. Jis buvo skundžiamas Lietuvos kunigams, Lietuvos vyskupams, popiežiaus atstovui ir pačiam Vatikanui, nes žemės reformos paliesti lenkų

dvarininkai suorganizavo demaršus net į pačią Romos kuriją. Vistiek Krupavičiui pavyko atsilaikyti prieš visus spaudimus, nes jis buvo įsigilinęs į Katalikų Bažnyčios mokslą apie žemės nuosavybę ir jam nepritrūko energijos ir ryžto atremti visus tuos puolimus.

Žemės reformos Lietuvoje pravedimas išgarsino kun. M. Krupavičių ir už Lietuvos ribų. Sužinoję, kad Lietuvos žemės reformos vyriausias vykdytojas yra Vakaruose po II Pasaulinio Karo, į jį kreipėsi tuometinis popiežiaus nuncijus Paryžiuje J. Ronkali (vėliau popiežius Jonas XXIII) ir kai kurie Pietų Amerikos krikščionys demokratai pastebėdami, kad Lietuvoje pravestoji žemės reforma yra buvusi pavyzdinė ir sektina kitiems kraštams.

Po I-jo pas. karo daugelio Lietuvos dvarų trobesiai buvo sudeginti arba sugriauti, todėl apie 35% jų žemių dirvonavo. Bado pavojus stovėjo lietuviams prieš akis. Todėl ne tik krikščionys demokratai, bet ir visos kitos tuomet Lietuvoje veikusios politinės partijos pripažino reikalą pravesti Lietuvoje žemės reformą; nesutarimai kilo tarp partijų, tik kaip tą žemės reformą įvykdyti.

Susirinkus Lietuvos Steigiamajam Seimui, Krupavičius tuoj iškilo kaip pirmos eilės parlamentinis kalbėtojas. Aštrūs ginčai Steigiamajame Seime vyko svarstant žemės reformos, konstitucijos, švietimo, religinius ir kitus klausimus. Krikščionių demokratų lyderis kun. M. Krupavičius turėjo atsilaikyti Seimo debatuose prieš visą eilę šmaikštaus žodžio ir aštrių protų oponentų iš opozicinių partijų. Vienu iš tokių jo parlamentarinių oponentų buvo žinomas Lietuvos mokslininkas prof. V. Čepinskis, socialdemokratų atstovas, labai aktyvus, sangviniško charakterio žmogus, vėliau metęs politiką ir atsidėjęs tik moksliniam darbui.

Kartą vienoj savo kalboj Krupavičius įkaitino socialistus. Čepinskis pašoko iš savo vietos ir, pirštu rodydamas į kalbantį Seimo tribūnoje Krupavičių, sako: „Jis panašus į

žydą." Krupavičius ramiai atsakė: „O ponas Čepinskis panašus į mane." Abu jie turėjo juodas barzdas.

Kitą kartą, kalbėdamas žemės reformos klausimu, Krupavičius savo tezes rėmė šv. Tomo Akviniečio mokslu. Ir šį kartą Čepinskis, nepajėgiąs kantriai išklaudyti, iš vietos sako: „Kun. Krupavičius nori sekti šv. Tomu Akviniečiu, kad pagaliau ir jis kartu su juo būtų paskelbtas šventu": Krupavičius atsakė Čepinskiui: „Nenusimink, ponas Čepinski, latras ant kryžiaus paskutinę valandą buvo išganytas." Krupavičius buvo pasakęs pranašiškus žodžius, nes vėliau prof. V. Čepinskis vis labiau kryo į dešinę ir mirė susitaikęs su Bažnyčia.

Skaitant tokius epizodus šioje knygoje apie Krupavičiaus oratoriškus pasireiškimus Lietuvos Steigiamajame Seime, kyla klausimas, kokio rango parlamentarinis kalbėtojas buvo kun. M. Krupavičius, sugebėdamas taip staigiai ir tokiomis tiksliomis replikomis savo kalbų eigoj atsikirsti šūkaujantiems oponentams. Mintis krypsta į naujųjų laikų Didžiosios Britanijos politinį liūtą Winstoną Churchillį, tarp kurio parlamentarinių debatų mes galime rasti tokių lakios minties ir aštrios ironijos replikų, jo kalbas pertraukiantiems oponentams. Nežiūrint to, kokią reputaciją Krupavičius buvo įsigijęs kaip parlamentarinis tribūnas, jis net savo senatvėje vistiek sakydavęs negalįs kalbėti nepasiruošęs, kad ir visai nežymiam susirinkime. Iš to posakio mes matome, kokią atsakomybę jautė šis Lietuvos demokratinių seimų oratorius prieš savo publiką. Šis kun. M. Krupavičiaus nusistatymas mums ypačiai šiais laikais yra svarbus, kuomet mes skundžiamės dėl per daug ilgų ir nuobodžių kalbų mūsų ruošiamuose lietuvių kultūrinės ir politinės veiklos parengimuose.

Krikščionims demokratams pralaimėjus rinkimus į 1926 m. III-įj Lietuvos seimą, vyriausybę sudarė didelių lietuvių tautai nuopelnų vyras adv. Mykolas Sleževičius, ankstybais nepriklausomybės metais suorganizavęs Lietuvos savanorius kaip tuolaikinis ministras pirmininkas ir

apgynęs krašto, kaip laisvos valstybės egzistenciją. Visas skirtumas tada buvo, kad jo Lietuvos nepriklausomybės gynimo laikų vyriausybę rėmė visos Lietuvos politinės grupės, įskaitant ir krikščionis demokratų, o po 1926 m. Seimo rinkimų Sleževičiaus sudarytoji vyriausybė su socialdemokratais rėmėsi tautinėmis mažumomis, žydais, lenkais ir vokietininkais, nes abi pagrindinės kairiosios partijos nesudarė daugumos.

Vos tik naujasis ministras pirmininkas suspėjo paskaityti savo deklaraciją, kun. M. Krupavičius Seime išėjo su stipria kritika prieš naują Lietuvos kairiųjų grupių su tautinėmis mažumomis sudarytą valdžią, atkreipdamas dėmesį į įvairius naujosios valdžios šulų arba artimų jos rėmėjų pareiškimus. Krupavičius kalbėjo apie planuojamą radikalų Lietuvos kariuomenės pakeitimą, karininkų atleidinėjimą, žemės reformos vykdymo sustabdymą, apie galimą Lietuvos mažumų, lenkų ir vokietininkų įtaką į Lietuvos gyvenimą, kurių kairiosioms grupėms prireikė, kad sudarytų Seime daugumą.

Krupavičiaus susirūpinimas dėl tautinių mažumų įtakos tuoj pasitvirtino, nes naujasis švietimo ministras prof. V. Čepinskis leido įsteigti net 60 naujų lenkiškų mokyklų. Dėl šių lenkiškų mokyklų Seimui buvo įteikta interpeliacija, kurią, šalia kitų krikščionių demokratų frakcijos atstovų, pasirašė ir tuometinis III-jo Seimo atstovas, garbingasis Amerikos lietuvių veikėjas Leonardas Šimutis. Tą interpeliaciją pasirašė ir Antanas Smetona bei kun. Vl. Mironas. Ši interpeliacija dėl lenkiškų mokyklų buvo Seimo daugumos pripažinta neskubota ir jos svarstymas atidėtas.

Tuomet dėl vyriausybės antitautinės krypties sujudo Lietuvos studentija. 1926 m. lapkričio 21 d. buvo suorganizuotas studentų masinis mitingas Liaudies Namuose, sutraukęs daugiau kaip 2000 dalyvių, protestuoti prieš švietimo ministro prof. V. Čepinskio antireliginę ir antitautinę veiklą.

Po susirinkimo norėta padaryti eiseną į Karo muziejų prie žuvusiųjų už Lietuvos nepriklausomybę paminklo, bet policija tokios eisenos neleido. Buvo bandoma neorganizuotai eiti į Karo muziejų, bet studentai buvo policijos stabdomi ir gana žiauriai apmušti.

Universiteto senatas pasmerkė tokį žiaurų policijos pasielgimą su studentais, o Seimui vėl buvo įteikta nauja interpeliacija, kurią pasirašė krikščionių demokratų bloko grupės su tautininkų ir ūkininkų partijos frakcijomis.

Paremdamas šią interpeliaciją, kun. M. Krupavičius pasakė Seime ilgą ir gana aštrią kalbą, pirmoj eilėj puldamas tuometinį vidaus reikalų ministrą Požėlą, kuris savo žinioje turėjo policiją. Nors buvo daug apmuštų ir sukruvintų studentų ir šiaip pašaliečių, mušamų raitosios policijos nagaikomis ir net šautuvo buožėmis, bet vistiek tenka pripažinti, kad nebuvo nei vienos gyvybės aukos ir nėra duomenų, kad kuris nors iš apmuštųjų būtų likęs invalidu.

Interpeliacijos atmetimas dar labiau suerzino Lietuvos visuomenę bei kariuomenės sluoksnius, kurie 1926 m. gruodžio mėn. 17 d. nuvertė prezidento dr. Kazio Griniaus ir min. pirm. Mykolo Sleževičiaus vyriausybę.

Ligšiol tebeprasikę ginčytinas klausimas, bent tarp išėivijos lietuvų, ar krikščionys demokratai, kuriems tuomet vadovavo Krupavičius, yra prisidėję prie šio perversmo suruošimo. Krupavičius yra kategoriškai neigęs šį įtarimą iki pat savo gyvos galvos. Šioje knygoje yra paminėti keli faktai, kurie kun. M. Krupavičiaus liudijimą dėl krikščionių demokratų neprisidėjimo prie perversmo turėtų patvirtinti.

Paaškėjus rinkimų rezultatams į III-įj Lietuvos Seimą, pas Krupavičių buvo atėjęs A. Merkys, kuris tautininkų įgaliotas, įkalbinėjęs jį neperleisti valdžios liaudininkams, nes jie sugriausią valstybę ir atiduosią ją bolševikams. (Reikia manyti, kad šis pokalbis įvyko prieš tai, negu

paaiškėjo, jog tos naujos vyriausybės priešakyje atsistos adv. Mykolas Sleževičius.)

Kun. M. Krupavičius, buvęs klasikinės demokratijos atstovas nuo pat savo jaunystės visuomeninės veiklos dienų, atmetė šitokį pasiūlymą. Jis buvo giliai susirūpinęs rinkimų rezultatais, bet jis pasakė: „Tauta išrinko, te ji pati ir įsitikina padariusi klaidą.“

Kiek vėliau tas pats pulk. A. Merkys antrą kartą kreipėsi į Krupavičių perversmo reikalui, bet ir šį kartą Krupavičius nesutiko prisidėti prie ruošiamo perversmo.

Įvykus perversmui, krikščionys demokratai prisidėjo prie to perversmo „legalizavimo“, vedami geriausių patriotinių motyvų, nes grėšęs rimtas pavojus, jog Lietuvoje užsitęsęs interregnumui, arba net kilus pilietiniam karui, galėjo lengvai pajudėti mūsų kaimynai lenkai arba ir Sovietų Sąjunga, norėdami tariamai apginti savo tautines mažumas Lietuvoje arba apsaugoti savo interesus.

Vienok šį perversmo „legalizavimo“ procesą tenka laikyti dideliu nesusipratimu arba tiesiog paprasta klasta. Kaip vėliau prof. Mykolas Römeris buvo tiksliai juridiniai išaiškinęs, kad perversmo pasėkoje valstybės galia perėjo iš Lietuvos konstitucijos į perversmą. Lietuvos konstitucija buvo sulaužyta ir visas valstybinės galios potencialas, ligtol rėmęsis konstitucija, perėjo į tą konstituciją sulaužusių perversmininkų rankas.

Lietuvos konstitucijos veikimas galėjo būti atstatytas tik „atverčiant“ tą perversmą ir palikus veikti Lietuvos valdžios tuolaikinius konstitucinius organus. Tuomet kyla klausimas ar prezidentas Smetona ir prof. A. Voldemaras sulaužė savo priesaikas, kurias jie davė laikytis konstitucijos, kuri perversmo pasėkoje liko negaliojanti? Galima sakyti, kad šie abu mūsų valstybės vyrai sulaužė savo priesaikas kaip Lietuvos III-jo Seimo atstovai, kuomet jie prisiekė ginti Lietuvos konstituciją, bet jų priesaikas, laikytis perversmo pasėkoje sulaužytos konstitucijos, mes vistiek turėtume laikyti niekingomis.

Netrukus po perversmo tuometinė tautininkų valdžia pasirūpino per Lietuvos vyskupus, kad kun. M. Krupavičius būtų atšauktas iš politinės veiklos. Buvo paaiškinta, jog Lietuvos episkopato nusistatymas toks, kad kunigai neturėtų stovėti Lietuvos politinių partijų priešakyje.

Kun. M. Krupavičius pasitraukė iš krikščionių demokratų partijos pirmininko vietos ir išvyko porai metų į Prancūziją sveikatos pataisyti ir pasigilinti į jo pamėgtas mokslo sritis, ypačiai sociologiją, Lillio ir Tulūzos universitetuose.

„Ateities“ korespondentui aplankius Krupavičių Tulūzoje, Prancūzijoje, jis jautriais žodžiais kalbėjo apie tuomet jau suirusią arba pradedančią suirti Lietuvos katalikų vienybę. Krupavičius sakė: „Padarykite visa, kad Lietuvos katalikai sueitų į vienybę . . . Susiskaldymas anais laikais pražudė Lietuvą . . . Vienybė katalikų politikos, kultūros, ekonomijos srity visu frontu — pirmutinis ir svarbiausias uždavinys. Jį turit pasiekti — arba neverti būsit nei lietuvių ir ateitininkų vardo.“

Tie pranašiški žodžiai buvo Krupavičiaus pasakyti „Ateities“ korespondentui prieš virš 50-tį metų. Betgi, jis sakė, kad vieningumą reikia skirti nuo vienodumo. Mes visi, būdami kiekvienas skirtingas individas, vis dėlto sudarome vieną lietuvių tautą.

Dirbant Amerikos lietuvių bendrinėse organizacijose, kaip Amerikos Lietuvių Taryboje, kartais tenka girdėti priekaištą, kad visas išeivijos lietuvių skaldymasis yra tik lietuvių katalikų suskilimo rezultatas. Sunku šį priekaištą atremti, matant, kaip lietuviai krikščionys demokratai gali puikiai bendrą darbą dirbti VLIKe arba ALTe su visomis kitomis lietuvių politinėmis grupėmis, išskyrus tik Fronto Bičiulius.

Grįžus kun. M. Krupavičiui iš Prancūzijos, jis buvo paskirtas Garliavos parapijos vikaru. Čia vėl pasirodė Krupavičiaus tikrasis, kaip katalikų kunigo veidas.

Netrukus Lietuvos vyskupams pasidarė nepatogu, kad šis Lietuvos valstybės kūrimo veteranas, pasikeitus politinėms sąlygoms, buvo pasiūstas tik vikarauti į kokią nežymią parapiją. Tuomet jis buvo perkeltas profesoriauti į Vilkaviškio Kunigų Seminariją, o po to paskirtas Suvalkų Kalvarijos klebonu ir dekanu.

Klebonaudamas Kalvarijoje kun. M. Krupavičius vėl išvystė savo plačią, kaip sociologo veiklą. Jis įkūrė dvi naujas parapijas, kad Kalvarijos parapijiečiams iš tolimesnių vietovių nereikėtų kelioliką kilometrų sekmadieniais važiuoti į savo parapijos bažnyčią. Jis įkūrė vaikų darželį ir senelių namus, kuriuose buvo bent per keturiasdešimt senelių ir maždaug toks pat skaičius vaikų krykštavo vaikų darželyje. Abi institucijos buvo sukurtos be žymesnės arba jokios paramos iš Lietuvos vyriausybės, nes kraštas pergyveno visą pasaulį apėmusią ekonominę krizę.

Nelengva suprasti kaip tą viską kun. M. Krupavičius galėjo suorganizuoti. Buvo daromos rinkliavos produktais pas pasiturinčias šeimas, o parapijos bažnyčioje buvo daroma viena kita rinkliava pinigais šioms įstaigoms paremti. Jų veikla nebuvo nutraukta iki pat antro karo pradžios, kuomet šios įstaigos buvo suvalstybintos.

Baigiant šį įvadinį žodį tenka paminėti porą plačiai išgarsėjusių kun. M. Krupavičiaus paruoštų memorandumų Lietuvos okupacinėms valdžioms, ypač jo labai kruopščiai parengtą memorandumą vad. Tarybinės, t.y. sovietų lietuviams užkartos bolševikinės valdžios organams, kuriuo tariamai buvo pasiūlytas okupuotos Lietuvos katalikų bendradarbiavimas su komunistais. Šį memorandumą kun. M. Krupavičius paruošė Lietuvos aukštų dvasininkų pavestas, turint tikslą uždelsti bolševikų akciją prieš Lietuvos Katalikų Bažnyčią. Memorandumas buvo įteiktas 1940 m. spalio 7 d. Lietuvos TSR Aukščiausiam Prezidiumui, Lietuvos Komisarų Tarybai ir Komunistų partijos Centro Komitetui.

Skaitant tą ilgą ir labai išsamų memorandumą kyla tik viena mintis — kiek daug padoresnė galėtų būti toji bolševikinė sistema, jei joje viskas nebūtų pagrįsta tik melais ir apgaulėmis. Jei visa bolševikų teorija nesiskirtų nuo jų praktikos, kaip diena nuo nakties, jei visos jų skelbiamos dogmos ir tiesos neturėtų praktikoje tik vienintelio tikslo — mulkinti žmones.

Taigi netenka stebėtis, kad kuriam laikui praėjus nuo memorandumo įteikimo, pas kun. Krupavičių atvyko nepažįstami asmenys, pasikalbėti dėl memorandumė iškeltų klausimų. O po to, 1941 m. balandžio mėn., vienas darbininkas įspėjo Krupavičių, kad jam gresia suėmimo pavojus. Tuomet jis pasitraukė apsigyventi į Druskininkų apylinkes iki sulaukė karo pradžios.

Kitas nepaprastą Krupavičiaus asmenišką drąsą liudijantis memorandumas buvo įteiktas naujojo Lietuvos okupanto atstovui — vokiečių Generaliniam Komisarui Kaune, kurį kun. M. Krupavičius pasirašė kartu su buv. Lietuvos prezidentu dr. Kaziu Grinium ir buv. žemės ūkio ministru J. Aleksa. Šiame memorandume buvo vokiečiams tiesiog pasakyta, kad jie Lietuvoje vykdo kolonizaciją dar karui nepasibaigus.

Dėl šio memorandumo kun. M. Krupavičius buvo 1942 m. pabaigoje gestapo suimtas ir per Eitkūnų ir Tilžės kalėjimus pasiųstas internuoti į Karmelityų vienuolyną Regensburge, iš kurio amerikiečių kariuomenės buvo išlaisvintas. Dr. K. Grinių vokiečiai ištrėmė į Sasnavą, o J. Aleksą į Vokietiją.

Okupuotos Lietuvos gyvenimo sąlygose autorius neturėjo galimybės pateikti duomenų apie Krupavičiaus plačią veiklą išeivijoje. Todėl tenka ją čia nors labai suglaustai paminėti.

Kovoti su vokiečių ir bolševikų okupacijomis ir siekti tautos išlaisvinimo 1943 m. lapkričio 25 d. Lietuvoje buvo slapta sukurtas Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, sutrumpintai VLIK'as.

Pasitraukus į vakarus ir karui pasibaigus, VLIK'o nariai susispietė Wuerzburge, Vokietijoje. Kai 1945 m. birželio m. 15 d. jie posėdžiavo pirmininko prof. J. Kaminsko bute, persiorganizavo ir išrinko pirmininku kun. Mykolą Krupavičių. Nuo tada Krupavičius atsidūrė pagrindinės užsienyje Lietuvos laisvinimo kovos institucijos priešakyje. Pagal Krupavičių kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo ir nepriklausomybės atgavimo yra visų lietuvių, nežiūrint kur jie begyventų, švenčiausia pareiga. Jis skatino išeivijoje nepasiduoti nusivylimui, išlaikyti nepalaužtą dvasią, neprarasti ryžto ir nesitraukti iš kovos, kol susidarys kuri nors proga Lietuvai išsilaisvinti.

Laisvinimo kovoje Krupavičius panaudojo visas jam prieinamas priemones, ieškodamas kovos draugų, paramos, supratimo ir lietuvių tautos kančių atjautimo. Ta ar kita forma atsiliepė į visus svarbesnius iškilusius reikalus. Taip pat kėlė balsą dėl lietuviams daromų skriaudų: trėmimų į Sibirą, nežmoniškų sąlygų kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose.

1950 m. birželio m. 15 d. Krupavičius drauge su V. Sidzikausku ir J. Brazaičiu buvo specialioje audiencijoje Vatikane priimti popiežiaus Pijaus XII-jo ir išdėstė jam Lietuvos reikalą. Tomis pat dienomis matėsi, išsikalbėjo ir su busimuoju popiežium prelatu Montini, tada svarbiu Vatikano politikos reikalams pareigūnu.

Be Vatikano, Krupavičius, kaip VLIKo pirmininkas, Lietuvos laisvinimo reikalais lankėsi: Anglijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Šveicarijoje, Kanadoje ir Jungtinėse Amerikos Valstybėse.

Per JAV praleistas 86 dienas Krupavičius dalyvavo dvidešimt šešiuose įvairiuose posėdžiuose bei pasitarimuose, kuriuose svarstyta, kokias priemones panaudoti Lietuvos laisvinimui.

Su ALTo pirmininku Leonardu Šimučiu Krupavičius lankėsi Valstybės departamente Vašingtone. Turėjo audienciją pas valstybės sekretoriaus asistentą Europos

reikalams Merchantą ir prezidentūroje pas viceprezidentą Richardą Nixoną, pas žymiuosius kongreso veikėjus, JAV arkivyskopus ir vyskopus, Katalikų Veikimo Centre pas vyskupą O'Boyle, taip pat įvairių vietovių valdžios pareigūnus, susitiko su spaudos atstovais, kalbėjo įtakinguose amerikiečių klubuose. Aplankė nemažai lietuvių kolonijų, kalbėjo Vasario 16 d. minėjimuose — visur išdėstydamas Lietuvos reikalą.

„Visuose pasikalbėjimuose Krupavičius pasireiškė kaip stiprus politikas valstybininkas“, rašo Leonardas Šimutis.

Kun. M. Krupavičiaus ir V. Sidzikausko atsilankymas JAV taip pat sustiprino ryšius tarp VLIKo ir ALTo ir išjudino JAV gausią lietuvių koloniją, kad ji daugiau prisidėtų prie Lietuvos laisvinimo reikalo.

Grįžus atgal į Vokietiją, iškilo naujas rūpesnis: kad tremtiniai, iš Vokietijoje esančių stovyklų, išsiskirstę po visą pasaulį, nenulietuvėtų. Lietuvybei išlaikyti VLIKas suorganizavo Pasaulio Lietuvių Bendruomenę ir 1949 m. birželio 14 d. paskelbė pagrindines direktyvas ir įpareigojo jų laikytis, būtent: išlaikyti sveiką ir pajėgią išeivijoje esančią lietuvių tautos dalį, saugoti gerą lietuvių vardą, rūpintis švietimu, kultūra, ir socialiniais reikalais, padėti pasiruošti profesijoms, ugdyti tautinį solidarumą ir demokratinę sąmonę.

VLIKo pirmininko pareigose Krupavičius išbuvo dešimtį metų. VLIKui persiorganizavus, 1955 m. birželio 2 dienos posėdyje Krupavičius iš pirmininko pareigų pasitraukė. Tame pat posėdyje jis buvo išrinktas Tautos Fondo Valdytoju.

Kun. M. Krupavičius, siekdamas Lietuvos gerovės, atliko didelius darbus ir tapo iškiliu valstybininku, įėjusiu į Lietuvos istoriją. Todėl dvidešimties metų nuo VLIKo susiorganizavimo sukaktį minint, New Yorke, 1963 m. lapkričio 23-24 d., pagerbiant didelius Krupavičiaus nuopelnus, jis buvo išrinktas VLIKo garbės pirmininku. Gi Krikščionių demokratų konferencijoje 1950 m. birželio 15

d. išrinktas pasaulio Liet. Krikščionių Demokratų Sąjungos pirmininku ligi gyvos galvos.

Persikėlęs gyventi į JAV, Krupavičius įsikūrė Cicero, Ill. prie Čikagos. Nežiūrint pažengusio amžiaus, jis ten gyvendamas aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, bendradarbiavo spaudoje, parašė ir išleido kelias knygas. Liko ir rankraščių.

Kilus minčiai įsteigti vieno milijono fondą, kurio procentai būtų naudojami lietuvių kultūros reikalams išėivijoje finansuoti, o pats kapitalas, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, perkelti į Lietuvą jai atkurti. Krupavičius tam sumanymui pilnai pritarė, jį rėmė ir aktyviai dalyvavo, taip vadinamo „milijoninio fondo“ steigiamajame susirinkime Čikagoje.

Mirė 1970 m. gruodžio 4. Palaidotas Šv. Kazimiero Lietuvių kapinėse. Lietuvių įvairių kraštų visuomenės sudėtomis aukomis ant jo kapo 1975 m. pastatytas išskirtinai savotiškas paminklas su iš jo testamentu padarytu įrašu:

„Lietuvi, tebūnie tau pirmaeiliais tėvas ir motina,
bet virš jų tebūnie tau tavo tėvynė Lietuva”

Dr. Kazys Šidlauskas
Amerikos Lietuvių Tarybos
Pirmininkas

IŽANGOS VIETOJE

Prelatas Mykolas Krupavičius buvo didelė asmenybė. Jis giliai jaugo į Lietuvos istoriją. Čia tik trumpai nušviečiamas jo gyvenimas ir veikla. Rašydamas šią trumpą biografiją, aš tikiu, kad ateityje kas nors parašys išsamią ir plačią šios istorinės asmenybės biografiją.

„Prelatas Krupavičius yra gimęs būti vadu“, — taip rašė jo mokslo draugas prel. dr. F. Bartkus (Vilkaviškio Kunigų Seminarijos Rektorius). Jis tai patvirtino visu savo gyvenimu.

M. Krupavičius buvo gavęs iš Dievo didžiausią dovaną — daug talentų. Ir tie visi talentai harmoningai siejosi vienas su kitu, sudarydami jo veiklos ir gyvenimo sintezę.

Prel. Krupavičius, nors ir sulaukė 85 m. amžiaus, negalėjo pasigirti gera sveikata. Jis visą laiką sirguliavo. Tą paliudijo piktas jo priešas, didelis lenkintojas Seinų Kunigų Seminarijos inspektorius R. Jalbžkovskis („Tiesos Kelias“, 1940, 240 psl.). Tą patį teigia ir Petrapilio Dvasinės Akademijos kolega V. Mykolaitis-Putinas ir vyskupas A. Karosas. Tačiau Krupavičius niekada nesiteisino savo silpna sveikata ir visus savo talentus išnaudojo iki savo gyvenimo pabaigos, pašvęsdamas juos Dievo ir žmogaus tarnybai. Vado savybės ir charakteris išryškėjo krikščionių demokratų veikloje ir ypač tuo metu, kai Lietuvoje buvo sprendžiamas žemės reformos klausimas. Šie du klausimai prieškarinėje Lietuvoje turėjo didelės reikšmės. Negalima kalbėti apie prel. M. Krupavičių, nekalbant apie socialinį

klausimą — konkrečiai žemės reformą — ir krikščioniškąją demokratiją. Dėl to šiems klausimams rašinyje skirta daugiau vietos, negu kitiems.

Krupavičius buvo puikus oratorius. Tokio oratoriaus, žinovų nuomone, Lietuvai gali pavydėti daugelis tautų. Jis dažnai vadinamas lietuviškuoju Savonarola. Skirtumas tik tas, kad lietuviškasis Savonarola buvo drausmingas kunigas ir gilus katalikas.

M. Krupavičius turėjo savitą žurnalisto braižą. Dar besimokydamas Veiverių Mokytojų Seminarijoje, rašė periodikoje. 1905 m. rašė Petrapilio „Lietuvių Laikraščiui“, „Vilniaus Žinioms“ ir „Lietuvos Ūkininkui“. Vėliau daug rašė „Šaltiniui“, „Vadovui“, „Spinduliui“. Pasirašinėdavo G. Taučiaus, Keršio, Kručiaus, Juodišiaus, Jonikos, M. Kruopelės, M.M., K.M. slapyvardžiais. Nepriklausomybės laikais rašė „Draugijai“, „Rytui“, „Lietuvai“, „Tiesos Keliui“, „Lietuvos Mokyklai“, „Židiniui“, „Pavasariui“, „Moteriai“. Buvo redakcijų nariu „Ateities Spindulių“, „Tiesos Kardo“, „Laisvės“, „Tėvynės Sargo“ (Vilniuje ir Kaune). Redagavo „Krikščionių Demokratą“, „Laisvąją Lietuvą“, „Visuomenininko Bibliotekos“ leidinius, „Tėvynės Sargą“ (Vokietijoje).

Parašė įvairaus pobūdžio didesnės ir mažesnės apimties knygy. Dabar negalime jų visų išvardyti, nes trūksta duomenų. Dar būdamas klieriku Seinų Dvasinėje Seminarijoje 1910-1913 m. parašė G. Taučiaus slapyvardžiu „Apie sielą“, „Apie žmogaus atsiradimą“, „Idealas ir jaunuomenė“. Keršio slapyvardžiu 1914 m. parašė „Lietuvių politinės partijos“. Drauge su Alb. Rimka — „Žemės reformos sumanymai“ (1919), o vienas atskirai — „Žemės klausimas Lietuvoje“ (1919), „Kokia mums reikalinga mokykla“ (1919), „Kunigas XX amžiaus visuomenėje“ (1920), „Kova už žemę ir laisvę“ (1920), „Mūsų keliai“, „Leonas XIII ir mes“ (1921), „Rinkimai“ (1925), „Jonas Basanavičius“ (1927), „Apie visuomeninį darbą“ (1928), „Kova už žemę ir ūkininką“ (1928), „Liaudies tarnyboje“

(1928), „Civilinė santuoka” (1933), „Kaip dalyvauti šv. Mišiose” (1937), „Krikščioniškoji demokratija” (1948), „Lietuviškoji išeivija” (1959), „Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje” (1961).

Išvertė iš lenkų kalbos kardinolo Hlondo „Krikščioniškieji valstybinio gyvenimo dėsniai” 1948. Raštai rankraščiuose: „Darbas ir kapitalas”, „Liturginis katekizmas” (abu likę Lietuvoje), „Prie Kristaus kojų” — mąstymai kunigams.

Visą gyvenimą prel. Krupavičius kovojo už katalikybę, demokratiją ir lietuviškumą. Tur būt, todėl ir savo kapitalinį veikalą, parašytą gyvenimo saulėlydyje, jis pavadino „Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje”.

Prel. Krupavičius buvo nepaprastai teisingas, labdaringas ir atviraširdiškai tiesus. Netgi jo priešai — socialistai — po II pasaulinio karo kalba apie jį, kaip labai taurų žmogų ir lietuvių.

Būdamas Žemės Ūkio Ministru turtų neprigyveno. Visas savo lėšas jis skirdavo katalikiškoms organizacijoms, studentijai ir kitiems geriems tikslams.

Savo visuomeninę veiklą pradėjo 1905 m.* Taigi viešą visuomeninį darbą dirbo 65 metus. Tai labai didelis darbo stažas. Buvo silpnos sveikatos, bet didelio ir aiškaus proto. Prieš pat mirtį jis rašė vienam savo pažįstamam: „Spiritas stiprus, bet fizika kojas painioja”, t.y. protas šviesus, bet sveikata trukdo darbą dirbti.

Rašiny s patogumo dėlei suskirstytas pagal jo gyvenimo laikotarpius.

Taip pat, yra daug dalykų, dėl kurių sielojomės ir kovojome praeityje, — bet šiandieniniam lietuviui jie jau sunkiai suprantami. Dėl to aprašant šio didžio valstybininko M. Krupavičiaus gyvenimą ir veiklą, grįžtama į praeitį, norint padėti prisiminti anų dienų įvykius ir atskleisti mažiau žinomus faktus.

* „Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos”. — Klaipėda, 1924.

The first part of the report, which is the most important, is a
summary of the work done during the year. It is a very
interesting and useful document, and it is well worth
reading. The second part of the report is a list of the
work done during the year. It is a very interesting and
useful document, and it is well worth reading. The
third part of the report is a list of the work done
during the year. It is a very interesting and useful
document, and it is well worth reading. The fourth
part of the report is a list of the work done during
the year. It is a very interesting and useful document,
and it is well worth reading. The fifth part of the
report is a list of the work done during the year. It
is a very interesting and useful document, and it is
well worth reading. The sixth part of the report is a
list of the work done during the year. It is a very
interesting and useful document, and it is well worth
reading. The seventh part of the report is a list of
the work done during the year. It is a very interesting
and useful document, and it is well worth reading.
The eighth part of the report is a list of the work
done during the year. It is a very interesting and
useful document, and it is well worth reading. The
ninth part of the report is a list of the work done
during the year. It is a very interesting and useful
document, and it is well worth reading. The tenth
part of the report is a list of the work done during
the year. It is a very interesting and useful document,
and it is well worth reading.

JAUNYSTĒ IR PIRMIEJI SAVARANKŪS ŽINGSNIAI

(1885-1908)

I. M. KRUPAVIČIAUS KILMĖ IR JAUNYSTĖ

M. Krupavičius gimė 1885 m. spalio mėn. 1 d. Balbieriškyje, Suvalkų žemėje.

Jo tėvas Pranas Krupavičius čia atbėgo iš Vilniaus krašto nuo žiauraus dvarininko. Jį priėmė Krokialaukio dvarininkas (Alytaus aps.) ir davė žemės šalia Gransko — kun. Gronio tėviškės. Mirus pirmai žmonai, Krupavičius vedė iš Balbieriškio ūkininkaitę — Rožę Malinauskaitę.

M. Krupavičius, besimokydamas Petrapilio Dvasinėje Akademijoje, buvo sutikęs du karo gydytojus ta pačia Krupavičių pavarde. Kalbėjosi lietuviškai, bet vieni kitų neatpažino. Jie sakėsi taip pat kilę iš Vilniaus krašto.

Vedęs Rožę Malinauskaitę, Pranas Krupavičius apsigyveno Balbieriškyje. Dirbo mechaniku. Buvo kalbama, kad jis, kaip mechanikas, buvo gabus savo amato meistras. Susitaupęs pinigų, panorėjo būti laisvesniu — bandė nuomoti Ūtos dvarelį — majoratą (30—40 margų). Buvo ambicingas. Palivarko savininkei tai nepatiko ir Pr. Krupavičių pavarė, o palivarką išnuomojo kitam. Tąsyk Krupavičius pirko Igliškėlyje (Marijampolės aps.) namą ir daržą. Tas jam nepatiko. Pagaliau išvyko Amerikon. Jis buvo pamokytas ir sakė, esą ten kvaili užsidirba, tai juo labiau jam pasiseks. Pradžioje išvyko vienas. Prasigyvenęs manė parsikviesti ir žmoną su vaikais. Pirmiausia į Ameriką pas tėvą išvyko vyriausioji duktė Melanija (vėliau

Rugienė), turėdama 14 metų. Tai buvo apie 1897 metus. Po kurio laiko tėvą, dirbantį fabrike sužalojo mašina ir jis baigė gyvenimą Čikagos miesto prieglaudoje.

Likusi našlė, motina sunkiai vertėsi. Augo vaikai — augo rūpestis. Reikėjo juos aprūpinti. Eidamas šeštus metus, Mykolas pradėjo mokytis pas Jasaitį. Mokytojas, turėdamas daržą, daugiau rūpinosi juo, negu savo darbu. Mykolas buvo linkęs į kalvystę. Baigdamas pradžios mokyklą, laisvomis valandomis dirbo valsčiaus raštinėje. Pradėjęs lankyti pradžios mokyklą, pradėjo skaityti ir platinti anuo metu draudžiamą spaudą. Laikraščių į mokyklą atnešdavo Vaičiulionis iš Veselukės (Marijampolės aps.) ir kiti. Gautą spaudą skaitydavo su kitais berniukais pertraukų metu, pasislėpę už kluono, paskui įduodavo kitiems vaikams, kad parneštų tėvams.

Mykolo motina, gyvendama Igliskėlyje, kurį laiką turėjo užkeigos namus. Dėl to Mykolas turėjo palankias sąlygas platinti spaudą: pažįstamiems stačiai į rankas paduodavo; nepažįstamiems — nematant į vežimus prikaišiodavo. Prieš valsčiaus sueigas brošiūrų ir atsišaukimų primėtydavo daržus ir griovius. Tai buvo 1892—1900 metais.¹ Tuo būdu Mykolas Krupavičius nuo pat vaikystės buvo uždraustos lietuviškos spaudos platintojas.

Kažkas patarė motinai leisti sūnų į Veiverių Mokytojų Seminariją, kaip nebrangią mokyklą. Į Veiverius Mykolas atvyko 1900 m. turėdamas 15 metų amžiaus, mokytojo Jasaičio gana silpnai teparuoštas. Bet žinomo lietuvių pedagogo Tomo Žilinsko rūpesčiu, kuris buvo Mykolo tėvo bičiulis, buvo priimtas į prie Mokytojų seminarijos veikusią parengiamąją klasę, kur buvo paruoštas į pirmąjį kursą. Be to, T. Žilinskas išrūpino Mykolui ir stipendiją.

Mykolo motina ir pats Mykolas gyvenime turėjo daug vargo, bet Mykolas jaunystės vargą laikė naudingu dalyku. Gerai suprastas jaunystės vargas, sakė Krupavičius, žmogų žmogum padaro. Mūsų jaunimas turi išmokti krikščioniškai pergyventi savo vargą ir savo idealus juo

užgrūdinti. Taip pareiškė 1930 m. atvykusiam pas jį į Prancūziją „Ateities“ korespondentui.²

M. Krupavičiaus motina mirė 1920 metais, sulaukusi 59 metų amžiaus. Palaidota Marijampolės kapinėse (vakariename kapinių šone, dešinėje pusėje didžiojo tako).

2. M. KRUPAVIČIUS IR VEIVERIŲ MOKYTOJŲ SEMINARIJA

Veiverių Mokytojų Seminarija įkurta 1866 m. ir veikė iki 1918 m. Tai buvo vienintelė Rusijos Švietimo Ministerijos žinioje esanti įstaiga, rengusi mokytojus lietuvius. Ji buvo įkurta, siekiant sulaukyti lietuvius nuo smarkaus lenkėjimo ir ruošti mokytojus, palankius carinei administracijai, teisingiau rusinimo tikslais.

Ši mokymo įstaiga buvo įkurta prie Daugpilio — Varšuvos trakto, Veiverių bažnytkaimyje, netoli Mauručių stoties, ligi tol buvusiuose pašto stoties užvažiuojamuose namuose.

Seminarijos vadovybė stengėsi savo auklėtiniams įkvėpti, kad pradžios mokyklų mokytojų pareiga sėti rusiškumo sėklą. Vadovybė sakydavo — jei kuris iš tavo draugų mokytojų kreipsis į tave ne rusiškai, pasakyk jam, kad jis kvailys, su juo nesikalbėk ir nedraugauk.

Nuo 1869 m. buvo pradėta drausti lietuviškai kalbėti ne tik seminarijoje, bet ir už jos sienų. Iki 1905 m. seminarijos koridoriuose kabėjo užrašai „Lietuviškai kalbėti draudžiama“.

Be mokytojų rengimo, Veiverių Mokytojų Seminarija turėjo dar kitą uždavinį — mokyti rusų kalbos vietos gyventojus. 1874 m. seminarijos inspektorius A. Jurkevičius pareiškė, „jei jis čia pabūsiąs, tai po dvidešimties metų lietuvių kalbos Veiverių apylinkėse jau nebegirdėsią“. Kita proga tas pats inspektorius yra pasakęs: „Aš nesulauksiu, bet jūs pamatysite — nepraeis nė 50 metų, kai čia visi kalbės rusiškai“.

Šis didysis rusintojas bandydavo sekmadieniais susirinkusius į miestelį kaimiečius šnekinti rusiškai. Tie pakratydavo galvas — nesuprantą. Pastebėjęs, kad žmonės rusiškai nekalba, sakydavo: „Čiort znajet, kodėl tie Lietuvos „mužikai“ tarp savęs nekalba rusiškai”.

Kadangi lietuvius rusinti kliudė katalikų tikyba, seminarijos vadovybė planavo prie seminarijos pastatyti cerkvę.³

Lietuvių rusinimas vyko ir kitose Lietuvos vietose. Žemaitija šia prasme buvo laiminga. Jai vadovavo vysk. M. Valančius. Tai gabus diplomatas, atkaklus kovotojas su rusinimu. Maždaug tuo laiku, kai Muravjovo įsakymu buvo uždarytos parapijinės mokyklos, vyskupas Valančius patarė kunigams, kad jie ragintų žmones sąmdytis „daraktorius“ arba naminius mokytojus, ir namie mokyti vaikus lietuviškai. Kai valdžia pradėjo persekioti ir „daraktorius“, beliko raginti žmones patiems mokytis skaityti ir rašyti.⁴

Vyskupas Valančius pats rašė lietuviškas knygas, spausdino Prūsiose ir kontrabanda jas gabendavo į Lietuvą. Jose, be ko kita, vysk. Valančius rašė: „Todėl katalikai nesiskubinkite išmokti maskoliškai. Klausiantiems ko maskoliškai, atsakykite, nesuprantu . . . Dabar maskoliai atėję į Lietuvos žemę, svetimą kraštą, kaip gali reikalauti, kad dėl jų tos šalies žmonės mokytųsi maskoliškai” . . .

Dvasininkai buvo griežtai prižiūrimi policijos. Be policijos leidimo kunigas negalėjo išvažiuoti iš savo parapijos ir eiti kunigo pareigų svetimoje parapijoje . . .⁵

Veiverių Mokytojų Seminarija formaliai buvo skirta Suvalkų krašto valstiečių vaikams, bet iš tiesų, lietuvių vaikai čia turėjo mažai teisių. Į Veiverius suvažiuodavo iš įvairių Rusijos gubernijų įvairių tautybių bei kilmės piliečių, kurie nebuvo net girdėję lietuvių kalbos ir gėdijosi valstiečių vardo. Su nelietuviškos kilmės pasais buvo sunku patekti į seminariją, todėl tokie piliečiai

nueidavo į valsčiaus valdybą su „sorokovka“ (degtinės bonka arba rubline ir grįždavo su pažymėjimu, kad yra valstietis ir lietuvis.

Lietuviai seminaristai gaudyte gaudė Prūsiose leidžiamą lietuvišką spaudą, skaitė ją ir platino. Oficialiais duomenimis per vienus metus pasienio sargybiniai sulaikė apie pusę milijono knygų bei laikraščių ir juos sudegino. Seminarijos vadovybė norėdama seminaristus pagąsdinti, nuolat darydavo mokinių kratas ir suiminėdavo.

Seminarijos vadovybė, norėdama atitraukti seminaristus nuo lietuviškos spaudos ir apskritai lietuviškumo, ėmėsi įvairiausių priemonių. Pvz.: beveik kas šeštadienį rengdavo mokiniams šokius. Partneres kviesdavo iš visos apylinkės pagelžkelių, nuo Kybartų iki Kauno. Rusės čia turėdavo pirmenybę. Seminarijos vadovybė, norėdama nutautinti seminaristus, o per juos ir visą tautą, su priemonėmis nesiskaitė. Seminarijos auklėtiniams siūlė šokius, girtavimą ir kitus amoralius dalykus.

Tokia taktika ir priemonėmis seminarijos vadovybė iš dalies pasiekė savo tikslą. Atsirado mokytojų, kurie smuko moraliai, kiti siekdami karjeros, tarnavo valdžiai. Veiveriai tapo tipišku rusinimo lizdu, jos pikčiausiais to vaisiais.⁶

Seminarijoje įvedė griežtą drausmę. Seminaristams buvo uždrausta išeiti iš bendrabučio po vakarinio skambučio. Jis turėjo teisę nueiti tik į mokyklos parduotuvę ir pas mokytojus.

Tačiau lietuvių seminaristų tautinė sąmonė brendo. Pradėjo atsirasti seminaristų rateliai, kuriuose slaptai skaitydavo draudžiamas lietuviškas knygas, ugdė tautinę savišvietą.

Veiverių seminaristai palaikė ryšius su Seinų Kunigų Seminarijos klierikais lietuviams. Vienam tokiam seminaristų savišvietos rateliui priklausė Pr. Dovydaitis (vėliau iš seminarijos pašalintas), A. Jasinauskas (vėliau kunigas), M. Krupavičius, Jonas ir Juozas Palukaičiai, Sluoksnavitis, J. Strimaitis ir kt.

Iš baigusių Veiverių Mokytojų Seminariją, pirmenybę dirbti mokytojais Suvalkų gubernijoje turėdavo kitataučiai arba lietuviai, priėmusieji pravoslaviją.

Nuo 1868 m. iki 1905 m. iš 800 baigusių Veiverių Mokytojų Seminariją apie 300 buvo išsiųsta mokytojauti į Lenkiją ir kt.⁷

Trumpai apžvelgę Veiverių Mokytojų Seminarijos pobūdį matome, kokias pastangas dėjo ir kokias priemones naudojo caro valdžia, siekdama surusinti ir supravoslavinti lietuvius. Ir jeigu ją baigusių tarpe turime tokius kunigus, kaip M. Krupavičių, J. Bružiką, S.J. ir nemaža kitų lietuvių veikėjų, galima suprasti, koks lietuviškai katalikiškas, sveikas ir atsparus buvo Lietuvos kaimas.

3. M. KRUPAVIČIUS MOKYTOJAS

M. Krupavičius baigė Veiverių Mokytojų Seminariją 1905 metais. Baigdamas seminariją, Krupavičius jau buvo užgrūdintas ir susiformavęs katalikas, lietuvis, visuomenininkas. Mokytojauti buvo paskirtas į Lomžos guberniją, Panchratkos kaimą. Čia su kitais ten gyvenusiais lietuviais aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime. Visi ten buvę lietuviai mokytojai buvo veiklūs. Lietuviai buvo veiklesni už lenkus mokytojus. Mokytojas M. Krupavičius 1905—1906 m. buvo du kartus areštuotas. Bet kaimo delegacija jį, kaip veiklų, energingą ir gerai mokantį lenkų kalbą, savo mokytoją, iš kalėjimo išlaisvindavo. Panchratkoje lenkų inteligentų nebuvo. Tad M. Krupavičiui teko vadovauti ir visai katalikų akcijai. Antraisiais mokslo metais M. Krupavičius buvo iškeltas į miestelį Rutky (tos pačios aps.). Rutky Krupavičius rado Akcijos komitetą. Po kelių mėnesių, kai tik vietos Komitetas pažino M. Krupavičių, pakvietė jį į to komiteto narius. Areštuojamas čia nebuvo, bet labai spaudė mokyklos direktorius Afanasjevas. Tuo metu Varšuvoje vyko Lenki-

jos mokytojų suvažiavimas. Po jo rezoliucijomis pasirašė ir M. Krupavičius.

Po 1905 m. revoliucinio sąjūdžio ir Didžiojo Vilniaus Seimo prasidėjo platesnis lietuvių masių atbudimas. Kauno ir Vilniaus gubernijų gyventojai prašė Švietimo administraciją, kad pakeistų rusus mokytojus lietuviais.

Apie Lomžos gubernijoje dirbantį mokytoją M. Krupavičių žinojo ir Lietuvos šviesuomenė. Kelis kartus siuntė kvietimus grįžti į Lietuvą. Ir pats Krupavičius prašėsi į Lietuvą. Bet užklaustas mokyklos direktorius Afanasjevas atsakydavo: „Dalyvavo Varšuvos mokytojų suvažiavime“, ir prašymo nepatenkindavo. Kai Afanasjevą iškėlė, direktoriaus vietą užėmė labai simpatiškas senukas Nevskis. Jis mokytojams pareiškė: mes, rusai ir lietuviai, turime palikti Lenkiją lenkams ir išvykti į savo tėvynes. Tada M. Krupavičiui pavyko grįžti į Tėvynę. Gavo mokytojo pagalbininko vietą Papilėje, Šiaulių aps. Vyresnysis mokytojas buvo rusas, bet kultūringas žmogus ir caro priešininkas. Čia Krupavičius rado veiklių lietuvių vyrų. Jis buvo išrinktas vadu. Pagal anų laikų veiklos sąlygas ir stilių, norėdamas užsimaskuoti prieš caro valdininkus, subatvakariais važinėdavo po kalmus su vietos idealistais ir kunigu P. Gudauskiu, dideliu pasišventėliu lietuvybei, „vakarėlių“ tikslais. Šios veiklos programoje buvo: dainos, pasikalbėjimas bei paskaita aktualiais gyvenimo ir kultūros klausimais, pvz.: raginimas skirstytis iš kaimų į viensėdijas ir tuo naikinti nevykusią žemės „šniūrų“ — rėžių sistemą, rateliai — žaidimai ir net šokiai. Į šiuos subatvakarius rinkdavosi ne tik jaunimas, bet ir vyresnieji. Pagaliau nutarta suvaidinti „Šv. Agnietę“. Leidimą šiam vaidinimui išgavo B. Žygelis. Vakarėlio pelną pažadėjo skirti neturtinigiems mokiniams šelpti. Vaidinimas buvo plačiai išreklamuotas. Susirinko beveik tūkstantinė minia. Vaidinimas vyko daržinėje. Suflieriu būdelėje sėdėjo pats mokytojas Krupavičius. Vaidinimas pavyko gerai. Tik pabaigoje kažkas iš dalyvių užgiedojo tautos himną „Lietuva tėvynė

mūsų". Į šį chorą įsijungė visi dalyviai. Budėjęs žandaras nežinojo ką daryti ir stovėjo su kepure. Priėjęs kunigas Gudauskis kepurę „nukėlė". Kilo skandalas. Buvo iškelta byla — „pasikėsinimas nuversti esamą tvarką". Šiaulių advokatas patarė kun. Gudauskiui išvykti į Ameriką, o likusiems visą kaltę suversti jam. Taip ir padaryta. Kun. Gudauskis slapta išvyko į Ameriką ir ten pasivadino kun. Gudaičiu. Tai buvo idealistas veikėjas. Mirė džiova. M. Krupavičius pasitraukė iš mokytojo pareigų. Tuo baigėsi ši byla ir M. Krupavičiaus, kaip liaudies mokytojo, veikla.

M. Krupavičius pajuto šaukimą tapti kunigu, ir pasiryžo eiti pašaukimo keliu.

Su mokytoju Krupavičium į Lomžos guberniją, o vėliau į Papilę vyko ir jo sesuo Marija. Ji savo broliui šeimininkavo ir talkininkavo visuomeninėje veikloje. Krupavičiui įstojus į Seinų Kunigų Seminariją, sesuo Marija ištekėjo už J. Astramsko. Vėliau sesuo Veronika ištekėjo už mokytojo Jarumbavičiaus Sintautuose. Motina turimą namelį Igliskėlyje pardavė.

1 „Ateitis", 1930. Nr. 1.

2 „Ateitis", 1930.

3 Juozas Kudirka. Veiverių mokytojų seminarija. Vilnius, 1970, 5—15 psl.

4 Dr. Jonas Matusas. Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas. 1937, 19 psl.

5 A. Alekna ir J. Stakauskas. Katalikų Bažnyčia Lietuvoje. 1936, 144—146 psl.

6 K. J. Š. Veiveriai. 1937, 28—40 psl.

7 Juozas Kudirka. Veiverių mokytojų seminarija. Vilnius, 1970, 34—57 psl.

II

**TOLIMESNĒS STUDIJS
IR VEIKLA
CARISTINĒJE RUSIJOJE**

(1908-1918)

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

EXHIBIT
IN
CASE OF

Faint, illegible text in the middle section, likely a title or description of the exhibit.

Large block of faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a detailed description or legal text.

1. M. KRUPAVIČIUS SEINŲ KUNIGŲ SEMINARIJOJE

1908 m. rudenį M. Krupavičius atvyksta į Seinus ir Kunigų Seminarijos Rektoriui kun. Blaževičiui paduoda prašymą priimti jį į seminariją. Šis Krupavičiaus pasiryžimas Rektoriui buvo sunkiai suprantamas: suaugęs vyras, iš išvaizdos gabus, nori kartu su 6—7 metais jaunesniais klierikais sėsti į bendrą suolą. Bet galingas ir nepaprastas noras Rektoriaus nusistatymą pakeitė Krupavičiaus naudai. Priima jį į seminariją, jau mokslui prasidėjus. Krupavičius noriai mokosi, pavyzdingai elgiasi. Bet atsiranda kliūtis, — stojant į seminariją, reikėjo gauti gubernatoriaus patvirtinimą — leidimą. Negavus tokio patvirtinimo, nebuvo galima baigti seminarijos. Paprastai, po mėnesio, kito tą patvirtinimą atsiųsdavo. Krupavičius mokėsi ir laukė to patvirtinimo visus metus. Gavo tik antraisiais mokslo metais. Šis ilgas delsimas, matyti, buvo sąlygotas nesenų įvykių Papilėj, kur Krupavičius taip triukšmingai baigė mokytojavimą.

Dėl pavyzdingo laikymosi, rimtumo, pastebimų gabumų, seminarijos vadovybė tuojau paskiria Krupavičių klierikų dekanu.

Seinų Seminarija tautiškai buvo dvilypė, kaip ir pati Seinų vyskupija: suvalkiečiai — susipratę lietuviai, mozūrai — sulenkėję. Tarp lietuvių ir lenkų klierikų vyko trynimasis. Jau anksčiau seminariją buvo baigę stiprių,

visuomenei žinomų asmenų, tokių kaip Petrapilio Dvasinėje Akademijoje profesoriavę kun. Pr. Būčys (vėliau vyskupas), kun. Šv. Rašto profesorius Al. Grigaitis, kun. J. Naujokas ir kt. Be to, buvo ir šiaip pasižymėjusių, kaip kan. K. Prapuolenis, J. Narijauskas, J. Laukaitis, J. Vailokaitis, J. Staugaitis (vėliau vyskupas) ir kiti.

Seminarijos vadovybė buvo lenkiška. Lenkiškas spaudimas ypač sustiprėjo, kai 1908 metais Seminarijos inspektoriumi buvo paskirtas R. Jalbžkovskis, vėliau Vilniaus arkivyskupas, pagarsėjęs savo lenkiškumu.

Bet lietuviai klierikai jau buvo sukūrę veikimo metodus. Kad galėtų literatūriškai lavintis, jie pasiryžo skaityti ir platinti draudžiamą lietuvišką spaudą, o vėliau spaudą atgavus, — bendradarbiauti spaudoje, palaikyti lietuvišką dvasią, gryninti savo kalbą ir t.t. Tam tikslui susibūrė į konspiracinius penketukus. Palaikė ryšius su Varšuvos ir Maskvos lietuviais studentais ir Veiverių Mokytojų Seminarijos kursistais. Nusistatyta pagal šią penketukų sistemą dirbti ir baigus seminariją: organizuoti slaptas draugijas, sąmoninti žmones. Krupavičiui, kaip gabiam literatui ir energingam visuomenininkui, tokia aplinka patiko. Tuojau įsijungė į vieną penketuką. Literatų valdybą sudarė: J. Juraitis, Vl. Pėstininkas, M. Petrauskas ir M. Krupavičius.

Kaip rašo dr. J. Stakauskas, klierikas V. Mykolaitis — būsimasis poetas V. Mykolaitis-Putinas — per Krupavičių perdavė penketukui paskaityti ir pakritikuoti savo pirmąjį viešai išspausdintą eilėrašį.¹

Pats V. Mykolaitis-Putinas savo knygoje „Altorių šešėly“ tą įvykį pavaizduoja šitaip: „Matas Sereika (Krupavičius kn. „Altorių šešėly“ figuruoja kaip Matas Sereika, žr. V. Mykolaitis-Putinas. Raštai, t. I, Vilnius, 753 psl.) sutiko jį rimtu veidu, bet besijuokiančiomis akimis.

— Tik keista, kad pragydai pačiam viduržiemy, kada ne tik lakštingalos, bet ir žvirbliai nečirška. Laikysime tai geru ženklų. Sveikinu ir linkiu”.

Seinų Kunigų Seminarija (1826-1915m)., veikusi buv. dominikonų vienuolyno rūmuose (centrinis, dviejų aukštų keturkampis pastatas su kiemu viduryje ir keturiais bokštais kampuose). Prie jų bažnyčia (1632 m.), nuo 1813 m. katedra, su dviem baroko stiliaus bokštais ir dviem pristatytomis koplyčiomis (Iš Broniaus Kviklio archyvo).

Gilų M. Krupavičiaus patriotizmą netrukus pastebėjo lenkai klierikai ir lenkiškoji seminarijos vadovybė. Kadangi Krupavičius gerai mokėsi, pavyzdingai elgėsi, tai lenkintojui inspektoriui Jalbzykovskiuui sudarė nepatogumą jį pašalinti iš seminarijos. Todėl seminarijos vadovybė ne kartą siūlė klierikui Krupavičiui pačiam atsiimti dokumentus. Kadangi Krupavičius jautėsi teisus, išeiti nesutiko, sakydamas: „Jei esu nusikaltęs, tai patys man atiduokite dokumentus, bet aš jų neprašau“.²

Šitokį seminarijos vadovybės nusistatymą aiškiai apibūdina ir V. Mykolaitis-Putinas:

„— Pirmąsyk girdžiu, — karščiavosi Sereika, — kad literatūros kritikas negalėtų būti kunigu. Kodėl literatūros kritika negalėtų būti pagrįsta krikščioniška filosofija ir estetika? Aš esu tikras, kad tokių literatų reikia ir visai

M. Krupavičius Seinų Kunigų Seminarijoje

katalikijai, ir Bažnyčiai. Jie turėtų džiaugtis, kad štai vienas toks atsirado seminarijoje, o ne mesti jį lauk. Bijoti ambicijos, išdidumo, kritiškumo? Nejaugi čia vieta tiktai liurbiams ir neišmanėliams?! Ne, čia priešastis ta, kad tu lietuvis ir jau dalyvauji lietuvių spaudoj, štai kas”.³

Klierikai lenkučiai kartais pasirodydavo ir gana naivūs. Štai kad ir toks atsitikimas. 1912 m. Užgavėnėms klierikų kooperatyvo vedėjui kun. P. Dambrauskui (vėliau buv. Marijampolės mokytojų seminarijos direktorius) buvo leista nupirkti „pončků”. Jis per durininką Miką liepė nupirkti dvi pintines „pončků”. Vieną pas lietuvaites zitietes, kitą — pas lenkes. Iš lietuvaičių pirktas uždengti lenkišku laikraščiu, o iš lenkių — lietuvišku „Šaltiniu”.

Klierikams pasakė: „pončkos”, uždengtos lenkišku lakraščiu, pirktos iš lenkių, lietuvišku — iš lietuvių. Lenkučiai griebė iš „lenkiškos” pintinės. Valgė ir gyrė, kad labai skanu. Pabandė ir iš lietuviškos pintinės — susiraukė ir pareiškė, kad niekam tikusios. Lietuviai klierikai gardžiai nusijuokė. Tąsyk kun. Dambrauskas atidengė paslaptį: „pončkos” po lenkišku laikraščiu, pirktos iš lietuvių žitėčių, o po „Šaltiniu” — iš lenkių. Lenkučiai užsigavo. Teiravosi pas durininką Miką. Tas patvirtino. Susikonfūziję lenkučiai įtarė, kad taip padaryti bus sumanęs klierikas Krupavičius. Paskundė vyresnybei. Krupavičius tuo metu buvo ligoninėj. Vis dėlto seminarijos vadovybė Krupavičių iš klierikų dekano pareigų pašalino ir pasiūlė atsiimti dokumentus.⁴

2. M. KRUPAVIČIUS PETRAPILIO DVASINĖJE AKADEMIJOJE

Seminarijos profesoriai lietuviai rūpinosi klieriką M. Krupavičių, baigusį 5 seminarijos kursus, išsiųsti mokytis į užsienį arba į Petrapilio Dvasinę Akademiją.

Bet lenkiškoji seminarijos vadovybė nenorėjo leisti Krupavičiui baigti seminariją, o ją baigus, — neišleisti aukštesnėms studijoms.

Tik įsikišus vyskupui A. Karosui, Krupavičiui buvo leista baigti (1913) Seminariją ir išvykti į Petrapilio Dvasinę Akademiją. Jis, išvykdamas į Dvasinę Akademiją, buvo gavęs tik subdiakonato ir diakonato šventimus.

M. Krupavičiui jau esant Petrapilio Dvasinėj Akademijoje, inspektorius Jalbžykovskis atsiuntė skundą. Tuo metu Akademijos rektorius buvo kun. Pr. Būčys. Jis žinojo, kas yra Jalbžykovskis ir kas Krupavičius, todėl į skundą nekreipė dėmesio, tik pasakė, kad M. Krupavičių į Akademiją atsiuntė ne Seminarijos vadovybė, o vyskupas Karosas.

1914 m. birželio 13 d. Petrapilyje reziduojantis Mogilevo vyskupas J. B. Ciepliakas M. Krupavičių įšventino kunigu.

Pats M. Krupavičius apie savo buvimą Petrapilio Dvasinėje Akademijoje ir Voroneže „Ateities“ korespondentui trumpai užsimena:

„Akademijoj lietuvių darbas buvo varomas legaliai ir gana plačiai. Antraisiais studentavimo metais aš jau buvau lietuvių studentų korporacijos pirmininku. Mūsų korporacija leido ir redagavo „Ateities spindulius“. Į mūsų rankas perėjo ir kun. J. Vailokaičio leisto „Vado“ redakcija . . . Lietuviai (studentai) sujungė aplink save visų kitų tautybių studentų organizacijas, kaip pavyzdžiui, gudų, vokiečių, latvių ir t.t. ir sudarė daugumą. Toji jungtinė dauguma, žinoma, ne be triukšmo, lenkus nugalėjo. Ir nuo to momento Petrapilio Kunigų Akademija tapo nebe „uczelnia polska“, bet katalikų mokykla.

. . . Dėl sunkios ligos vargais negalais akademiją baigiau. 1917 m. buvau paskirtas kapelionu į Voronežo vaikinių M. Yčo gimnaziją. Čia radau ateitininkų plačiai pradėtą darbą. Į tą sūkurį pasinėriau visas. Darbas buvo sunkus, bet malonus. Voronežo ateitininkus dabar su dideliu malonumu ir pasididžiavimu prisimenu. Nuo pat pradžios teko atsistoti čia katalikų lietuvių visuomenės darbo priešaky. Už tai vos savo galva neužsimokėjau. (Buvo nuteistas mirti. Išsigelbėjo beveik stebuklingai. — Aut.). Dievas norėjo, kad gyvenčiau. Ir gyvenu”.⁵

Apie M. Krupavičių, baigiantį Petrapilio Dvasinę akademiją, V. Mykolaitis-Putinas rašo: „Nori, kad apie draugus parašyčiau? . . . Tik Mikas kaip uola stovi. Tai bent vyras! Akademiją baigė pereiniais mokslo metais dar prieš Velykas (tada visiems pasibaigia mokslo metai), tačiau magistro negavo, nes disertacijos nerašė. Sveikata jam nelabai giliavo, o darbo buvo daug. Tuoj gavo prefekto vietą Yčo gimnazijoje Voroneže. Ten pat buvo

išrinktas delegatu į garsųjį Seimą (1917 m. gegužės 27 d. Petrograde).

Pasižymėjo iškalba, dalykų supratimu ir demokratingumu (palaimintas, kurio krūtinę puošia demokratingumo orderis!). Apskritai Mikas visuomenės darbe turi nepaprasto pasisekimo. Žmonės juomi pasitiki be galo. Į mokinius taip pat geros įtakos daro”.⁶

3. M. KRUPAVIČIUS VORONEŽE

M. Krupavičius, įšventinus jį kunigu, buvo paskirtas į Voronežą M. Yčo gimnazijos kapelionu.

Tuo metu Rusijoje esančių lietuvių tarpe jau vyko didelis visuomeninis judėjimas. Judėjimo centru buvo Voronežas. Čia buvo susitelkę daugiausia lietuvių moksleivių ir inteligentų. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir karo metu moksleiviai buvo pasiskirstę į dvi sroves: Katalikišką — ateitininkus ir pirmeivišką, kryptančią socializman — aušrininkus. Kilusi Rusijoje revoliucija ir Petrapilio Seimas moksleivijos judėjimui suteikė politinio atspalvio. Katalikiškoji moksleivija ir inteligentija orientavosi į krikščionių demokratų partiją, kaip vienintelę katalikišką partiją. Kairieji ir liberalai suskilo į daugelį šakų.

Didžiausioji jėga, pastūmėjusi moksleiviją į visuomeninę veiklą, buvo M. Yčo gimnazijos kapelionas — kun. M. Krupavičius.

Jis suorganizavo Voroneže stiprų krikščionių demokratų sąjūdį. Jo dėka rinkimuose į lietuvių Petrapilio Seimą (1917.VI) buvo išrinkta iš Voronežo du trečdaliai atstovų. Pats Krupavičius tame Seime pasireiškė įtakingu dalyviu.

Voroneže (1917) Krikščionių demokratų Centro Komitetą sudarė: M. Krupavičius — pirmininkas, nariai: adv. Tumėnas, dr. E. Draugelis, V. Endziulaitis, A. Matulaitis, A. Katilius, B. Žukauskas, L. Krakauskaitė, Vaišvila, J. Matulionis.

1918 m. sausio 23 d. Krupavičiaus bute buvo padaryta krata: kai ką paėmė, norėjo ir jį suimti. Bet tą naktį Krupavičiaus nebuvo namie, — sužinota, kad jam, įtakingam lietuvių katalikų vadui, padaryta mirties sprendimas. Sekančią dieną krikščionys demokratai siūlė Krupavičiui važiuoti į Lietuvą. Palikti lietuvius tremtinius Krupavičius nenorėjo. Tąsyk pasiūlyta vykti į Kozlovą pas kun. Simonavičių. Taip jis ir padarė. Apie jo išvykimą žinojo tik trys žmonės. Kad suklaidentų seklius, buvo paskleistas gandas, jog Krupavičius slapstosi Voronežo priemiestyje ir kad jį ten kai kas matęs civiliai persirengusį.

Vėliau į Kozlovą atvyko B. Žukauskas referuoti apie padėtį: Voroneže Krupavičiaus intensyviai ieškota ir sakyta, kad sugavę „po gyslelę ištraukys“. Nieko kito neliko, kaip grįžti į Lietuvą.

Kozlove (dabar Mičiurinskas), kad jo neatpažintų. Krupavičius auginosi barzdelę. Ten gyvenantis kun. Abraitis nukirpo plaukus, kun. Simonavičius surado jam tremtinio Zelenioko pasą, iš zakristijono nupirko kailinius, su B. Žukausku sumainė kepures ir tokiu būdu pasidarė panašus į „tavorsčių“. Krupavičius, kiek paauginęs barzdą, drauge su grįžtančiais belaisviais įvairiais keliais traukė į Lietuvą.

Kadangi barzda padėjo jam išsigelbėti nuo mirties, Seinų vyskupas, kuriam M. Krupavičius buvo pavaldus, leido ir toliau būti su barzda.

1 „Tiesos kelias“, 1939, 716—717 psl.

2 Dr. J. Stakauskas. Tiesos kelias, 1940, 240 psl.

3 V. Mykolaitis-Putinas. Altorių šešėly. Vilnius, 1971, 91 psl.

4 „Tiesos kelias“, K., 1939, 718 psl.

5 „Ateitis“, Kaunas, 1930, Nr. I.

6 V. Mykolaitis-Putinas. Raštai. 8 t. Vilnius, 1969, 640 ir 753 psl.

III

**NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE;
IDĖJINIAI PAGRINDAI
IR JŲ PRITAIKYMAS**

(1918-1927)

*Kun. M. Krupavičius 1918 m. gegužės mėn.
grįžęs į Lietuvą*

1. M. KRUPAVIČIUS IR KELETAS BRUOŽŲ IŠ LIETUVOS ATKŪRIMO ISTORIJOS

M. Krupavičius grįžo į Lietuvą 1918 m. gegužės 16 d. Tuomet dar veikė karo zona. Vokiečiai, norėdami pasisaugoti nuo galimos epidemijos, grįžtantiems iš Rusijos įsteigė pafrontėj karantino punktus. Ir M. Krupavičių jie atgabeno į karantiną Vilniuje, vėliau perkėlė į Uteną. Kaip kunigui, jam buvo leista gyventi klebonijoje, bet kasdien privaloma registruotis žandarmerijoje. Po kelių mėnesių paleistas iš karantino M. Krupavičius nuvyko į Seinus pas vyskupą A. Karosą, kuriam jis buvo pavaldus. Grįžtantieji iš Rusijos lietuviai jau buvo spėję papasakoti, kad M. Krupavičius pasireiškęs kaip didelis patriotas ir įtakingas oratorius. Kun. J. Staugaičiui (vėliau vyskupas) prašant, vyskupas A. Karosas leido M. Krupavičiui dirbti prie Lietuvos Tarybos. Vėliau, sudarius Lietuvoje Laikiną Vyriausybę, jis buvo paskirtas prie Vidaus Reikalų ministerijos. Jo užduotis buvo — aiškinti krašto gyventojams, koks svarbus jų apsisprendimas kuriant laisvą ir nepriklausomą Lietuvą. Be to jis rinko aukas besikuriančios Lietuvos reikalams. Užduotis buvo atsakinga ir psichologiniu požiūriu sunki.

Carinė Rusija engė Lietuvą 120 metų (1795—1915), tris metus tęsėsi vokiečių okupacija. Lietuviai kelis kartus bandė sukilti prieš carinę Rusiją. Nepavyko. 40 metų (1864—1904) buvo uždrausta net lietuviška spauda.

Lietuviams katalikams, baigus mokslą, buvo sunku gauti tarnybą Lietuvoje. Lenkai ir sulenkėję kunigai per bažnyčias visu atkaklumu lenkino lietuvius. Miestai buvo lenkiškai žydiški.

Šią aplinkybę vaizdžiai aprašo savo atsiminimuose vysk. J. Staugaitis. 1919 m. birželio mėn. Paryžiuje lordo Hovardo dėka lietuvių delegacija dalyvavo Pabaltijo Komisijos posėdyje, sprendžiant Lietuvos klausimą. Delegaciją sudarė: prof. A. Voldemaras, kun. J. Staugaitis, (vėliau vyskupas), P. Klimas ir kan. A. Grigaitis. Referentu buvo amerikiečių pulkininkas Brun, kaip specialistas, lankęsis Pabaltijyje ir Lietuvoje. Jis Lietuvą nupiešė tokiom juodom spalvom, kad blogiau ir nebuvo galima. Lietuva, anot jo, esanti visiškai atsilikusi šalis, be jokios kultūros. Tai kraštas, kuriame esąs tautų mišinys, kuri tauta ten dominuojanti, sunku pasakyti. Miestuose tematęs beveik vienus žydus. Jei be žydų Lietuvoje dar yra kokių inteligentų, tai jie lenkai ar rusai, tik ne lietuviai.

Vykusiai atsakė prof. A. Voldemaras ir kun. J. Staugaitis. Kun. J. Staugaitis kalbėjo, kad Amerikos kultūros žmogui, suprantamas dalykas, Lietuva negali atrodyti idealiai. Lietuvą daugiau kaip šimtą metų valdė rusai. Užėjus karui ji atsidūrė karo operacijų zonoje. Žydų Lietuvoje daug, nes rusų valdžia iš tolimiausių Rusijos kraštų juos sugrūdo į Lietuvą. Ponas pulkininkas (Brun) po kaimus nevažinėjęs, o tik pamatęs mūsų miestus, susidarė tokį nejaukų įspūdį. Objektyviai imant, Lietuva yra visai kitokia.

Lietuva yra ūkininkų šalis. Mūsų ūkininkai turi gana daug žemės ir moka ją išnaudoti, nors rusų valdžia ūkininkams ne tik nepadėjo, o greičiau trukdė, bet jau prieš karą mūsų ūkis buvo padaręs gana didelę pažangą. Šiuo atžvilgiu Lietuvos ūkininkai yra toli pralenkę rusus ir lenkus. Analfabetų Lietuvos ūkininkuose bemaž nėra. Į rusų mokyklas, kurių yra labai maža, ūkininkai savo vaikų

beveik neleidžia. Baigę aukštus mokslus, lietuviai savo krašte vietos negaudavo ir turėjo dangintis į Rusiją. Bet šiandien daug jų jau sugrįžę ir vis tebegrįžta. Inteligentų mes turėsime pakankamai . . .¹

Baigiantis 1918 m. vokiečiai tapo žiauresni. Lietuvos Tarybos 1918 m. spalio 23 d. skunde Vokietijos kancleriui rašoma, kad vokiečių kareiviai pradėjo plėšikauti, pristatyti grūdus buvo nustatomas vienos savaitės ar dar mažesnis terminas, fronto zonos gyventojams priklausė 5 svarai duonos mėnesiui.

Kilus Vokietijos revoliucijai, vokiečių armija pakriko. Atsitraukiantieji iš fronto vokiečiai užleidinėjo savo vietą raudonarmiečiams. Vokiečiai leido lenkams organizuoti Vilniuje savo legionus. Tik 1918 m. spalio 20 d. Lietuvos Tarybos prezidiumas gavo iš Vokietijos kanclerio sutikimą sudaryti Lietuvos vyriausybę. Pirmoji Lietuvos vyriausybė su prof. A. Voldemaru priešakyje buvo sudaryta 1918 m. lapkričio 11 d. Bet lietuviai dar neturėjo nei kareivių, nei ginklų, nei pinigų. Vokiečių kareiviai pardavinėjo ginklus ir arklius tiems, kas daugiau mokėjo. Be to, prof. A. Voldemaras, kaip ministras Pirmininkas ir Krašto Apsaugos ministras labai keistai galvojo: girdi, lietuviai yra taiki tauta. Ji neužpuls kitų šalių, dėl to nebus reikalo ir kitiems ją pulti. Tuo tarpu, 1918 m. pabaigoje Vilniuje skelbėsi trys valdžios: Lietuvos Tarybos, lenkų legionierių ir raudonarmiečių. Visi organizavosi. Prof. Voldemaro ministrų kabinetas turėjo griūti. Jo vieton atsistojo tik ką iš Rusijos grįžęs adv. M. Sleževičius, patriotas. Šis 1918 m. gruodžio 27 d. išleido liepsningą atsišaukimą į tautą. M. Krupavičius, dar gyvendamas Voroneže, tenykštei lietuviškai visuomenei buvo daug kartų aiškiai kalbėjęs: Lietuva bus nepriklausoma. Dėl to, kiekvienas lietuvis, grįžęs tėvynėn, kurioje apylinkėje begyventų, privalo būti tos apylinkės gyventojų organizatorium ir vadu.

Ir pats M. Krupavičius atliko labai didelį darbą

sąmonindamas visuomenę, rinkdamas aukas, telkdamas savanorius. Jam uoliai talkininkavo jaunesnieji kunigai, grįžę iš Rusijos lietuviai.

Savanoriai plaukte plaukė: vieni buvo apsiavę batais, kiti — kamašais, tretį klumpėmis. Ginklais rūpinosi patys. Vieni turėjo namuose pasislėpę, kiti pirkdavo iš pakrikusios vokiečių armijos kareivių. Lietuvių entuziazmas — atkurti nepriklausomą Lietuvą — neturėjo ribų. Krupavičiaus vaidmuo buvo labai didelis. 1919 m. sausio mėn. vidury buvo jau 3000 kareivių, kiekvienoje apskrityje po 60 policininkų ir po 10 atsargos policininkų. Karininkai ir tarnautojai dirbo be algos po 2—3 mėnesius. Lietuvės moterys kareiviams atveždavo paskutinį aviną, paskutinį paršiuką, šimtinę rublių.²

1919 m. sausio 5 d. Vilnių užvaldė raudonarmiečiai. Lietuviai, neatlaikę spaudimo, savo centrą perkėlė į Kauną.

Lenkų legionieriai siekė ne tik Vilniaus, bet ir visos Lietuvos. Kad lenkai svajojo prisijungti Lietuvą, be kita ko aišku ir iš M. Yčo, buvusio carinės Rusijos Dūmos atstovo, atsiminimų. Juose rašoma, kad 1916 m. carinės Rusijos Dūmos delegacijai lankantis Londone, ten buvęs, dar neoficialus Lenkijos atstovas Romas Dmovskis, kalbėdamas su Dūmos atstovu P. N. Miliukovu, pareiškė: „Lietuva turėtų būti prijungta prie Lenkijos“. Miliukovas pasakęs, kad lietuviai su tuo nesutinka. R. Dmovskis tęsė toliau: „Lietuva yra ta pati Lenkija. Užėmus ją, teks sušaudyti 100 litvomanų ir tuo pasibaigs lietuvių tautinis judėjimas.“³

1919 m. vasario 5 d. lenkai slaptai tarėsi su vokiečių armijos daliniais, kad šie pagelbėtų jiems žygiuoti į Lietuvą ir Baltgudiją.⁴

1919 m. balandžio 19 d. lenkams užėmus Vilnių, J. Pilsudskis pasiūlė savo bičiuliui prof. Römeriui būti Lietuvos Vyriausybės ministru Pirmininku. Sakė, kad jam sutikus, Pilsudskis priversiąs tam paklusti Lietuvos valdžią. Bet M. Römeris, pasitaręs su opozicijos lyderiais socialis-

tais St. Kairiu ir J. Vileišiu, nesutiko su Pilsudskio koncepcija — sudaryti Lietuvos-Lenkijos federaciją.⁵

Nepavykus šiai kombinacijai, Pilsudskis manė sukelti Lietuvos viduje revoliuciją su peoviakų pagalba (Polska Organizacja Wojskowa — slapta lenkų karinė organizacija). Sukilėliams bent kelias valandas paėmus Kaune valdžią, Pilsudskis būtų atėjęs į pagalbą. Peoviakai jau buvo pasiruošę. Į šią organizaciją buvo įtraukti 437 asmenys. Apie Kauną jau daug kur buvo nupiauti telefono stulpai. Bet 1919 m. rugpiūčio 29 d. sąmokslas buvo atskleistas. Visi Kaune gyvenantieji inteligentai lietuviai buvo pastatyti ant kojų gelbėti Lietuvą. M. Krupavičius su ginklu rankose saugojo tuomet dar skurdų Lietuvos Banką. (Maironio — Donelaičio g. kampas). Kiti — gaudė ir areštavo sąmokslininkus.

Bet lenkai rankų dar nenuleido. Vėliau Suvalkuose vyko Lenkų-Lietuvių derybos, kuriose lenkai pasirašė (pagal 1920.X.7 sutartį), kad Vilnius liks Lietuvos pusėj. Lenkai paruošė 59000 karių ir inscenizavo generolo Želigovskio sukilimą, kuris užėmęs Vilnių, 1920.X.9, manė žygiuoti toliau į Lietuvą. Lietuviai, matydami tokią lenkų klastą taip įkaito, kad 1920 m. lapkričio 19—20 d. ties Giedraičiais ir Širvintomis sudavė triuškinantį smūgį: paėmė jų štabus ir ruošėsi žygiuoti į Vilnių. Tik įsikišus Tautų Sąjungai, lietuviai buvo sulaikyti. Kovai pakilo visa Lietuva. Sudarytas Vyriausias Lietuvos Gynimo Komitetas, kurio pirm. buvo M. Sleževičius, o pavad. — M. Krupavičius. Daugelis Seimo atstovų ir gimnazijos vyresniųjų klasių mokinių palikę savo darbą su ginklu ėjo ginti Lietuvos. Daugybė žuvo ir nebegrįžo.

1923 m. Pilsudskis viešai pareiškė, kad gen. Želigovskis veikė su jo žinia.⁶

Šiaurės Lietuvoje vyko kovos su Bermondto ir kt. armija. Ji buvo sumušta 1919 m. lapkričio 23 d. ties Radviliškiu. Su Sovietų Rusija buvo padaryta sutartis,

pagal kurią Vilnius, Lyda, Gardinas ir Suvalkai įėjo į Lietuvos teritorijos sudėtį. Šios sienos vėliau buvo keičiamos, todėl dabartinės Lietuvos ribos toli gražu skiriasi nuo anoje sutartyje numatytų.

Lenkai stebėjosi, kad lenkų poetas, Milašius (O. W. de Lubicz-Milosz) rašęs prancūziškai, buvo aktyvus Lietuvos reikalų gynėjas ir kovotojas.⁷

2. NUO KARALIAUS IKI DIKTATORIAUS

Lietuvos valstybės politikai, atkurdami Lietuvą darė įvairių vingių. Kilus I pasauliniam karui (1914—1918) lietuviai inteligentai buvo išblaškyti įvairiose šalyse. Likę Lietuvoje, esantieji Vakarų Europoje bei Amerikoje lietuviai, kartu su kitomis iki to laiko pavergtomis tautomis kėlė savo nepriklausomybės klausimą. Okupacinė vokiečių valdžia Lietuvoje 1917 m. rado reikalinga kalbėtis — tartis su vietos lietuviškos inteligentijos atstovais: Žemaičių vyskupu P. Karevičium, dr. Jonu Basanavičium ir kitais. Leido lietuviams kvietimų forma iš įvairių apskričių sukviesti įtakingus žmones į konferenciją. Ji įvyko Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18—22 d. Susirinko 214 asmenys, buvo išrinkta Taryba iš 20 žmonių.

Lietuvos Taryba, po įvairių vingių 1918 m. vasario 16 d. paskelbė atstovaujanti Nepriklausomą Lietuvą. Vokiečiai planavo primesti Lietuvai uniją su Prūsija ar Saksonija, bet Lietuvos Taryba balsų dauguma nutarė atkurti Lietuvą Vakarų Europos konstitucinės monarchijos pavyzdžiu. Ji pakvietė Würtembergo hercogą Urachą, demokratinių pažiūrų asmenį, būti Lietuvos karalium. Urachas davė sutikimą ir pasirinko Mindaugo II vardą.

Lietuvos Taryba pateikė tokias sąlygas:

„I. Lietuvos valstybės forma yra monarchija, paremta demokratiniais principais,

II. Konstitucija bus paruošta ir išleista Tarybai suderinus ją su karalium.

III. Konstitucijos pagrindai tokie:

Kraštas valdomas karaliaus ir tautos išrinktos atstovybės:

a) Įstatymų leidžiamasis organas yra karalius ir tautos atstovybė.

b) Vykdomąją valdžią vykdo karalius per jo sudarytą ir tautos atstovybės kontroliuojamą ministerijumą (Ministrų Kabinetą).

c) Tautos atstovybė susideda iš 2 rūmų — aukštutinių (taryba) ir žemutinių (seimas).

d) Kiekvienas įstatymas turi būti tautos atstovybės priimtas ir karaliaus patvirtintas.

e) Teisę kontroliuoti konstituciją turi karalius ir absoliuti žemutinių rūmų dauguma.

f) Įstatymų leidimo iniciatyvos teisę turi karalius, ministerijumas ir 15 tautos atstovybės narių.

g) Praėjus dešimčiai metų nuo karaliaus įžengimo į sostą, Konstitucija turi būti peržiūrėta.

IV. Karalius, įžengdamas į sostą, duoda priesaiką saugoti Konstituciją, ginti Lietuvos nepriklausomybę ir teritorinį integralumą.

V. Karalius skiria iš Lietuvos ministrus ir kitus aukštesnius valdininkus, kurie moka lietuvių kalbą ir ja naudojasi.

VI. Karalius prižada saugoti tikėjimo laisvę.

VII. Be tautos atstovybės sutikimo karalius negali tapti kitos valstybės valdovu.

VIII. Karalius su visa šeima gyvena Lietuvoje. Jis negali praleisti užsienyje daugiau kaip 2 mėnesius per metus be tautos atstovybės sutikimo.

IX. Lietuvių kalba yra ne tik oficiali valstybės kalba, bet ir rūmų kalba.

X. Visus rūmų valdininkus karalius skiria lietuvius, kurie moka lietuvių kalbą ir ja naudojasi. Per pirmuosius penkeris valdymo metus karalius gali skirti rūmų valdininkais ir užsieniečius, tačiau su sąlyga, kad užsieniečių skaičius neviršytų trečdaliao bendro visų rūmų valdininkų skaičiaus.

XI. Karaliaus vaikai lanko lietuvišką mokyklą ir auklėjami Lietuvoje. Baigę studijas Lietuvoje, jie gali toliau studijuoti užsienyje.

XII. Kiekvienam naujam karaliui įžengiant į sostą, tautos atstovybė nustato civilinį lapą (algą)''.

Uracho sutikimas:

„Aš priimu šį Lietuvos karaliaus sosto pasiūlymą sau ir mano vyriškiems įpėdiniams ir pareiškiu, kad priimu visas pateiktas sąlygas.

Freiburgas in Breisgau, 1918 m. liepos 1 d.
Vilhelmas hercogas fon Urachas
Viurtembergo grafas''⁸

Vokietijos vyriausybė šio Lietuvos Tarybos akto neleido vykdyti.

1918 m. lapkričio 2 d., vokiečių karo mašinos silpnėjant, Lietuvos Taryba šį Uracho kvietimą atšaukė. Urachas nerodė jokio nepasitenkinimo. Priešingai, pulk. V. Skorupskiui esant Lietuvos karo atašė Paryžiuje, jį atlankė Uracho sūnus ir nuoširdžiai dalijosi praeities atsiminimais.

1918 m. gruodžio mėn. griuvus Pirmam Lietuvos Ministerių Kabinetai su prof. A. Voldemaru priešakyje, St. Šilingas, laikinai einęs Lietuvos Valstybės Tarybos pirminko pareigas, Lietuvos diktatorium paskyrė tik ką iš Rusijos grįžusį adv. M. Sleževičių.⁹

Formaliai būti diktatorium M. Sleževičius nesutiko, bet ministrų Kabineta sudarė beveik išimtinai iš savo pakrai-

pos žmonių, veikė energingai ir parodė didelį valstybinį susipratimą, tik nesiskaitė su Lietuvos Taryba, kuri ėjo laikino parlamento pareigas.

1919 m. sausio 16 d. buvo sušaukta II-ji valstybės konferencija. Šios konferencijos sušaukimo pirmininkas buvo M. Sleževičiaus Ministrų Kabineto Vidaus Reikalų ministras J. Vileišis, soc. liaud. Buvo manyta, kad konferencijos sąstatas (vyko viešų rinkimų būdu) bus daugiau kairesnio pobūdžio. Bet įvyko kitaip: iš 187 dalyvių buvo: 93 krikščionys demokratai, 40 nepartinių klubo (įvairios krypties), 38 social. liaudininkai demokratai (M. Sleževičiaus šalininkai), ir 12 Tautos Pažangos.

Tarp M. Sleževičiaus vyriausybės ir konferencijos vyko nesutarimas. J. Vileišis, Vidaus Reikalų ministras ir konferencijos šaukimo pirmininkas viešai pareiškė išstojęs net iš Lietuvos Valstybės Tarybos.¹⁰

Netrukus M. Sleževičiaus Min. Kabinetas griuvo. Bet diktatoriaus idėja dar nebuvo palaidota.

Susidarius tokiai padėčiai, tautininkai sukvietė tautininkų ir krikščionių demokratų pasitarimą, norėdami pasvarstyti Lietuvos diktatoriaus klausimą. Lietuvos diktatorium šiame susirinkime buvo pasiūlytas St. Šilingas. Pastarasis sutiko. Tąsyk krikščionių demokratų atstovas V. Bičiūnas gavęs balsą, pasiuntė St. Šilingo adresu ironišką repliką. Tas tiek paveikė St. Šilingą, kad pastarasis, paprašęs balso, pasakė: „Įsitikinau, kad būti diktatorium netinku“.¹¹

Diktatoriaus idėja buvo palaidota ligi 1927 m., kuomet ją vėl pasisavino A. Smetona.

1 Vysk. J. Staugaitis. Mano atsiminimai, IV dalis. 62–65 psl.

2 Antroji Lietuvos Valstybės konferencija. K., 1919. 15 psl.

3 M. Yčas. Mano atsiminimai. III t. 82–85 psl.

4 C. J. Ochmanski. Historia Litwy. V., 1967, 257 psl.

5 ten pat, 252 psl.

6 Dr. V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos istorija. 922 psl.

- 7 P. Losowski. Stosunki Polsko — Litewskie w latach 1918—1920. W., 1966. 16—47 psl.
- 8 Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. III t. 97—98 psl.
- 9 Dr. V. Daugirdaitė-Sruogienė. Lietuvos istorija, I laida. 893 psl.
- 10 Antroji Lietuvos Valstybės konferencija. K., 1919. 71 psl.
- 11 Iš M. Krupavičiaus liudijimo.

3. KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA

Krikščioniškoji demokratija, kaip krikščioniškai socialinė, politinė srovė — partija — ir Vakarų Europoje dar ne taip seniai buvo žinoma. Formaliai krikščioniškoji demokratija prasideda nuo pop. Leono XIII išleistų enciklikų: „Rerum novarum” (1891) ir „Graves de Communi” (1901). Iš tiesų, kad ir ne taip preciziškai, tokios pat idėjos buvo skelbiamos ir praktiškai vykdomos įvairiose šalyse, jau žymiai anksčiau. Pvz.: jau šv. Tomas Akvinietis demokratią suprato kaip liaudies žmonių valdžią — „democratia id est potestas populi”. Popiežius Pijus VII (1800—1823) sakė: „Būkite geri katalikai, būsite geri demokratai”. Prancūzas Gayraud rašė: „Mūsų laikų demokratybė savo esmiu supratimu ir pagrindine teise yra kilusi iš tikėjimo Dievu, kaip viso žmonijos tėvu ir iš krikščioniškos brolybės dogmos”. Ypač ryškiai teoriškai ir praktiškai šias idėjas savo visuomeninėje veikloje platinė Mainco vyskupas Emanuelis von Ketteleris (1811—1877).

Popiežius Leonas XIII šį dar prieš jį pradėtąjį katalikų visuomeninį darbą susintetino, suvienodino, įvilko į aiškią formą, pakrikštijo krikščioniškos demokratijos vardu ir savo autoritetu įpareigojo tikinčiuosius katalikus dirbti krikščioniškosios demokratijos eilėse. Dėl to popiežius Leonas XIII yra tikrasis formalus krikščioniškosios demokratijos tėvas, jos įkūrėjas. Bet vyskupą Kettelerį popiežius Leonas XIII vadino savo didžiuoju pirmtaku.

M. Krupavičius „Lietuvos Mokykloje” apie krikščioniškąją demokratiją rašė:

... „Tikrą demokratybę pagimdė krikščionybė. Jos nebuvo senovės visuomenėje, jos nėra mūsų nutolusiose nuo krikščionybės visuomenėse. Sparta vadinama demokratine valstybe. Bet šalia laisvų piliečių toje „demokratinėje“ valstybėje buvo tūkstančiai vergų, kuriems nenorėta pripažinti net žmogaus vardo. Ir tai Spartos demokratybė toleravo. Senovės Kretos sutvarkymas taip pat yra vadinamas demokratingu. Bet ir joje — vergų kasta labai gausinga buvo. Kas nori pažinti senovės laisvų „demokratingų“ respublikų dvasią, tepažvelgia į Kretos mokyklos vidų: jaunimo tarpe stovi tyčiomis nugirdytas, nustojęs žmogaus paveikslo helotos, kuris toks įvestas tam tikslui, kad jaunimą „nuo alkoholio atgrasintų“.¹

Taip senovės „demokratinės“ visuomenės suprato žmonių pilietinę lygybę ir jų žmogiškųjų privalumų pagarbą. Demokratybės idėjos skelbėjams Platonui, Senekai ir kitiems praktikoje nekliudė savo vergus bausti mirtimi, pardavinėti kitiems ir vadinti neišmintingais piliečiais tuos, kurie duodavo vergams laisvės.

Angelių pagarsintoji Vaikelio gimimo valanda — tikrosios demokratybės pradžia. Vergams nauja era prasideda. Jis jų globėjas. „Ateikite pas mane visi, kurie vargstate ir esate prislėgti. (Mato 11,28)“. Jis juos ekonomijos atžvilgiu išvaduoja. Vergas ligi Jo nepažino teisybės; jis visur buvo skriaudžiamas ir žeminamas. Kristus pasakė tik: „Vertas yra darbininkas savo užmokesniu“, t.y. darbas turi suteikti darbininkui tinkamą gyvenimą. Ir tie žodžiai padarė perversmą visame pasaulyje. Šiandien mes negalime įsivaizduoti, kaip darbininkas galėtų išmalda misti.

Kristus išvadavo minias ir doros atžvilgiu. Ponui Jis pasakė: „Tas vergas, tai ne tik lygus su tavim žmogus, bet ir tavo brolis, bendrojo Dangaus Tėvo vaikas“. O vergui atskleidė paslaptį, sakydamas: „Tu turi tokią pat sielą, Mano krauju atpirktą, kaip ir tavo vyresnieji, ir esi žmogus ne menkesnės vertės už juos“. Kristus neturėjo kitokio doros saiko ponams, kitokio — žmonėms vergams.

Turtininkams ir vergams, nežinantiems, kuriam tikslui jie gyvena pasaulyje ir neprityrusiems laimės gyvenime, nurodė dorinę tobulybę ir dangų, be to, pasakė „palaiminti vargšai“, o turtininkams — „vargas didžturčiams“.

Įsivaizduokime tą begalinės socialinės vertės valandą, kai Jis mokė: „O jūs taip melskitės: „Tėve mūsų, kuris esi danguje“. Nuo to momento turime visiems be luomų skirtumo lygią visuomeninę etiką. „Jūs vargšai, paniekinti vergai, esate turtininkų ir laimingųjų broliai, sudarote vieną visuomenę ir tarp jūsų ir jų nėra sienos“. Tai paskelbimas meilės, laisvės ir lygybės.

„Nuo tos dienos“, rašo E. Jarošinskis, „kada Kristus ant kelių mazgojo žvejų kojas ir jiems įsakė taip pat daryti kitiems, liko įkurta demokratybė, ir pasaulis mato graudų, bet kilnų reginį, kaip ligi šiolei didūs ir pilni puikybės žmonės eina tarnauti pavargusiems ir paniekintiems“.

Nepaisant visuomeninių ir turto skirtumų, krikščioniškoje visuomenėje gema šeimyninė šiluma ir širdingas savitarpio pasitikėjimas, kaip pagalba ir meilė. Joje visi broliai, nėra nelygybės, nėra skriaudėjų, nėra pavyduolių. Teisingai todėl prof. Toniolo krikščionių visuomenę vadina potencingai demokratine.

Kas pažvelgs be prietaringo, apriorinio įsitikinimo į krikščionių visuomenės gelmes, ten pamatys tikrą demokratybę, nors jos pats nenorėtų pripažinti. Pamatė ją ten ir istorikas liberalas, nepriklausęs prie krikščionybės draugų ir jos garbintojų Vernes, kuris stėjo tyrinėti amžių istorijos Renano, J. Deniso, E. Haveto pažiūromis į krikščionybę; tačiau ją betyrinėdamas, faktų prispirtas, turėjo pasakyti šiuos įsidėmėtinus tiesos žodžius: „Krikščionybė nebuvo maniusi daryti jokių reformų visuomenės gyvenime, pvz., verguvės dalyke, moterų būsenoj, senių, našlaičių ir našlių teisėse. Bet ji sudarė tokį šilumos ir šeimos židinį, kuriame ligi šiol paniekinti ir vargšai geriau jautėsi negu

turtininkai ir pasaulio didžiūnai, sudarė tokį dvasinio spindėjimo ugniakurą, kurio nariai atsidavė meilei, skastybei, tarnauti vargšams išsižadėdami turtų ir poaukščių; židinį, kuriame gailėstingumo ir pagalbos pareigos paėmė garbės vietas". Ir tuo būdu krikščionybė pagrindė demokratybės pagrindus. Sugriuvus tiems pagrindams, griūva ir demokratybė.

Mūsų laikais naujai kylančiose „demokratinėse“ respublikose, kur gyvenimas vedamas šalia krikščionybės ir demokratybės, pasilieka tik šlykštus surogatas, nepakenčiama jo parodija.

Visuomenės tvarka gali būti pastovi ir vesti prie laimės tik tuomet, kada ji remiama natūringu dalykų būviu, o tasai natūringas būvis identifikuojamas su pareigų tvarka: pareigų Dievui, pačiam sau ir artimui. Pareigos Dievui — meilė ir paklusnumas, pačiam sau arba visuomenės gerovei — teisybė, atiduodanti kas kam priklauso, ir meilė visus jungianti ir duodanti daugiau, negu kam priklauso. Pareigos nuovoka stovi pagrinde, o teisės nuovoka, tai tik atsakas į pirmą: turiu tokią pareigą, vadinasi — turiu ir teisės ją atlikti ir apginti. Antra vertus, niekas neatliks prievolės pats nesiaukodamas.

Taigi pareiga ir teisės yra visuomenės tvarkos pagrinduose.

Todėl kiekvienas žmogus turi meilės ir teisybės prievolę savo artimui, kurios kiekybė ir kokybė pareina nuo turinčio tą prievolę asmens. Turtingas, mokytas, turįs aukštą vietą visuomenėje žmogus turi daugiau duoti artimui, nes daugiau yra gavęs. Bet mažiau mokytas, labiau pavargęs, mažiau doroje išsitobulinęs, daugiau yra reikalingas medžiaginės pagalbos, patarimo, globos ir dorybės ir tobulumo pavyzdžio. Kadangi visuomenėje daugiausia tokių reikalaujančių, tad ir visas visuomenės gerovei darbas turi būti kreipiamas pirmiausia pamirštųjų, pavargusiųjų, išnaudojamųjų naudai. Ir įvyksta neįtikėtai

atmaina: žmogus, turįs turtų ir mokslo, palinkęs juos sunaudoti savo trumpam gyvenimui palinksminti, save pamiršta ir eina varguoliams tarnauti, atsimindamas Kristaus žodžius: „Neatėjau, kad man tarnautų, bet kad aš tarnaučiau“. Tai padarys tikri sielos galiūnai, kurie medžiagą ir gyvenimą valdo, bet ne atvirksčiai, t.y. ne tie, kuriuos medžiaga ir gyvenimas valdo. Tokią sielos galybę teikia tikras krikščionybės esmės pažinimas ir jos prisigėrimas, prisisunkimas.

Tokiose sąlygose gimsta demokratiškumas. Ji tik tokiose sąlygose auga, plėtojas ir duoda laukiamų vaisių. *Be krikščionybės nėra demokratiškumas.*

Sutraukę visa, ką esu pasakęs į krūvą, pamatysim jog, auklėjant demokratiškumą mokykloje, reikia sutvarkyti:

- 1) Sveikas, aiškus ir methodingas protas,
- 2) Stiprūs ir visuomeningai solidarūs žmonių vienetai,
- 3) Dailės meilė ir
- 4) Pagrindingas krikščionybės pažinimas ir meilė, pagaliau noras vykinti jos idėjas gyvenime.

* * *

Nors demokratiškumas yra dėsnis gamtos, o jos ėjimas pirmyn privalomas to dėsnio įsikūnijimas gyvenime, tačiau ji ne visose tautose vienodai reiškiasi. Viena tauta labiau prie jos palinkusi ir demokratiškai tvarkosi ir gyvena, nors nesąmoningai, kita tos demokratiškumos, bent pirmu pažvelgimu, kaip ir priešas yra, ir reikia daug darbo, kad demokratiškumos sąmonę joje pakeltum.

Lietuvių tauta priklauso prie pirmosios rūšies. Lietuviai perdėm demokratiška tauta. Stiprus demokratiškumas gaivalas lietuviuose iškildavo aikštėn mūsų istorijos glūdumoje. Grovas Kyburgas savo užrašuose pasakoja, jog Vytauto rūmuose, vadinas, tais laikais, kada labiausiai priešingas demokratiškumui luomų ir postovių antagonizmas ir jų skirtumas reikšdavosi, įvairios rūšies kunigaikščio tarnau-

tojai naudojasi lygiomis pilietinėmis teisėmis. Jo pasakojimu, kad tas skirtumas neiškiltų aikštėn net paėmimu prie stalo vietos, kad nebūtų pirmos ir paskutinės, Vytautas liepęs padaryti savo valgomajame didelį apvalią stalą, prie kurio visos vietos būtų lygios, neišsiskirtų nei pirma, nei paskutinė vieta, tuo tarpu pas kitus karalius dėl tokių vietų tiek būdavo nesusipratimų, tiek daug kovų ir net naminių karų.

Lenkų dvasios įsigalėjimas lietuviuose tą demokratybę mūsų bajorijoje apmarino, tačiau žmonės pasiliko demokratai, kaip buvę, ir mūsų inteligentija, kilusi iš žmonių, nors daugelis netikusios mokyklos įtakos dėka susilpnėjusia demokratybės nuovoka, vis dėlto pasiliko demokratai. Dėl to ir jauname mūsų politikos gyvenime aiškiai buržuazinių partijų, tokių kaip Europos šalyse, ligi pastarųjų laikų kaip ir nėra buvę. Jos pradėjo reikštis tik paskutiniais metais vadovaujant sulenkėjusiems dvarininkams ir kai kuriems karjeristams lietuviams. Bet reikia manyti, jie pritarimo visuomenėje neras. Taigi demokratybės Lietuvoje laukia graži ateitis, jei nesutrukdys kokie nors destruktiniai elementai, kurie paprastai, prisidengę ta demokratybės skraiste, nustumia šalį į absoliutizmo ūkanotą globą; tai viena; o antra, norint nutiesti demokratybei tinkamą kelią plėtotis, reikia taip pakreipti darbą, kad pašaukti valdyti žmonės sugebėtų atlikti savo pareigas, blaiviai ir sveikai žiūrėtų į visuomenės reikalus, mokėtų išsirinkti geras visuomenės gerovei sąlygas, turėtų sveiką pažiūrą į dalykus ir savarankiškumo darbuose. Jei tų privalumų žmonės neturėtų, stodami į valdymosi darbą, demokratybė ne tik nepadės visuomenės gerovei kilti, bet atvirkščiai — gali skaudžiai jai pakenkti. Rusų atsitikimai — geriausiai tai patvirtina.

Vienas geriausių mūsų laikų demokratų A. C. Tocqueville taip šiuo klausimu kalba: „Noriai sutikau, jog mūsų piliečių dauguma širdingai trokšta šalies gerovės ir žemesnieji luomai į tuos troškimus mažiau maišo asmens

reikalų, negu kad aukštieji luomai. Bet vieno jiems trūksta, nors tikslą yra labai pamėgę, bet nesugeba susirasti tinkamų priemonių tam tikslui pasiekti. Kiek daug darbo ir ilgų studijų reikia vienam žmogui pažinti! Didžiausi genijai šiame darbe klysta, argi gali čia turėti pasisekimo minia? Liaudis neturi laiko atsidėti visuomenės reikalams. Privalo tai dažniausiai spręsti paskuboje. Ir dėl to įvairios rūšies šarlatanai sugeba veikiau patikti minioms, negu geriausi jų draugai”.

Mes neabejojame, jog tikrai demokratybė sugebės pakelti visuomenės gerovę ir jog tik joje yra tvirtas ir nuolatinis visuomenės pažangos pagrindas. Bet reikia, sakau, žmones prie to naujo darbo pratinti, reikia jie auklėti. Kalbėjau jau apie mokyklą ir didelius jos auklėjimo ta kryptimi uždavinius. Buvau atminęs apie šeimą, apie visuomenės aplinkybes, apie asmeninius gyvenimo nuotykius, nes visa tai sudaro svarbų pedagoginių priemonių rinkinį. Ypatingai, tačiau reikia pabrėžti, visuomenės gyvenimo praktikos auklėjimo galybė . . .”²

Vėliau M. Krupavičius plačiai rašė apie Krikščioniškąją demokratiją ir jos istoriją žurnale „Krikščionis Demokratas” 1927 m.

O gyvendamas tremtyje Vokietijoje parašė knygą „Krikščioniškoji demokratija” 1948.

4. KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA LIETUVOJE

Lietuvoje krikščioniškoji demokratija atsirado žymiai vėliau. Atrodo, kad ilgametis krikščioniškosios demokrati-jos vadas Lietuvoje kun. M. Krupavičius jau 1905 m., baigdamas Veiverių Mokytojų Seminariją, buvo ne tik sąmoningas katalikas bei lietuvis, bet ir pakankamai susipažinęs su socialiniu klausimu apskritai ir krikščioniškąją demokratija konkrečiai.

Vėliau mokytojaudamas Lomžos gubernijoje studijavo socialinį klausimą, naudodamasis lenkų krikščioniškąja sociologija ir susidarė tvirtą tuo klausimu pasaulėžiūrą pagal Katalikų Bažnyčios mokslą. Ypač didelės įtakos jam turėjo popiežiaus Leono XIII enciklikos „Rerum novarum“ ir „Graves de Communi“.

Mokydamasis Seinų Kunigų seminarijoje bei Petrapilio dvasinėje akademijoje jis toliau teoretiškai tyrinėjo šį klausimą, o, matydamas gyvenimą Rusijoje, jis suprato krikščioniškosios demokratijos reikšmę atsikuriančioje Lietuvoje.

Pats M. Krupavičius rašė, kad Lietuvos krikščionių demokratų partijos tėvu ir jos įkūrėju galima laikyti arkivyskupą Jurgį Matulaitį-Matulevičių (kandidatas į Lietuvos šventąjį). Krupavičius toliau rašo, kad arkivyskupo gilus teorijos išmanymas, realumas, pažangumas, savo krašto meilė ir jo pažinimas, nuoširdus tam reikalui atsidavimas bei susirūpinimas ir dėstymo būdas pagavo jį (Krupavičių).

Dar mokytojaudamas M. Krupavičius atostogų metu susitikinėdavo su kun. J. Matulaičiu-Matulevičium, kalbėdavosi įvairiais Lietuvos gyvenimo klausimais, **katalikų partijos reikalais jam labai rūpėjo**, nes, jo žodžiais tariant, **sveika katalikų politika yra svarbi Bažnyčios parama**.

Iš viso socialinį klausimą arkiv. J. Matulevičius lieti dažnai ir įvairiomis progomis. Jis rašė: „Jei saugojam savo namus nuo perkūno įtrenkimo, o laukus nuo vandens užliejimo, argi galime nieko nedaryti, matydami, kaip kapitalizmas griaua šeimyninius mūsų židinius, išnaudoja silpnas moterų ir vaikų jėgas, didina proletariatą. Jei imame į savo rankas gamtos eigą, versdami sau tarnauti smarkiausias ir pavojingiausias gamtos jėgas, ar nieko neturėtume daryti su ūkiškojo gyvenimo reiškiniiais“.³

Apie krikščionišką pažiūrą nuosavybės klausimu arkiv. J. Matulevičius 1907 m. rašė lenkų kalba, o 1918 m. — lietuvių kalba.

Šiose knygose pateiktomis mintimis M. Krupavičius dažnai naudojosi, svarstydamas žemės reformos klausimą Lietuvoje.

Krikščioniškosios demokratijos klausimu M. Krupavičius yra daug rašęs . . . „Visuomeniniu atžvilgiu demokratybė savo esme ir pagrindiniais tikslais veda prie visų gerovės, o pirmoje eilėje prie ypatingo vargšų ir neturtėlių globojimo ir rėmimo. Šv. Raštas duoda mums tos demokratybės supratimo visus pradus, liudija tai Kristaus nurodytos aukštesniems luomams pareigos”.⁴

Krikščioniškosios demokratijos idėjas Lietuvoje bene pirmasis pradėjo skelbti ir įgyvendinti kan. J. Tumas-Vaižgantas. Apie šią savo veiklą jis rašo:

„Kaipo Vadaktėlių bažnytėlės kuratas, L. K. D. idėjas platinau daugiausia Naujamiesčio parapijoje Panevėžio pavieta ir apylinkėje, bet buvau suorganizavęs tik „Vadaktų kuopą”.⁵

Toliau rašo apie susirinkimo nutarimus Naujamiestyje: 12 d. gr. m. viešai tą programą išaiškinus, tapo ji priimta ir kaipo valsčiaus nutarimai tapo pirmą kartą į knygas įrašyta lietuviškai ir rusiškai sekantieji sutrumpinti punktai 2—11.

L. K. D. kuopos susirinkimo 11 d. gr. m. dalyvaujant dvarponiams: pp. Marijonui Zavadskiui, savininkui D. Vadaktų dvaro ir kitų palivarkų, Antanui Butrymui, s. Paliesio, dv. . . . (išskaičiuota apie 10 dvarininkų), pirmininkaujant vienbalsiai išrinktam Vadaktų bažnytėlės kuratui kun. Juozui Tumui, svarstėme santykius tarp dvarponių ir jų kumėčių, arba ordinarininkų ir sutarėme, jog viršminėtuose dvaruose, o geistina, kad ir tolimesniuose, nuo sekančių samdymo metų kumėčiai tarnaus šiomis palengvintomis sąlygomis”. (išskaičiuota 15 punktų).

Pirmąją Lietuvos krikščionių demokratų partijos programą pagal pop. Leono XIII mintį ruošė 1907 m. žinomi Lietuvos visuomenei žmonės Petrapilio Dvasinės Akademijos profesoriai: Pr. Būčys, J. Maironis ir A. Jakštas.⁶

Karo metu Rusijos miestuose krikščionių demokratų veikimas buvo gana išsišakojęs. Jo skyriai buvo Petrapily, Maskvoje, Šiaurės Kaukaze, Minske. Veikimo centras buvo Voroneže, kur tuo metu gyveno didysis lietuvių krikščionių demokratų organizatorius M. Krupavičius, ir kur gausiausiai buvo susitelkusi lietuviškoji inteligentija bei moksleivija.

M. Krupavičiui išvykus į Lietuvą (1918 m. gegužės 16 d.), vėliau, pasiilgę Tėvynės, grįžo ir kiti lietuviai. Krikščionių demokratų partijos Centro Komiteto nutarimu Rusijoje partijos veikimas buvo nutrauktas.

1918 m. lapkričio mėn. 20 d. Vilniuje šv. Mikalojaus bažnyčios salėje įvyko Lietuvos krikščionių demokratų konferencija. Į Centro Komitetą buvo išrinkti: Kun. M. Krupavičius — pirmininku, nariai — A. Stulginskis, P. Karvelis, K. Bizauskas, kun. M. Reinys, L. Gira, V. Bičiūnas, V. Raulinaitis, Kl. Ruginis, kun. K. Čibiras.

1918 m. M. Krupavičius, gyvendamas Vilniuje, drauge su vysk. J. Matulevičium galutinai suredagavo krikščionių demokratų partijos programą.

Įvairiu laiku, nepilnais duomenimis, Centro Komitetų sąstatuose buvo šie asmenys: Kun. J. Vailokaitis, P. Karvelis (vėliau ministras), St. Gruodis, A. Dubinskas (teisininkas), K. Graužinis (vėliau diplomatas), A. Stulginskis (vėliau prezidentas), L. Gira (poetas), K. M. Reinys (vėliau vyskupas), kun. K. Čibiras, K. Bizauskas (vėliau ministras), kun. P. Dogelis, Kl. Ruginis (pedagogas), kun. M. Krupavičius, adv. A. Tumėnas (vėliau ministras), gyd. E. Draugelis (vėliau ministras), V. Endziulaitis, A. Matulaitis, A. Katilius, B. Žukauskas, L. Krakauskaitė, dr. D. Micuta, Vaišvila, J. Matulionis, E. Misevičius, M. Gruzdaitė, V. Bičiūnas, V. Raulinaitis, prof. Vl. Jurgutis, kun. J. Meškauskas, V. Beržinskas, Tamošiūnas, Marčiulionis, V. Čarneckis (vėliau ministras), Z. Starkus (vėliau ministras), prof. K. Paltarokas (vėliau vyskupas), dr. J. Purickis, K. Ambrozaitis, P. Radzevičius, M. Galdikienė (pedagogė),

prel. K. Šaulys, dr. Bistras (vėliau ministras), dr. K. Jokantas (vėliau ministras), prof. dr. J. Eretas, dr. Steponavičius, K. Oleka (vėliau ministras), K. A. Smulkštys, dr. Sakalauskas, A. Endziulaitis (vėliau ministras), Pr. Vainauskas, prof. K. Pakštas, kun. Dagilis, E. Turauskas.

Matome, kad krikščionių demokratų eilėse buvo žymiausi katalikų veikėjai.

Iš Rusijos grįžę krikščionys demokratai (su K. M. Krupavičium ir dr. P. Karveliu priešakyje) buvo radikalesni už karo metu gyvenusius Lietuvoje (su Stulginskiu priešakyje). Kairiajam krikščionių demokratų sparnui pritarė ir Vilniaus vysk. J. Matulaitis. Ypač šių grupių nuomonės skyrėsi sprendžiant žemės klausimą (kokį didžiausią žemės plotą galima palikti dvarininkams). M. Krupavičius manė, palikti 50 ha, o Stulginskio šalininkai — 80 ha. Norėdami išvengti partijos skilimo, M. Krupavičiaus šalininkai nusileido ir sutiko palikti dvarininkams po 80 ha.

Didžiausias krikščionių demokratų partijos ir jos vado Mykolo Krupavičiaus darbas, išgarsinęs jį pasaulyje kaip epochinį tautos socialreformatorių, — tai pravestoji žemės reforma.

Krikščionių demokratų pastangomis pravestoji žemės reforma Lietuvoje išgarsėjo ir Vakarų Europoje. Kai ši reforma buvo pradėta vykdyti, Lietuvos lenkai dvarininkai ir lenkai kunigai užvertė Vatikaną sensaciniais skundais. Skundė vyskupą P. Karevičių ir krikščionių demokratų partiją. Vatikane lenkai turėjo stiprių ir įtakingų savo žmonių. Šiais lenkų skundais Vatikane buvo susirūpinta, paskirti asmenys dalyką ištirti; tyrė ir rezultate pripažino, kad Lietuvoje pravestoji žemės reforma yra pažangi, racionali ir neprieštarauja krikščioniškai moralei.

Net po šio karo, kai socialinis klausimas daug kur aktualėjo, sužinoję, kad Lietuvos žemės reformos vyriausias vadas Mykolas Krupavičius yra tremtyje Vakaruose, jį kreipėsi informacijos tuometinis Popiežiaus Nuncijus

Paryžiuje A. G. Roncalli, vėliau popiežius Jonas XXIII, Italijos ir kai kurie Pietų Amerikos krikščionys demokratai. Jie manė, kad Lietuvoje pravestoji Žemės reforma yra pavyzdinė ir sektina.

5. ŽEMĖS KLAUSIMAS LIETUVOJE

Prieškarinėje Lietuvoje ir vėliau ligi 1926 m., žemės klausimas turėjo gyvybinės reikšmės.

Laikraštyje „Krikščionis Demokratas“ M. Krupavičius rašė, kad 1) žemės reformos reikalavo visa lietuvių tauta, 2) kad jos reikalavo nuo senų senovės, dar prieš tautinio atgimimo pradžią ir 3) kad tokiu būdu Steigiamasis Seimas, išleisdamas Žemės reformos įstatymą, ir krikščionys demokratai, kaip to įstatymo vykintojai — buvo tik sąžiningi tautos valios įgyvendintojai.

Po 1831 ir 1863 m. nepavykusių sukilimų prieš carinę Rusiją iš daugelio vietovių lietuviai kaimiečiai buvo ištremti į Rusijos gilumą, o į ištremtųjų vietą buvo atkelti rusai kolonistai, kurių kolonijos apraizgė visą Lietuvos teritoriją.

1863 m. nepavykusio sukilimo charakteringas epizodas yra vieno sukilimo vadų kun. A. Mackevičiaus pakorimas. Jis buvo pakartas 1863 m. gruodžio mėn. 28 d. dabartinėj Ožeškienės gatvėj, laiptų į Raudonosios armijos prospektą (buv. Ukmergės plentą) papėdėj. Tuomet toje vietoje dar niekas negyveno ir augo pušynėlis. Prie nužudyto kunigo paminklo dažnai matomos padėtos gyvų gėlių puokštės.

Kun. M. Krupavičius apie 1863 m. sukilimo vadą kun. A. Mackevičių rašė, kad jis pirmas su savo partizonais iš Paberžės pradėjo žygį prieš rusus. Jis vadovavo batalionui. Savo batalione jis įvedė demokratišką tvarką: uždraudė kareivių mušimą, su jais elgėsi draugiškai, uždraudė bet ką imti iš kaimiečių be atlyginimo, o iš dvarų įsakė viską imti veltui. Dėl to jis buvo labai mylimas kareivių. Pirmieji sukilėlių žygiai atrodė kaip iškilminga procesija. Kunigai

sutikdavo su iškilme, skambindavo varpais, giedodavo „Te Deum laudamus“. Kiekvienoj vietoj skaitoma sukilėlių manifestas apie baudžiamą ir lažų panaikinimą, apie žemės atidavimą . . . Pakeliui į Biržus žmonės sutinka jį su didelėm iškilimėm: varpai skamba, girdėti bažnyčios giesmės, kunigai laimina, mergaitės beria kelią ajerais (Salakuose). Skapišky žmonės gieda „Dievas mūsų gelbėtojas“. Pas Mackevičių savanorių tiek rinkosi, kad jis negalėjo visų priimti — ginklų pritrūko. Tas pats vyko ir Suvalkijoje. Bet jėga nugalėjo jėgą . . . O daug kas vis klaidina, kad kunigai Lietuvoje buvo ponų užtarėjais. Revoliucijai Lietuvoje galutinai likviduoti atsiųsta nuožmusis Muravjovas. 6 kunigai, jų tarpe ir Mackevičius, nužudyti, 67 išsiųsti į Sibirą. Šioje revoliucijoje už laisvę ir žemę žemaičių vyksupijoje nukentėjo 107 kunigai, Vilniaus vyskupijoje — 100 kunigų, Seinų — vienas sušaudytas, 20 išsiųsta į Rusiją, keli pabėgo užsienin.⁷

Tarybiniais metais kunigo A. Mackevičiaus veiklą plačiai aprašė V. Mykolaitis-Putinas romane „Sukilėliai“. Be to, „Lietuvos TSR istorijos šaltiniai“ II t. paduoda priešmirtinį kun. Mackevičiaus laišką tardymo komisijai 1863 m. gruodžio mėn. Pateikiama kai kurios šio laiško ištraukos:

„Mano veiksams vadovavo teisybės ir savo tautos meilė . . . Lietuvių tauta darbšti, teisinga ir religinga, todėl užsitarnavo mano didžiausios meilės . . . Mokesčiams turi atiduoti paskutinę pagalbę, o jei nėra už ką nupirkti raštininkui ir viršaičiui degtinės, laukia bausmė. — . . . Jeigu ponas pristavas ar penkiasdešimtininkas, nekalbant jau apie ispravniką, nori ką išplėsti, tai pradeda nuo savo valdžios rodymo: rodo mušimu, o jeigu tai šlėkta ar ponas — garbės nuplėsimu . . . Ponui ir šlėktai ir tai sunku, o ką mano nelaiminga liaudis? Štai eina ir verkia. Grįžta į savo dūminę trobelę, dažnai neturi kuo numalšinti savo alkį, o čia mėlynės rodo, kad neturėjo iš ko sumokėti dešimtininkui mokesčių . . . Nori

pristavas ar viršininkas pasirodyti ir doras ir turėti pinigų? Štai patikimas būdas: paskelbia, kad sudegina kaimą ar akalicą, o gyventojus perkels į Rusiją, kartu pataria surinkti tam tikrą pinigų sumą, kurią, esą, pasiųs aukštesniajai gubernijos vadovybei. Tie vargšai, nematydami apgavystės, skolinasi, sudeda pinigus ir tam tikram laikui lieka laisvi.

... Antai ponas viršininkas Kaveras paprastą kryželį nuo rožančiaus pas ponią Siling pripažino revoliuciniu ir įsakė sumokėti 25 rub. sidabru, o kadangi ji neturėjo su savimi, teikėsi iškolti kaip paskutinę ir liepė vesti į kalėjimą, bet žydas išgelbėjo, paskolindamas reikalaujamą sumą. — Štai mano tėvynės padėtis, Sukilimas nutrūko kartu su manimi ne dėl to, kad aš būčiau didis karys, bet dėl to, kad liaudis tiki ir pažįsta mane, todėl aš ją galėjau sukelti. Nors aš ir suimtas, nors sukilimas tuo sustabdytas, ... atsiras kitas Mackevičius, ir ko aš nepadariu, — sugebės pabaigti, arba ilgam pratęsti visuotinę nelaimę ...

Tokios buvo mano sukilimo priežastys ir pagalbinės priemonės, kuriomis dešimt mėnesių buvo palaikomas Lietuvos sukilimas. O kad mano pažiūros teisingos, tvirtinu dabar, kaip žmogus, kuris žinojo, ką daro, kada darė, ir kas jo laukia, jeigu nepavyks. — Mackevičius.”

Kitame laiške tardymo pulkininkui Božerianovui rašė (1863 m. gruodžio 13 d.): „O jūs, didžiai gerbiamas pulkininke, prašau atsiųsti man katalikų kunigą, kad pasiruoščiau priimti Dievo man skirtą likimą ...”⁸

(Kun. A. Mackevičius gimė 1828 m. birželio 14 d. Morkių viensėdyje, Kelmės rajone. Nužudytas 1863 m. gruodžio 28 d.).

Vadinasi, lietuvių svajonė įgyti žemės ir laisvės buvo sena.

Nuo rusų kolonistų neatsiliko ir Lietuvos lenkiškai vokiška dvarininkija, kuri, naudodamasi privilegijuota padėtimi Lietuvoje, teisėtu ir neteisėtu būdu grobė iš

lietuvių kaimiečių žemes ir tuo būdu didino savo valdomus žemės plotus.

Šalis nedaugelio visu kuo pertekusių dvarininkų, Lietuva buvo priversta kasmet siųsti į užjūrius, neskaitant Latvijos ir Rusijos, po 25-30 tūkstančių stipriausių savo vaikų — vyrų ir moterų pelnytis duonos.

Lietuva tėvynė lietuviui tapo šiurkščia pamote. Ji nebetęsėjo savo vaikams duonos, o jei užteko, tai tik tiek, kiek reikėjo vargais negalais nuo bado mirties apsiginti.

Pagal statistinius duomenis pokario (1918) 1600 stambių žemvaldžių rankose buvo sukoncentruota 564.000 ha miškų, 692.000 ha lauko žemės ir apie 55.000 vandenų. Tuo būdu vidutiniškai kiekvienam šių asmenų priklausė daugiau kaip 700 ha. 87 procentai žemvaldžių buvo lietuvių tautos priešai — lenkai, rusai, vokiečiai.

Tuo metu Lietuvoje buvo 60.000 bežemių ir 40.000 mažažemių. Šie žmonės išskėstomis rankomis prašė ir laukė iš atsikuriančios Lietuvos laikino reprezentacinio parlamento — Tarybos ir Vyriausybės, kad ši jų protėvių negailestingai atimtoji žemė būtų jiems vėl sugrąžinta.

Taip pat karo metu daugelio stambių ūkių (dvarų) trobesiai buvo sugriauti arba sudeginti. Daugelis tokių žemės savininkų buvo pasišalinę. 35% jų žemių dirvonaavo. Bado pavojus stovėjo lietuviams prieš akis. Dėl to visos Lietuvoje veikusios politinės partijos pripažino reikalą padaryti Lietuvoje žemės reformą.

Laikinoji Lietuvos vyriausybė šaukė savanorius krašto gynimo darban. Vyriausybė pažadėjo jiems, arba, jiems žuvus, jų artimiesiems duoti žemės. Kaip vėliau paaiškėjo, šis pažadas labai paveikė daugelį bežemių ir mažažemių. Nors tuomet Lietuvoje buvo dar maža žemės matininkų, o be to, dalis jų išėjo savanoriais į frontą, per tris metus savanoriams buvo išdalinta apie 40.000 ha žemės. Be to, pagal galimybes, gaunantiems žemės buvo duodamos valstybinės pašalpos pinigais, sėklomis ir statybine medžiaga.⁹

Taip, sudarius pradinį iš majoratų žemės parceliacijos fondą, buvo rengiamasi Steigiamajame Seime (jis susirinko 1920 m. gegužės 15 d.) išleisti pagrindinį Žemės reformos įstatymą. Bet čia kilo kova, kurios politinės partijos programa turėjo būti paimta pagrindan ir kurie metodai pritaikytini žemės reformos politikoje. Socialistinės grupuotės buvo nusistačiusios dvarininkų žemę nusavinti ir padaryti valstybės nuosavybe. Naujakuriams ją duoti nuomojimo pagrindu. „Žemė duodama tik nuomon ir tik tolei, kolei nuomuojantis ją dirba (. . .). Žemės nuosavybė turi būti panaikinta galutinai”¹⁰. Vėliau socialistai liaudininkai savo nusistatymą pakeitė.

Liberalinė srovė (Smetona ir kiti) manė, kad nuosavybė yra neliečiama — iš dvarininkų žemę galima tik pirkti.

Apskritai, žemės reformos klausimas buvo naujas dalykas, daugeliui nesuprantamas, ir sukėlė abejonių, ginčų, net įtarimų. Nuo to, ką matysime vėliau, nebuvo laisva net dalis kunigų. Tarp jų buvo ir aukštų hierarchų (pradžioje buvo tam priešingas ir taurasis lietuvis vysk. Pr. Karevičius).

Arkivyskupas J. Matulevičius ir Krikščionių demokratų partijos vadas kun. Krupavičius buvo tos nuomonės, kad žemę naujakuriams reikia duoti pilnon nuosavybėn. M. Krupavičius rašė, kad žmogus iš prigimties yra palinkęs prie nuosavybės. Kiekvienas trokšta ką nors turėti ir su tuo kaip tinkamas elgtis. Neginčijama tiesa, kad savo darbo dirvoje žmogus su didesniu pasišventimu dirba, negu svetimoje.

Pagal šv. Tomą Akvinietį, žemės nuosavybės klausimas nėra tikėjimo dogma. Arkiv. Matulevičius sakė, kad gamta neįvedė jokio turtų padalijimo. Dievas niekam nepaskyrė atskiros dalies. Žemė turi būti visų žmonių maitintoja, turi tarnauti visai žmonių giminei.

Kun. Krupavičius rašė: „Mes sulaukėme tokios valandos, kad žemė nustojo tarnavusi visuomenei, kad teisėtoms žmonių įstaigoms, ar kitaip tarus, valdžia, privalo

žemės valdymo ribas pakeisti taip, kad ji vėl tarnautų visiems krašto piliečiams”.

Šios nuomonės iliustracijai M. Krupavičius pateikė konkrečius pavyzdžius: 1241 m. popiežius Klemensas IV išleido raštą, kuriuo leido kiekvienam piliečiui dirbti savo naudai neįsėjamų laukų trečdalį. Popiežiaus Siksto IV laikais (1471-1484) dvarininkų godumas grėsė dideliu pavojumi visuomenės gerovei ir ramybei. Popiežius Julius II, Klemensas VII ir kiti išleido tokį dekretą: „Nuo šio laiko leidžiama visiems ir kiekvienam arti ir sėti tinkamoje sau vietoje ir tinkamu laiku trečdalį visų apleistų laukų visoje Romos teritorijoje ir Šv. Petro nuosavybėje ir t.t.

Krikščionys demokratai, jausdami, kad jie atstovauja lietuvių tautos daugumą, manė, kad atidėlioti žemės reformą, kurią išleis būsimasis Steigiamasis Seimas, lietuvių tautai yra nuostolinga ir kenksminga. Dėl to 1919 m. sausio 1 d. Lietuvos Krikščionių demokratų partijos Centro Komitetas nutaria, kad, nelaukiant Lietuvos Steigiamojo Seimo, Lietuvos dvarų žemė įstatymu, kurį įteisino Lietuvos valstybės Taryba (atliekanti laikino parlamento pareigas), turi būti skirstoma tarp kumečių, bežemių ir mažžemių ir atiduota jų nuosavybėn.

Antroji Lietuvos Valstybės Konferencija 1919 m. sausio 21 d. Lietuvos Žemės reformos klausimu priėmė Krikščionių demokratų rezoliuciją. 85 konferencijos dalyviai balsavo už, prieš — niekas ir 11 susilaikė. Buvo nutarta:

1) Lietuvos žemdirbiai, bežemiai ir mažžemiai turi būti aprūpinti žeme;

2) Pirmoje vietoje žemė duodama tiems bežemiams, kurie savo noru eina į Lietuvos kariuomenę Tėvynės ginti,

3) Tas darbas pradėti dar prieš Steigiamąjį Seimą. Pirmoj vietoj dalinami majoratai, valstybės ir valstiečių banko žemės ir tie privatiniai dvarai, kurių savininkai negali jų pilnai ar dalinai apsėti.

Bažnyčių žemės klausimais Krikščionių demokratų partija laikysis kanonų, vykins žemės reformą susitarus su

Bažnyčios vyresnybe. Imant žemę iš dvarininkų, paliekama jiems nustatyta norma. Bažnyčioms bus paliekama tik tiek, kiek ir kitoms įstaigoms.

4) Žemė turi būti duodama nuosavybėn.

5) Atlyginimą už imamas žemes nustato Steigiamasis Seimas;

6) Miškai ir vandenys tampa valstybės nuosavybe;

7) Valstiečių žemės paverstos dvarais, grąžinamos pirmiesiems savininkams;

8) Iki Steigiamojo Seimo daromam žemės tvarkymui įstatu išleidžia Lietuvos Taryba, vykdo Laikinoji Vyriausybė.

Kadangi Krikščionių demokratų partija, kuriai vadovavo kun. Krupavičius, buvo numačiusi paliesti ir lenkus dvarininkus, kilo didelė audra. Dvarininkai Lietuvoje visą laiką buvo privileijuotoje padėtyje. Jų giminės ar šiaip šalininkai kunigai apipylė vysk. Karevičių ir Vatikaną visokiais, net sunkiai sveikam žmogui suprantamais skundais. Girdi, lietuviai kunigai agituoja iš sakyklų žudyti lenkus dvarininkus, o jų dvarus sudėginti. Didelė dalis Žemaičių Vyskupijos klebonų gyveno pasiturinčiai ir palaikė artimus ryšius su dvarininkais, todėl buvo nepatenkinti tokia Krikščionių demokratų politika ir jų vadu kun. Krupavičium ir pasiskundė vysk. Karevičiui. Vysk. Karevičius, nežinodamas ką daryti, skundžiamą medžiagą pateikė svarstyti Budėjimo tarybai („Consilii Vigilantiae“). 1919 m. sausio 11 d., o sausio 13 d. sukviėtė pas save Kauno kunigus apsvarstyti šio klausimo ir išklaustyti Budėjimo tarybos nario kun. Bl. Čėsnio nuomonės. Šiame susirinkime dalyvavo 28 kunigai, jų tarpe ir kun. M. Krupavičius.

Kada susirinkusieji kunigai kritikavo Krikščionių demokratų partijos 1919 m. sausio 1 dienos nutarimą, nelaukiant Steigiamojo Seimo pradėti kai kurių dvarų parceliaciją, vysk. Karevičius reiškė pasitenkinimą. Bet kai

kun. prof. J. Meškauskas pritarė Krikščionių demokratų nusistatymui, vysk. Karevičius truktelėjo jį už rankovės ir pasakė: „Nugis, nugis, ką čia tamsta kalbi“. Kiti kunigai, varžydamiesi vyskupo, susilaikė nuo pasisakymo.

Tąsyk pajutęs susirinkimo atmosferą, kun. Krupavičius, kaip visuomenės atstovas ir Krikščionių demokratų vadas, pagal tvarką paprašė žodžio. Gavęs žodį, jis pareiškė „Matau, kad čia man suruoštas teismas. Bet apsilenkiama su elementariais teismo proceso reikalavimais. Tokiame teisme aš negaliu dalyvauti“. Ir, būdamas dar apsiavęs kareiviškais batais, trankiai žengė prie durų, norėdamas apleisti vysk. Karevičiaus saloną. Tai buvo staigmena visiems. Vysk. Karevičius, skubiai atsistojęs, priėjo prie kun. Krupavičiaus ir, pagriebęs už rankovės, sako: „Nugis, nugis, ką čia darai, tamsta?“ Krupavičius buvo kietas. Jis išėjo. Susirinkusieji daugiausia iš principo nusistatę prieš žemės reformą ir kiek sukrėsti tokios kun. Krupavičiaus reakcijos, Krikščionių demokratų nutarimą iš krikščioniškosios moralės pusės pasmerkė. Laikraštis „Ganytojas“ pateikia dalyvių samprotavimus ir „Consilii Vigilantiae“ nario kun. prof. Bl. Čėsnio nuomonę. Čia išryškėja, kaip priešišškai sutiko daugelis Kauno kunigų ir Žemaičių vyskupijos klebonų Krikščionių demokratų partijos nutarimą dėl dvarų žemių dalinimo bežemiams ir mažažemiams ir asmeniškai kun. Krupavičių, kaip partijos vadą. Čia jis buvo a priori pasmerktas.

Pateikiame ištrauką iš šio susirinkimo:

... „Tarp svarbių nūn iškilusių klausimų nemaža rūpesčio pateikė šitas: kaip žiūrėti ir kaip reaguoti į viešai paskelbtąjį Krikščionių-Demokratų Centro Komiteto nutarimą, jog, nelaukiant Steigiamojo Seimo, Lietuvos dvarų žemės jau šiandien turi būti įstatų (įstatymo) keliu išskirstytos tarp kumečių, bežemių ir mažažemių; o Nr. 3 „Tiesos Kardo“ reikalaujama, kad bežemiams būtų atiduota į nuosavybę net vienuolynų ir bažnyčių žemės. „Tiesos Kardas“ **spausdinamas Šv. Kazimiero Draugijos**

spauštuvėje, platinamas per Šv. Kazimiero draugijos knygyną. (Šv. Kazimiero draugija buvo prel. A. Jakšto-Dambrausko žinioje, — aut.); **Todėl skaitytojai gali manyti, jog visa tai neprieštaruja Bažnyčios mokslui** (mano pabr.). Taigi dėl iškeltųjų Kr. Dem. partijos reikalavimų reiktų mums pasitarti apie sekančius klausimus:

a) Ar mūsų Laikinoji Vyriausybė turėtų teisę išleisti įstatymą, kuriuo dvarų ir bažnyčių žemes išdalytų bežemiams ir mažžemiams, **nepasitarus**, prieš išleisdama tokį įstatymą, su dvarininkais (dėl jų žemių) ir su Apaštališkuoju Sostu (dėl bažnyčių ir vienuolynų žemės).

b) Jeigu Vyriausybė sutiktų įvykinti Krikščionių demokratų reikalavimą, ar bežemiai neapsunkintų savo sąžinės, priimdami nuosavybėn iš Laikinosios Vyriausybės dvarų ir bažnyčių žemes?

c) Ar Kr. D. Centro Komitetas neprasilenkia su krikščioniškuoju mokslu, darydamas tokį nutarimą?

d) Ar „Laisvoji Lietuva“ ir „Tiesos Kardas“ neprasikalto prieš krikščioniškąją tiesą straipsniuose, patalpintuose „L. Lietuvos“ Nr. 1-ame ir „Tiesos Kardo“ Nr. 1-3, apie viršminėtąjį žemių atėmimą?

e) Ar Šv. Kazimiero draugijai pritinka panašius dalykus savo spauštuvėje spausdinti ir per savo knygyną platinti?

f) Jeigu prasižengta, tai kas daryti, kad papiktinimą atitaisius?

(. . .) Prasideda gyvos ir ilgos diskusijos. Kalbėtojų dauguma, remdamasi įvairiomis racijomis — ar tai principialiu ar tai takto žvilgsniu — pasmerkė viršminėtą nutarimą”.

Šiame „Ganytojo“ numeryje paskelbta ir „Consilii Vigilantiae“ nario akademijos prof. kun. Bl. Čėsnio rezoliucija apie Kr. D. P. C. K. nutarimą dėl Lietuvos dvarų išdalinimo.¹¹

Susidarius tokiai Kauno kunigų viešajai nuomonei,

vysk. Karevičiui nebeliko nieko, kaip tik uždrausti tokį nusistatymą skelbti ir vykdyti. Bet vysk. Karevičius Kunigų konferencijos metu taip pat pastebėjo ir kunigo Krupavičiaus kietumą. Kadangi kunigas Krupavičius buvo Seinų vyskupijos kunigas, pavaldus vysk. A. Karosui, tai jis rado naudinga kreiptis raštu į vysk. Karosą, kad jis savo vyskupijos kunigą M. Krupavičių iš Kauno atšauktų į savo vyskupiją.

Vysk. A. Karosas jau anksčiau buvo žinomas kaip šaltai protaujantis žmogus, daręs sprendimus atsargiai ir diplomatiškai, tad jis davė panašų atsakymą ir į vysk. Karevičiaus laišką. Vyskupo Karoso laiško ištrauka, liečianti kun. Krupavičių, pateikiama šios knygos „Priede“ (žiūr. psl. 167).

Truputį vėliau krikščionių demokratų teoretikas — ideologas kun. dr. S. Šultė (Jis buvo gana išsimokslinęs. Studijavo filosofiją, sociologiją ir teologiją. Turėjo teologijos ir filosofijos doktoratus), laikraštyje „Ganytojas“ 1919 m., Nr. 8 ir atskiroj brošiūroj išanalizavo Krikščionių demokratų partijos nutarimą dėl dvarų žemės parcelavimo ir pripažino, kad šis nutarimas nesipriešina krikščionių dorovei. Taip pat sukritikavo „Consilii Vigilantiae“ nario kun. prof. B. Čėsnio rezoliucijos tezes, pasiremdamas Šv. Raštu, Bažnyčios tėvų, rimčiausių teologų, ypač šv. Tomo Akviniečio mokslu.

Kun. dr. S. Šultė savo paskelbtaj studijoje, pavadintoj „Lietuvos dvarų žemių padalinimas ir krikščioniškoji dora“, be kita ko, rašo: „Pasiryžau čia kalbėti vien tik principialiai — mokslišku žvilgsniu ir išrodyti katalikiškos teologijos principus, kurie leidžia abejoti kun. prof. Čėsnio „voti theologiei“ teisingumu. Man matos, kad gerbiamas profesorius, neapgalvojęs rimtai, skubotai yra išreiškęs savo nuomonę. Jis nepadėjo savo rezoliucijoj nei menkiausios argumentacijos (ratio theologica), kaip tai reikalauja pareiga ir dalyko rimtumas, nes vienas žodis

„proporcionalis atlyginimas“ nėra dar teologiškas įrodinėjimas . . .

Pagal šv. Tomą Akvinietį nuosavybė yra socialinė funkcija, tiek tepateisinama, kiek to reikalauja visuomenės labas . . .

Šv. Bazilijus šykštuoliams sako: „Dėl ko tu turi perdaug, o kiti mažai? Argi ne dėl to, kad tu, gerai eikvodamas turtus, turėtumei nuopelnus, o kiti už kantrybę gautų užmokestį? Duoną, kurią laikai pas save yra alkstančio duona; rūbus, kuriuos tu uždaręs spintoj, yra nuogojo apdarai; avalynė, kuri pas tave pelėja, priklauso vargšui basakojui; pinigai, kuriuos sergsti žemėj užkasęs, yra pavargėlio pinigai. Taip tat neteisingai tu apsieini su tais, kuriuos galėtumei sušelpiti“ (Hom. in. Luc.).

. . . Seniau didieji savininkai ir dvarininkai turėjo pareigas savo turtais aprūpinti viešus reikalus (stoti į karą, rinkti kariuomenę, ją aprėdyti ir maitinti) ir būti pavargėlių tėvais. (. . .) Dabar gi dvarai, ypač latifundijos pasiliko „istoriškos kategorijos“, kurios atgyveno savo amžių ir reikalauja kitokio žemės sutvarkymo . . .

. . . Jeigu tad Lietuvos nauda reikalautų visų dvarų perėjimo į kumečių, bežemių ir mažžemių rankas, tai joks dvarininkas prieš tai negali protestuoti ir menkos jų mažumos (5%) nėra net reikalo klausyti, nes kiekvienas iš mūsų privalo aukščiau statyti visuomenės labą už asmeninius arba savo luomo reikalus.

. . . Nėra geistina ir leistina, kad privati iniciatyva gyvenime išnyktų ir visuomenės globa pilnai pereitų į Valstybės rankas . . .

. . . Nėra reikalo čia proporcingai atlyginti (miškų, dvarų, fabrikų ir kitų įstaigų savininkams), bet pakanka tų turtų buv. savininkams užtikrinti proporcingą jų luomui, amžiui ir gabumui bei jų nuopelnams padorų pragyvenimą kitoj kokioj nors tarnyboj . . .

. . . Jeigu atskleidę Šv. Raštą, įsigilinsime į jo dvasią, tai ir ten rasime patvirtinimą aukščiau išreikštos nuomonės. Taip antai, ten skaitome, kad išeinant žydams iš Egipto vergijos pats Dievas yra paliepęs žydams pasiimti egiptiečių brangenynes (auksinius ir sidabrinčius indus), nes tai buvo atlyginimas už vergavimą ir atsiėmimas neteisingai įgyto egiptiečių turto. Argi ne panašiai buvo ir su mūsų dvaruose baudžiava? Argi popiežius Leonas XIII nepakeldavo balso prieš darbininkų išnaudojimą ir ar nereikalavo teisingo atlyginimo?

. . . Suvedant į krūvą visa tai, kas čia aukščiau buvo rašyta principaliai (teologijos mokslo žvilgsniu) manau: Krikščionių Demokratų partijos Centro Komiteto nutarimas apie dvarų padalinimą tarp kumečių, bežemių ir mažžemių nei kiek neprieštaruoja krikščioniškai dorai ir sutinka su Šv. Rašto, Bažnyčios Tėvų ir Šv. Tomo Akviniečio mokslu apie nuosavybę kaipo socialinę funkciją. (. . .) Pakanka dvarininkams su jų visa šeimyna užtikrinti jų luomui padoriai gyventi”.

Čia pateikta tik kelios ištraukos iš kun. dr. S. Šultės teiginių. Bet jie yra labai rimti. Vysk. Pr. Karevičius buvo objektyvios tiesos gerbėjas. Kun. M. Krupavičiaus reagavimas Kauno kunigų konferencijoje, vysk. A. Karoso laiškas ir kun. dr. S. Šultės prof. kun. Bl. Čėsnio, kaip „Consilii Vigilantiae” atstovo, nuomonės kritika bei Krikščionių demokratų partijos nutarimo apologija, vysk. Karevičių galutinai įtikino, kad kun. Krupavičiaus linija yra teisinga, ir jis tapo labai artimu kun. Krupavičiaus bičiuliu. Krikščionių demokratų partijos biuras buvo Ožėškienės 3, n. 11. Kai tik vyskupas Karevičius kur netoliese būdavo, visada užeidavo pas kun. Krupavičių pasikalbėti.

Kai pasirodė esą neteisingi ir lenkų skundai, kad jauni kunigai agituoją žudyti dvarininkus ir jų dvarus deginti, vysk. Karevičiaus bičiuliškumas kun. Krupavičiui dar padidėjo.

Tačiau lenkai ne tik nesiliovė siųsti skundus Vatikanui ir Varšuvos Nuncijui, kuris buvo ir Lietuvos vizitatorius, bet dar padažnino. Tai matysime iš žemiau pateiktų pavyzdžių.

Vatikanas ir Varšuvos Nuncijus negalėjo sužinoti, kas dedasi „Kauno Lietuvoje“. Taip lenkai savo skunduose vadino Lietuvą. Lenkai skundėsi ir Vilniaus vyskupu arkiv. J. Matulevičium. Bet arkiv. Matulevičius buvo asmeniškai pažįstamas su Nuncijum A. Ratti, būsimuoju popiežium Pijum XI. Be to, Vilnius buvo lengviau pasiekiamas. Jis buvo Lenkijos ribose. Nuncijus bandė raštu kreiptis į vysk. Karevičių dėl lenkų skundo. Pagaliau, kai lenkų skundai pasidarė tiek nevykę, kad vysk. Karevičius į paskutinį Nuncijaus laišką netgi neatsakė. Tąsyk Nuncijus Ratti pasiryžo pats atvykti į Kauną patikrinti lenkų skundų. Jei skundai pasirodytų esą teisingi, Nuncijus buvo pasiryžęs vysk. Karevičių suspenduoti. Lenkai Nuncijaus Ratti pasiryžimu vykti į Kauną buvo nepatenkinti ir net bandė šią kelionę sutrukdyti. Tąsyk Nuncijus Ratti per Vokietiją kreipėsi į Lietuvą, kad Lietuvos Vyriausybė parūpintų traukinį į Vievį (čia buvo laikina Lietuvos-Lenkijos siena).

1920 m. sausio 29-30 d. Popiežiaus Nuncijus Ratti atvyko į Kauną. Lenkai tikėjosi, kad Nuncijus suspenduos vysk. Karevičių. Tas matyti ir iš arkiv. P. Karevičiaus atsiminimų. Po iškilmingo Nuncijaus sutikimo Kauno stotyje ir po vakarienės vyskupo rūmuose, vysk. Karevičius, nelaukdamas ką jam pasakys Nuncijus, pareiškė, kad jis į paskutinį Nuncijaus laišką dėl lenkų skundų net neatsakė. Nuncijus bandė sakyti, kad skunduose gali būti dalis tiesos. Tąsyk vysk. Karevičius paprašė, kad lenkai įrodytų skundų tikrumą. Nuncijus įsitikino, kad lenkų skundai yra nepamatuoti. Sekančią dieną, atlaikęs Kauno katedroje iškilmingas pamaldas, Nuncijus patenkintas grįžo į Varšuvą.

Antras antpuolis prieš vysk. Karevičių buvo vėliau, kai Steigiamasis Seimas jau buvo paskelbęs Žemės reformas

jstatymą. Ap. Vizitatoriaus noru buvo sušaukta pirmoji Lietuvos vyskupų konferencija. Ap. Vizitatorius A. Zecchini iš anksto įspėjo vysk. Karevičių, kad būtų svarstoma ir Lietuvos žemės reforma. Vysk. P. Karevičius tam pasiruošė. Jis į šią konferenciją (1922.V.8-9) pakvietė stiprius asmenis: prel. Maironį, kan. K. Šaulį, kun. J. Staugaitį (vėliau vyskupas), kun. Pr. Būčį (vėliau vyskupas) ir kt. Apaštališkasis Vizitatorius A. Zecchini prabilo: „Seimas nusavindamas dvarus, nuskriaudė dvarponius, o gi Seime dalyvavo kunigai, tai ką veikė vyskupas, kad leido kunigams daryti tokią skriaudą?!“ Vysk. Karevičius atsakė: „Seimo Krikščionių Demokratų lyderis kunigas Mykolas Krupavičius kreipėsi į mane raštu kad aš pareikščiau, ar jo dvarų nusavinimo projektas gali būti suderinamas su Kat. Bažnyčios dorovės mokslu. Šį klausimą išgvildinti aš pavedžiau Vyskupijos Bažnytinių turtų valdymo tarybai. Jos de facto šefas Eksk. vyskupas J. Skvireckas su prel. J. Maculevičium (Maironiu), buvusiu Petrapily akademijoje dorovinės teologijos profesorium, parašiusiu stambų veikalą „De justitia et jure“, drauge su Tarybos nariais: prof. K. Paltaroku (vėliau vysk.), ir Kanonų teisės prof. K. Šauliu, remdamiesi aprobuotais autoriais, ypač iš Jėzuitų ordino, pamatuotai išgvildinę, surašė sekantį atsaką: „Lietuvos suverenė Vyriausybė, esant svarbiam reikalui, gali piliečių nuosavybę nusavinti, bet turi už ją savininkui atsilyginti. Tik, Ekscelencija, didžiausias dorovinės teologijos autorius jėzuitas Lehmakulis rašo, kad vyriausybė už nusavintąjį turtą turi atsilyginti: in quantum hoc fieri potest — kiek tai yra galima“.

Po to kun. Pr. Būčys išdėstė visą sunkųjį darbą Seime — praveisti tokią, o ne kitokią žemės reformą. Tąsyk Zecchini pareiškė: „Tokiose aplinkybėse, aišku, kunigai negalėjo kitaip pasielgti, negalėjo nebalsuoti su savo partija“.

Tokiu būdu vysk. Karevičius antrą kartą apgynė kun. Krupavičių Vatikano atstovų akyse.

- 1 J. Thouissen. La socialisme depuis l'antiquite.
- 2 „Lietuvos Mokykla“, 1922, str.: „Demokratybės auklėjimas“, psl. 305.
- 3 Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. 1933, 264 psl.
- 4 „Krikščionis Demokratas“, 1927, 12 psl.
- 5 „Draugija“, 1907 m. kovo 1 d.
- 6 Ten pat, 1907, Nr. 1.
- 7 „Krikščionis Demokratas“, 1927, Nr. 3-5, 46 psl.
- 8 Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. II t. 1965. 82-87 psl.
- 9 St. Elsbergas. Žemės reforma Lietuvoje. — „Židinys“, 1940, 194 psl.
- 10 M. Sleževičius. Ko nori Lietuvos soc. liaud. demokratų partija. 1918. III Seimas II posėdis.
- 11 „Ganytojas“, 1919, Nr. 3.

6. KRIKŠČIONYS DEMOKRATAI STEIGIAMAJAME SEIME

Dabar paliesime Krikščionių demokratų vestą kovą, vadovaujamą kun. Krupavičiaus, Steigiamajame Seime. Kun. Krupavičiaus pastangų dėka Krikščionys demokratai Seime turėjo daugumą. Prieš Seimą kun. Krupavičius su kalbomis apvažinėjo beveik trečdalį Lietuvos. Darbas buvo sunkus. Tas buvo įmanoma padaryti tik tokiam valingam žmogui, kaip kun. Krupavičius. Seime krikščionys demokratai gerų kalbėtojų, išskyrus Krupavičių, neturėjo. Opozicijoje buvo susitelkę senos rusų nihilistinės dvasios šalininkai. Jie rimtai ir juokais trukdė krikščionių demokratų darbą.

Krikščionys demokratai norėjo sutvarkyti Lietuvos valstybę krikščioniškosios demokratijos pagrindais. Pirmiausia socialistinė opozicija piršo valstybės priešakyje pastatyti ne prezidentą, o tarybiniu pavyzdžiu, kolektyvinį prezidiumą. Šiuo klausimu buvo ilgai ginčijamasi, pagaliau, 1920 m. gegužės 31 d. (66 posėdis) pravesta individualus (pavardėmis) balsavimas. Už prezidento instituciją balsavo 56 atstovai, prieš — 39 (socialistų blokas, keli žydai). Susilaikė K. Grinius, B. Laus, J. Masiulis, L. Natkevičius, G. Petkevičaitė-Bitė ir A. Žeromskis.

Apskritai, St. Seimo 66 posėdy, socialistinis blokas dažnai sekė Tarybų sąjungos santvarkos dėsnius. Aštrūs ginčai vyko, svarstant žemės reformą, konstitucijos, švietimo, religinius ir kitus klausimus. Iš viso atstovų St. Seime buvo 112. Jų tarpe:

1. Krikščionių bloko ..... 59 atst.
2. Valstiečių ir soc. liaudininkų ..... 28 atst.
3. Socialdemokratų ..... 12 atst.
4. Tautinių mažumų: žydų ..... 7 atst.
5. lenkų ..... 3 atst.
6. vokiečių ..... 1 atst.
7. Nepartinių ..... 2 atst.

Krikščionys, turėdami Seime daugumą, galėjo laisvai tvarkytis. Bet jie, būdami demokratai ir laisvės šalininkai, leido laisvai pasireikšti visoms grupėms. Nors tą laisvę opozicija dažnai išnaudodavo piktam.

Iliustracijai pateiksime keletą pavyzdžių. Žinomas mokslininkas prof. V. Čepinskis sėdėjo socialdemokratų eilėse. Politikoje jis buvo liguistai aktyvus, sangviniko temperamento. Kai išeidavo kalbėti kun. Krupavičius ir savo logika triuškindavo visus opozicijos argumentus, prof. Čepinskis nepajėgdavo ramiai išsėdėti. Kartą savo kalba Krupavičius įkaitino socialistus. Čepinskis pašoko iš vietos ir, pirštu rodydamas į kalbantįjį Seimo tribūnoje (Seimo patalpos buvo dabart. mergaičių gimnazijoje, Vilniaus g. Nr. 4), sako: „Jis panašus į žydą“. Krupavičius ramiai atsakė: „O ponas Čepinskis panašus į mane“. Abu jie turėjo juodas barzdas. Tik Krupavičiaus barzda buvo žymiai vešlesnė. V. Čepinskis lyg šaltu vandeniu apipiltas tą visą posėdį išsėdėjo ramus. Kitą kartą kalbėdamas žemės klausimu, Krupavičius savo tezes rėmė šv. Tomo Akviniečio mokslu. Ir čia V. Čepinskis, nepajėgiąs kantriai išklaudyti, iš vietos sako: „Kun. Krupavičius nori sekti šv. Tomu Akviniečiu, kad pagaliau ir jis kartu su juo būtų paskelbtas šventu“. Krupavičius pranašišškai atsakė

Čepinskiui: „Nenusimink, ponas Čepinski, latras ant kryžiaus paskutinę valandą buvo išganytas”. Kaip žinoma, prof. V. Čepinskis vėliau, pasitraukęs iš socialdemokratų partijos ir atsidėjęs vien moksliniam darbui, kaskart labiauėjo dešinėn ir mirė visiškai susitaikęs su Bažnyčia.

V. Čepinskis padarė grubių išsišokimų, bet žymiai grubesni ir nekultūringesni grasaus kriminalinių bylų advokato K. Venclauskio išsišokimai. St. Seime 94 posėdyje, įvykusiame 1921 gegužės 20 d. kun. Krupavičius kalbėjo: „Lietuvos piliečiai rinko žmones į Seimą dirbti. Dirbti to plataus darbo, kuris amžiais susikrovė mums esant po svetimų jungu. Ir visos frakcijos tuo vaduodamos, susirinkusios į Steigiamąjį Seimą, stojo į darbą”. Socialdemokratų partija iš pat pradžios pareiškė: „**Mes neatėjome darbo dirbti, bet tik informuotis**”. Kitas jų atstovas daugiau pasakė: „**Ne tiek informuotis, bet kiek gal provokuoti**”.

Šis viešai paskelbtas jų nusistatymas raudonu siūlu tęsėsi per visą St. Seimo darbų laikotarpį.

Kun. Krupavičius kalbėjo toliau — „Mes neslepame, ką giname. Ginam tik teisybę ir teisėtumą”. Atstovas Venclauskis iš vietos sako Krupavičiui: „Žulikas esi taip kalbėdamas”. Seimo pirm. dr. J. Staugaitis bandė sudrausti Venclauskį. Pastarajam neklausant, pirmininkas paskelbė posėdžio pertrauką. Venclauskis iš vietos sako: „Tai daryk, bet neduok tam svoločiuui kalbėti”.

Steigiamajame Seime veikliausi socialdemokratai buvo: K. Venclauskis, V. Čepinskis, V. Plečkaitis, Vl. Požėla, K. Bielinis. Jie visaip stengėsi kliudyti Krikščionims demokratams.

Net tokis dr. K. Grinius (būsimasis prezidentas, g. 1867) II Seime 14 posėdyje kun. Krupavičiui baigus kalbėti, norėdamas pasijuokti iš kunigo, sako: „Amen”. Atsakydamas į tai Krupavičius pasakė: „Ponas Griniau, ar supranti, kas tai yra „amen”. Patarčiau nepamėgdžioti

piemenų. Bent savo amžių pagerbtum". Bet dr. Grinius panašius „amen" kartojo ir vėliau. Matyt, senatvė ir antiklerikalizmas jam buvo nenugalimi dalykai.

M. Krupavičius savo atsakymuose buvo santūrus, neužgaulus. Tačiau nepaisant įvairių obstrukcijų, koliojimosi, Steigiamasis Seimas numatytą darbą atliko. St. Seimo posėdžiai tęsėsi nuo 1920.V.15—1922.X.6.⁷ (Baigėsi 5 val. ryto). Padaryta 257 posėdžiai.

Panašių dalykų iš socialistinės opozicijos buvo dažnai. Tas liudija, kaip socialistai, turėdami laisvę kalbėti, nemėgo klausytis tiesos žodžių. Antra, galima suprasti, kaip sunku buvo kun. Krupavičiui tokioje aplinkoje išlaikyti vado orumą ir prvesti įstatymus, kuriuos buvo numatęs.

Tautininkai su Smetona priešaky visą laiką buvo priešiški krikščionių demokratų vedamai politikai, ypač pravedamai Žemės reformai. Tai matoma ir iš dr. V. Bartuškos atsiminimų knygos „Lietuvos Nepriklausomybės kryžiaus keliais", kur jis rašo: „Tas iškalbingas jaunikaitis (M. Krupavičius), žavįs minias savo energija ir sumanumu, galėjo nuvesti Lietuvos liaudį kad ir į pragarą. Ji būtų žygiavusi drauge su juo". Tuo metu M. Krupavičius turėjo 34-35 m. amžiaus, o Bartuška 43-44. Dėl to jų amžiaus skirtumas mažas. Bet dr. Bartuška buvo nepatenkintas Krupavičium dėl jo nepaprasto pasisekimo.

Didžiausi ir sunkiausi Steigiamojo Seimo darbai buvo žemės reformos įstatymas ir įstatymų įstatymo — konstitucijos priėmimas.

Žemės reformos įstatymą Steigiamasis Seimas priėmė 1922 m. vasario 15 d. Priimant šį įstatymą Seimo posėdyje dalyvavo 89 atstovai. Už įstatymą balsavo 53, prieš — 7, susilaikė — 29.

Įstatymas yra gana platus ir sudėtingas. Jo analizė pareikalautų daug laiko ir vietos, dėl to pateiksime tik bendrus dėsnius ir statistines lenteles:

1. Žemė iš dvarininkų imama prievartos keliu.
2. Dvarininkui paliekama dvaro centras su 80 ha žemės.

3. Už paimtą žemę atlyginama:

a) už ha lauko žemės mokėti 15 litų,

b) už ha miško žemės mokėti 3 litus.

4. Šis atlyginimas buvo įvairiai sąlygojamas. Taip kad ligi 1930 metų (kol tautininkai šio įstatymo nepakeitė dvarininkų naudai), niekam apskritai nebuvo atsilyginta.

Lyginant Lietuvoje mokamą atlyginimą dvarininkams už žemę su kitų valstybių atlyginimo praktika, matome, kad jis kitur buvo daug didesnis, išskyrus Latviją, kur visai nebuvo atlyginama.

Be šio, didžiulės istorinės reikšmės Žemės reformos, įstatymo, kuris sulietuvino Lietuvos kaimą, atitaisė lietuviams padarytas skriaudas, Krikšč. demokratų partija, vadovaujama kun. M. Krupavičiaus priėmė visą eilę įstatymų. Pateikiame chronologine tvarka:

1. Sudaryta taikos sutartis su Tarybų Rusija. 1920.VII.12. (Lietuva su Vilniūm ir Gardinu bei jo apylinkėm).

2. Žemės reformos įstatymas. 1922.II.15.

3. Lietuvos Universiteto atkūrimas. 1922.II.16.

4. Konstitucijos priėmimas. 1922.VIII.1.

5. Savos valiutos — lito — įvedimas. 1922.VIII.18.

6. Klaipėdos krašto prijungimas. 1923.I.9-15.

7. Pirmasis visuotinis Lietuvos gyventojų surašymas. 1923.IX.17.

8. Lietuvos Žemės Ūkio Akademijos atidarymas. 1924.VIII.1.

9. Žemės Banko įsteigimas (Duoti trumpalaikes paskolas ūkininkams).

10. Lietuvos Bažnytinės provincijos įsteigimas. 1926.IV.4.

Ir daug mažesnės reikšmės įstatymų.

Daug ginčų sukėlė ir konstitucijos priėmimo klausimas. Bet, nepaisant socialistinių grupių triukšmavimo, konstitucija buvo priimta. Apie ją prof. M. Römeris rašė: „Jos deklaratyvinė įžanga yra trumpa, išnešama už teksto skliaustais, vadinasi — nepozityvuojama; tačiau ji savyjungia titulą su vyriausiųjų valstybės tikslų principais. Titulas yra aiškiai demokratinis . . . kiek sukombinuotas su demokratine kryptimi reformuota teokratine Dievo Apvaizdos koncepcija, būtent:

„Vardan Dievo Visagalio, Lietuvos Tauta, dėkingai minėdama garbingas savo sūnų pastangas ir kilnias aukas, Tėvynei išvaduoti padarytas, statančius nepriklausomą savo valstybę ir, norėdama nutiesti tvirtus demokratingus jos nepriklausomam gyvenimui pagrindus, sudaryti sąlygas teisingumui ir teisėtumui tarpti, ir patikrinti visų piliečių lygybę, laisvę ir gerovę, o žmonių darbui ir dorai tinkamą valstybės globą, per savo įgaliotus atstovus, susirinkusius į Steigiamąjį Seimą, 1922 metų rugpiūčio mėnesio 1 dieną priėmė šią Lietuvos valstybės Konstituciją”.

Konstituciją sudaro 108 paragrafai.

1926 m. šią Konstituciją tautininkai sulaužė. 1928 m. dekretiniu būdu paskelbė naują konstituciją, prasidedančią žodžiais:

„Lietuvos Respublikos Prezidentas, pritiriamas viso Ministerių Kabineto . . .”, o 1938 m. ta pati tautininkų valdžia paskelbė vėl naują konstituciją.

Tuo metu, kai Krikščionių demokratų blokas buvo užimtas aukščiau minėtų įstatymų pravedimu, Žemės reformos įstatymo vykdymas gyvenime buvo įvairiai sabotuojamas. Kaip rodo dokumentai, 1919 žemės ūkio ministru — asmeniu, atsakingu už šio įstatymo vykdymą, — buvo J. Tubelis (Smetonos svainis). Jų partija — Tautos pažangos, vėliau tautininkų, buvo priešiška priverstinei dvarų žemės parceliacijai. Vėliau, 1920-1923 m. Žemės ūkio ministru buvo J. Aleksa, priklausęs socialistams

giminingai Santaros partijai. Ši partija iš pradžių buvo prieš dvarų žemės atidavimą naujakuriams. Dėl šių ir kitų priežasčių žemės parceliacija ir reikiama pagalba naujakuriams buvo nuolat trukdoma.

Aiškumo dėlei pateikiame Smetonos šalininkų leidinyje paskelbtą lentelę, iš kurios matyti, kaip buvo vykdoma žemės parceliacija.

1919 m. išparceliuota — 6.205 ha

1920 m. išparceliuota — 21.865 ha

1921 m. išparceliuota — 24.996 ha

1922 m. išparceliuota — 11.610 ha

(Krupavičiui esant žemės ūkio ministru):

1923 m. išparceliuota — 91.695 ha

1924 m. išparceliuota — 141.886 ha

1925 m. išparceliuota — 130.041 ha

1926 m. išparceliuota — 98.916 ha

1927 m. išparceliuota — 38.005 ha (min.

J. Krikščiūnas).¹

(Pagal Lietuvių Enciklopedijos 13 t. pateiktus duomenis, Krupavičiui esant Žemės ūkio ministru, per nepilnus 4 metus bežemiams ir mažažemiams išdalinta 418.000 ha dvarų žemės).

Kad žemės gavusieji naujakuriai galėtų lengviau įsikurti, vyriausybė, nors buvo neturtinga, skirdavo naujakuriams pašalpų ar paskolų pinigais, sėklomis ir statybine medžiaga. Būt žemės ūkio ministerija sabotavo ir šios pagalbos vykdymą. Tai paliudija ši lentelė:

1919 m. (Tubelis Ž. Ū. min.) — naujakuriams pašalpoms nieko nedavė.

1920 m. Seimas paskyrė naujakuriams 3 mil. 575 tūkstančius auksinų. Bet Ministerija (min. J. Aleksa) naujakuriams nieko nedavė.

1921 m. Seimas paskyrė naujakuriams 7 mil. auks. Ministerija išdalino naujakuriams vos 1.544.416 auksinų.

1922 m. Seimas paskyrė 81.150 litų. Ministerija išdalino naujakuriams tik 16.431.

Kun. M. Krupavičius, dirbdamas Seime, stebėjo šį žemės reformos sabotavimą. Pagaliau, išleidus pagrindinius valstybės įstatymus, pats Krupavičius sėdo į žemės ūkio ministro kėdę¹ (pareigas pradėjo eiti 1923 m.). Krupavičiui esant žemės ūkio ministru, Seimas paskyrė ir Ministerija išdalino naujakuriams:

1923 — 2 mil. 578 tūkst. litų.

1924 — 4 mil. 56 tūkst. litų.

1925 — 4 mil. 436 tūkst. litų.

1926 — 5 mil. litų.

Jo ministeriavimo metu atlikta ir eilė kitų žemės ūkio kultūros darbų. Pvz., įkurta:

1. Javų valymo punktų — 280.

2. Vaisių ir daržovių džiovavimo punktų — 23.

3. Pieno perdirbimo bendrovių — 266.

4. Pieninių — 194.

5. Linų apdirbimo punktų — 46.

6. Elevatorių — 2.

Šie faktai pasakoja apie tai, koks tebuvo mūsų žemės ūkio kultūros lygis iki 1926 m.²

Tautininkų leidinys krikščionių demokratų darbo rezultatus dar praplečia. Prof. J. Tamošaitis straipsnyje „Krikščionių valdymo apžvalga“ rašo:

1. Įsteigta 14 Žemės ūkio mokyklų.

2. Išparceliuota 416 tūkstančių ha dvarų žemės.

3. Iškelta 20 tūkst. ūkininkų į viensėdžius.

4. Paruošta apie 60 miškų ūkio specialistų.

5. Išpirkta pirmoji vidaus paskola.

6. Išmokėtos skolos Anglijai, Prancūzijai.

7. Įsteigta pradžios mokyklų 2.124 su 2987 mokytojais.

8. Įsteigta 10 mokytojų seminarijų.

9. Įsteigta 68 vidurinės mokyklos.

10. Įsteigta 48 aukštesnės mokyklos.

11. Įsteigta ligonių kasa, sutvarkytas socialinis draudimas. Atidaryta nemaža naujų ligoninių.

12. Sutvarkyti teismai, policija ir t.t.³

Dalijant dvarų žemes naujakuriams, Krupavičius buvo kietas. Tarybiniai šaltiniai kalba: „Aš visiems, einant įstatymu, duodu žemės. Ir jūs gerai žinote, kad visi lygiai žemės gauna, ir liaudininkai (socialistai), ir darbo federacija, ir socialdemokratai, tik vieniems bolševikams žemės neduodu ir neduosiu, pyksit ar nepyksit, nes tai yra antivalstybinis elementas“.⁴

Suglaustai apie žemės reformą galima pasakyti:

a) Steigiamojo Seimo įstatymu dvarininkams palikta po 80 ha žemės.

b) Iš viso žemės išparceliuota 458.987 ha.

c) Žemės duota nuosavybėn:

1. Naujakuriams 38.747 sklypai — 362.117 ha.

2. Mažžemiams 26.367 sklypai — 90.629 ha.

3. Miestų gyventojams 7.918 sklypai — 3.287 ha.

4. Parapijų bažnyčioms 210 sklypai — 1.616 ha.

(Pastaba. Parapijų bažnyčioms duota daugiausia Suvalkų krašte.).

5. Kapinėms 510 sklypų — 411 ha.

6. Šaulių s-gai, pieninėms 167 sklypai 927 ha.

Iš viso duota nuosavybėn 73.919 sklypai, 458.987 ha.

Valstybinėms ir savivaldybės įstaigoms:

7. Pradžios mokykloms 1.312 sklypai 3969 ha.

8. Kitoms įstaigoms — 1.618 sklypai — 30.962 ha.

9. Savivaldybių įstaigoms — 1230 sklypų — 2.600 ha.

10. Privatinėms organizacijoms 305 sklypai — 8.983 ha.

Šie statistiniai duomenys patys kalba už save.

Bet Lietuvos žemės reforma turėjo priešų ne tik viduje — tautininkus, kurie įvairiomis progomis stengėsi jos autorių M. Krupavičių „gnaibyti“, bet ir užsienyje. Žemės reforma daugiausia palietė lenkiškąjį elementą, o Lenkija turėjo didelės įtakos Vatikane, Prancūzijoje ir kitose šalyse, tai matysime iš iliustracijai pateiktos medžiagos:

„A. Sm(etona) su ironija rašė: „Kur trumpa, ten ir trūksta“. Iš patikimų žmonių teko girdėti, kad mūsų vyriausybė gavusi praėjusių metų gruodžio mėnesį, prieš pat Kalėdas, vieną raštą Tautų Sąjungos sekretoriaus, pasirašytą anglų, ispanų ir čekoslovakų atstovų . . . Tame rašte pasakyta, kad mūsų vyriausybė tinkamai pasiteisinusi dėl vieno skundo, lenkų mažumos įteiktą, bet nestengusi to padaryti dėl kitų skundų suvestų trijais punktais. Mat lenkų mažuma pernai vasarą apsiskundė, kad Lietuvos valdžia neteisėtai 1) varžanti jų spaudą, 2) daranti neįveikiamų kliūčių privatinei lenkų mokyklai ir 3) savo žemės reforma griauanti jų materialinę gerovę.

Tie trys punktai, labiausiai paskutinis, Tautų Sąjungos Tarybai pasirodo tiek svarbūs, kad ji ryžusis pateikti juos artimiausiam Sąjungos posėdžiui (būsimajam, rodos, š. m. kovo mėnesį) apsvarstyti. Pasirašę šį raštą minėti Tarybos nariai įsako jos sekretoriui pranešti apie tai mūsų Vyriausybei, kad duotų rimtai pagrįstą paaiškinimą šiais klausimais.

Raštas plačiausiai kalbąs apie trečiąjį punktą, būtent apie žemės reformą. T. S. Taryba, norėdama teisingai įvertinti, kiek turi rimto pagrindo lenkų mažumos skundas, prašo lietuvių vyriausybės pristatyti Tarybai statistikos davinius, parodančius, kaip yra vykinama žemės reforma praktikoje . . . patiekti tai pačiai Tarybai statistikos žinių apie nusavinimus be atlyginimo, einant žemės reformos įstatymais, nurodžiusi pagrindinius įstatymus, kuriais vadovaudamos yra ji griebusis tokių nusavinimų.

. . . Tiesą pasakius, ir žemės reforma bent formos atžvilgiu, nėra nukreipta prieš jokią tautinę mažumą, nors de facto, tariant Ambasadorių konferencijos terminu, ji čiupo daugiausia lenkų mažumą, kadangi dvarininkai daugiausia yra lenkai . . .”⁵

(Grafas A. Tiškevičius, Lietuvos atstovas Londone, ligi reformos turėjo apie 30.000 ha).

Lenkija buvo Vakarų Europos didžiųjų valstybių politinis įrankis Rytų Europai. Vadinasi, Tautų Sąjungos nusistatyme prieš Lietuvos žemės reformos įstatymą ir jos reikalavime pasiaiškinti **nėra teisybės principo**, o grynai politikos dalykas.

Vėliau 1926 m. tas pats tautininkų organas rašo:

„Dabar mums rūpi Lietuvos vardas T. S. (Tautų Sąjungoje) ruošiamame, netolimame posėdy. Kas stos jo tenai ginti? Rasit geriausiasis būtų, kad pats p. Krupavičius, pasiėmęs antrąjį poną Mykolą Sleževičių ir kitus partijų vadus, tenai nuvažiuotų ir mokėtų apginti mūsų žemės įstatymus taip, kaip mokėjo įpiršti juos per rinkimus mūsų minioms”.

Anksčiau mūsų Vyriausybė buvo gavusi Ambasadorių Konferencijos notą žemės reformos klausimu.

Be reikalo tautininkai svetima liga sirgo. Kas sumanė, kas pravedė žemės reformą, tas viduje ir užsienyje ją apgynė.

- 1 Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. 1918-1928, 206 psl.
- 2 „Krikščionis Demokratas”, 1927, Nr. 3-5.
- 3 Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. 1918-1928, 135 psl.
- 4 Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. IV., 203 psl.
- 5 „Lietuvis”, 1925, Nr. 4.

7. M. KRUPAVIČIUS — ŽEMĖS ŪKIO MINISTERAS 1923-1926

Sunkus buvo M. Krupavičiui ir jo bendrininkams krikščionims Lietuvos valstybės kūrimo darbas Seime, sunkus buvo darbas ir ministerijoje.

Lietuvai esant rusų valdžioje, lietuviškoji inteligentija buvo įvairiai slopinama. Todėl nepriklausomai Lietuvai labai truko ministerijų ir žemesnių įstaigų tarnautojų. Tiesa, dalis lietuvių buvo tarnavę carinės Rusijos įstaigose. Jie ir buvo verbuojami į atsikuriančios Lietuvos ministeri-

jas ir įstaigas. Bet, apskritai, carinės Rusijos tarnautojai buvo užsikrėtę biurokratizmu, girtavimu, tinginiavimu, ištvirkavimu ir panašiais dalykais. Didelius sunkumus sudarė prityrusių, sąžiningų tarnautojų trūkumas. Buvo daug nusiskundimų ministerijų, jų tarpe ir Žemės Ūkio ministerijos veikla. Aukščiau pateikti duomenys apie Žemės reformos vykdymą, rodo, kas sėdėjo žemės ūkio ministerijoje.

Krupavičius buvo didelis patriotas, nepaprastai darbštus, pareigingas, teisingas. Tuo metu buvo nustatyta oficiali darbo tvarka — pradėti darbą 8 val. ryto. Susirinkdavo apie 9 valandą. Krupavičius, kaip pareiginas, ateidavo pusvalandžiu anksčiau. Ministerija tuščia, tik sargai savo pareigas atlieka. Vėliau pradėdavo rinktis eiliniai tarnautojai. O departamentų direktoriai, referentai pasirodydavo apie 11 valandą. Suaugusį vėluojantį „poną“ negi barsi. Bet padėtį reikėjo taisyti. Pats ministras Krupavičius išeidavo į ministerijos koridorių ir vaikščiodavo. Laukdavo ateinančių tarnautojų. Ateinančius pasveikindavo, paduodavo ranką. Toks ministro elgesys net aprambėjusius tarnautojus lyg šaltu vandeniu apipildavo. Kadangi ši praktika buvo kartojama, tarnautojai buvo priversti ateiti į darbą punktualiai. Bet ir tarnautojų darbą Krupavičius sekdavo, kontroliuodavo. Vidinis ministerijos gyvenimas pradėjo įeiti į normalias vėžes.

Kadangi smarkiu tempu vyko dvarų žemės parceliacija, tai prie ministro Krupavičiaus durų visuomet buvo eilė žmonių. Vieni norėdavo gauti žemės, kiti — apginti savo dvarus nuo parceliacijos. Pasitaikydavo protingų dvarininkų, bet dauguma dar sirgo „honoro“ ir gobšumo ligomis. Jie bandydavo min. Krupavičių palenkti stambiais kyšiais. Bet čia dvarininkai greitai įsitikino, kad šiuo keliu prie Krupavičiaus neprieis. Bandyta veikti ideologiškai, — dvarininkai buvę Bažnyčios rėmėjais. Nepavykus ir šiuo būdu, su ministru išsibardavo, išsikeikdavo. Dažnai tekdavo net kviesti sargą, poną dvarininką ar net grafą iš

kabineto išvesti. Vieni, turėdami po kelis dvarus, norėdavo išgelbėti bent vieną, o jei ne, tai bent parceliaciją ilgesniam laikui atidėti. Kada visos priemonės būdavo išbandytos, buvo griebiamasi ir tokios taktikos: ateina pas ministrą kelių dvarų savininkė lenkė su savo dukterim, kurios vyras buvo pabėgęs į Lenkiją ir kovojo lenkų legionuose prieš Lietuvą. Prašo ministrą palikti neliestą jų žemę, o už tai siūlo dvarą ir dukterį. Krupavičius paprašo apieisti kabinetą. Netrukus, ateina viena duktė, ir prie „keturių akių“ pasiūlo Krupavičiui visa, kas jai brangiausia ir pačią save. Krupavičius gražiai ją pamokė ir leido eiti namo. Tai buvo dvarininkė Ž., kuri turėjo dvarų Žem. Panemunėj, Dukšte ir kitur. Panašių siūlymų pasikartodavo.

Bet buvo ir kitų atsitikimų. Ateina senutė dvarininkė. Krupavičius paaiškina, kad yra toks įstatymas, jis turi jį vykdyti, be to, toks yra lietuvių tautos nusistatymas. Dvarininkė, pakėlusį akis, pamatė ant sienos kryžių, persižegnojo ir baigė kalbą, sakydama: „Aš maniau, kad šią žemės reformą vykdo bolševikai. Dabar aš matau, kad tai mums yra Dievo rykštė“. Atsiprašo, atsisveikina ir išeina.

Su tarnautojais Krupavičius turėjo vargo ne tik ministerijoje, bet ir periferijoje. Jis pradėjo vizituoti — revizuoti žemės tvarkymo įstaigas, miškų urėdijas, girininkijas. Šių įstaigų tarnautojams tai buvo staigmena, buvo įvairių nuotykių. Paimsime vieną. Krupavičius, nugirdęs, kad vienoje urėdijoje parduodami miškai, o už gautus pinigus girtaujama, vyksta dalyką patikrinti vietoje. Urėdo sargas, nepažindamas ministro, neleidžia į vidų. Sako: urėdas užimtas. Krupavičius, kiek palaukęs ir negavęs leidimo, pats žengia pas urėdą. Atidaręs urėdo kambario duris, mato: sėdi girininkai prie stalo vienmarškiniai, gerokai įšutę nuo degtinės. Bet vos tik pasirodė Krupavičiaus barzda, išmovė pro langus. Kambaryje liko

vienas urėdas prie degtine apkrauto stalo. Krupavičius, padaręs reviziją, rado nemažus išeikvojimus. Panašių atsitikimų buvo ne vienas. Vėliau, šio atsitikimo aidui pasklidus, provincijos tarnautojai pradėjo tvarkytis. To pasiekti galėjo tik valingas, teisingas, pareigingas žmogus.

Seime opozicijos atstovai, ypač J. Plečkaitis, vėliau pabėgęs į Lenkiją, bandė daryti Krupavičiui priekaištų dėl žemės dalinimo. Krupavičius paaiškino Seimo nariams žemės davimo — gavimo tvarką. Būtent, kandidatus žemei gauti nustato apskrities žemės reformos komisija ir pateikia savo nutarimus žemės reformos valdybai. Patvirtinus žemės reformos valdybai ir ministrui, žemės gavimo byla yra baigta.

IV

III-SIS SEIMAS IR JO PADARINIAI

Pastaba.

Šis klausimas Lietuvai turi istorinės reikšmės. Daugelio jis yra iškraipomas. Dėl to randame reikalo šį dalyką pateikti dokumentuotai ir kiek plačiau.

Krikščionių demokratų grupės: Krikščionys demokratai, Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija per šešis metus (1920-1926) savo vado M. Krupavičiaus dėka Seime turėjo absoliutinę daugumą ir dėl to gavo teisę vieni sudaryti vyriausybę. Bet atsižvelgdami į tai, kad reikėjo naujai kurti nepriklausomą Lietuvą, į tą kūrimo darbą šaukė visus, kurie myli Lietuvą.

1. KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ VALDYMO APŽVALGA

1926 m. birželio 2 d., perduodant valdžią socialistams, buv. prezidentas Al. Stulginskis III Seimo I posėdyje ir vėliau buv. Žemės Ūkio Ministras M. Krupavičius II posėdyje padarė Krikščionių demokratų valdymo apžvalgą.

Šią ataskaitą pateikiame, kaip ji atspindi Seimo stenogramose (žymiai sutrumpinta):

a) Lietuvos valstybės padėtis pradėjus valdyti krikščionims demokratams buvo embrionaliniame stovyje. (. . .) Dėka karštų tėvynės mylėtojų, kurie dėjo nenuilstamą triūsą, guldė savo galvas, kad iškovotų Lietuvai laisvę ir nepriklausomą gyvenimą. (Pagal Vyriausiojo Lietuvos kariuomenės štabo surinktus duomenis Lietuvos Neprik-

lausomybės karas pareikalavo 4.529 žmonių aukų: iš jų žuvo kautynėse 1.401, sužeistų 2.677, mirė fronte nuo užkrečiamų ligų 297 ir liko invalidais 154. Į tą skaičių įeina karininkai, kareiviai ir šauliai bei partizanai).

b) Krašto vidaus tvarkymosi srityje. Šalies viduje tvarkos nebuvo. Viešpatavo chaosas: visur griuvėsiai, skurdas žmonių ir valstybės išdo, daug anarchijos, pakrikimo. Be to, dar įvairių grupių mėginimai sukelti sąmyšius ir sukilimus kitų mums priešingų valstybių (pietuose, rytuose, šiaurėje ir vakaruose) naudai. Nepaisant visų šitų sunkumų, kurie ne vienam rodėsi nenugalimi, krikščionims demokratams ir kitiems tautiškai nusistačiusiems pavyko suorganizuoti visuomenę, sustiprinti jos dvasią ir atsparumą ir išgelbėti Lietuvą iš pavojaus nustoti nepriklausomybės. Į Lietuvos tvarkymą buvo tiek įdėta darbo žmonių meilės, kad nė viena kita tauta dirbdama tokiomis sąlygomis per tokį trumpą laiką neįstengė pasiekti savo tautai tiek laimėjimų, tiek jai gero padaryti, tiek ją sutvarkyti ir sustiprinti.

c) Užsienio politikos sritis. Lietuvių tauta didžiausias pastangas padėjo, kad įeity į nepriklausomų tautų šeimą lygiateisiu nariu, būtų visų pripažinta nepriklausoma. Šis darbas buvo nelengvas, nes turėjome priešų, kurie darė visą ką, kad neįleistų Lietuvos į tarptautinę šeimą.

Bet štai mes matome, jog tauta savo ištvėringu pasiryžimu nugalėjo visas daromas kliūtis ir žingsnis po žingsnio pilnai pasiekė tikslą. 1921 metais prasideda Lietuvos pripažinimas de jure (teisėtai egzistuojant), sekančiais — 1922 metais Lietuva priimta į Tautų Sąjungą, ir visas pasaulis ištiesia jai ranką, imdamas draugysten . . . To nuoširdaus džiaugsmo tik tas gali nesuprasti, kam neteko pergyventi anie sunkieji valstybės kūrimo bei gynimo laikai, kam svetimi šventieji mūsų valstybės ir tautos idealai . . .

d) Mūsų biudžetas, kaip rodo 6 metų praktika yra suvedamas be deficitio. Dar daugiau. Per šį šešerių metų

laikotarpį Vyriausybė išmokėjo eilę skolų, kurios buvo užtrauktos prieš penkerius metus Lietuvos kūrimo pradžioj pirkti ginklus, maistui ir kitiems reikmenims. Be kitų skolų, išmokėta:

1. Anglų firmoms 66.250 svarų
2. Anglijai 16.811.12,4 svarų
3. Prancūzijai 5.087.376 frankų
4. Amerikai 31.546 doleriai.¹

Tokiu būdu, sakė buv. prez. Al. Stulginskis, vienas nepriklausomybės etapas yra baigtas; ir reikia pasakyti, jog tasai darbas yra garbingai atliktas, aukštai keliant nepriklausomybės vėliavą . . . Nuo šios dienos, sakė buv. prezidentas Stulginskis, tenka jums, Gerbiamieji atstovai, visa atsakomybė toji nepriklausomybė saugoti . . .

e) Naujai išrinktas socialistinių grupių ir tautinių mažumų prezidentas dr. K. Grinius, įvertindamas katalikų valdžios valdymą Lietuvai, pareiškė: — vieno trokštąs, kad ir jam vadovaujant pavyktų Lietuvai padaryti gero bent tiek, kiek yra padaryta katalikų. (II posėd.).

2. OPOZICIJOS PRIEŠRINKIMINĖ TAKTIKA (1920-1926)

Per šį šešerių metų laikotarpį, kada katalikiškos grupės Seime turėjo daugumą, Vyriausybės sudarydavo krikščionys demokratai, valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai. Tik per paskutinius pustrėčių metų, socialistinėms grupėms: valstiečiams liaudininkams ir socialdemokratams patiems atsisakius bendrai dirbti (nuo adv. A. Tumėno 1924.VI.18 sudaryto X Ministerių kabineto), krašto valdžią sudarė tik krikščionių demokratų bloko žmonės.

Tačiau per visą šį šešerių metų laikotarpį socialistinės grupės ir tautininkai, siekdami Seimų rinkimuose gauti atstovų daugumą, kad galėtų sudaryti savo vyriausybę, stengėsi mitinguose ir spaudoje juodinti krikščionis demokratų Seime, daryti obstrukcijas ir kenkti valstybės

valdymo aparatui. Šių aplinkybių iliustracijai pateikiame keletą faktų.

a) Socialistinės grupės prieš III Seimą (1926), siekdamos laimėti Seimo daugumą, sudarė vieną frontą su tautininkais, iš kurių anksčiau juokdavosi ir tautinių mažumų (lenkų, Klaipėdos vokiečių, kultūrbundininkų, kurie buvo aiškiai žinomi savo priešišku Lietuvos respublikai).

Apie tautininkus, su kuriais prieš III Seimo rinkimus sudarė bendrą priešrinkiminį frontą, 1924 m. gruodžio 19 d. patys socialistai rašė: „tautininkai tai politiniai bankrotai be ateities, supelėjusių reakcijos obalsių nešėjai, tai esą, anot gudų patarlės, „broliai Vosyliai, kurie nei arklius gano, nei vyžas pina, o tik sėdi ant akmenėlio ir pučia dūdelę . . .“.²

Tautininkai, kaip stambių žemvaldžių partija krašto pasitikėjimo neturėjo ir nė į vieną Seimą, išskyrus III, jiems nepavyko praveisti nė vieno atstovo. Tik susiblokačius su socialistinėmis grupėmis ir tautinėmis mažumomis, į III Seimą pavyko praveisti tris atstovus (A. Smetoną, A. Voldemarą ir Vl. Mironą).

b) Priešrinkiminėje agitacijoje opozicija vartojo negarbingą demagogiją. Lietuvos liaudis nežinojo tikrųjų socialistinių grupių tikslų. Pvz., pirmojo pasaulinio karo metais (1914-1918) vokiečių okupantai buvo labai sunaikinę Lietuvos miškus. Dėl to mišką krikščionių demokratų vyriausybė labai taupė ir jo trūkumą gyventojai jautė. Naudodami šią aplinkybę, socialistinė opozicija panaudojo savo demagogiškos propagandos naudai. „Lietuvos Žinios“ valst. liaudininkų organas, rašė, kad valstiečiams liaudininkams gavus valdžią, miškas gyventojams bus duodamas **veltui ir pristatoma į namus**. Socialdemokratų mitinguose atstovas, mokytojas J. Plečkaitis skelbė, kad miškas ne tik bus duodamas veltui, bet ir automobiliams pristatomas į namus.³

Šios ir panašios opozicijos priešrinkiminės propagandos akivaizdoje, didelė Lietuvos gyventojų dalis patikėjo ir panoro savo balsus rinkimuose į III Seimą atiduoti už socialistinių grupių atstovus. Dėl to ir III Seimo atstovų skaičius palyginus su II Seimo, atrodė taip:

II Seimas	atstovų skaičius	78	III	85
I. Krikščioniškos grupės:				
krikščionys demokratai		14		14
Ūkininkų s-ga		14		11
Darbo federacija		12		5
iš viso		40		30
II. Socialistinės grupės				
Valstiečių sąjunga		16		22
Socialdemokratai		8		15
iš viso		24		37
III. Tautinės mažumos:				
Žydai		7		3
Lenkai		4		4
Vokietininkai		2		6
Rusai		1		0
iš viso		14		13
IV. Naujos partijos:				
Ūkininkų partija		0		2
Tautininkai		0		3
Absoliutinė dauguma		39		43

3. III SEIMO VYRIAUSYBĖS SUDARYMAS

Dr. K. Grinius — Respublikos prezidentas

M. Sleževičius — Min. pirmininkas, Užsienio ir Teisingumo ministeris

J. Papečkys — Krašto apsaugos

VI. Požėla — Vidaus Reikalų

Alb. Rimka — Finansų

Prof. V. Čepinskis — Švietimo

J. Krikščiūnas — Žemės Ūkio.⁴

Absoliučios daugumos negavo nė viena politinė partija — grupė. Valstiečiai liaudininkai, kaip gausiausia

Seimo politinė grupė (22 atstovai iš 85), laikydamosi sutarties su kitomis grupėmis pasiryžo sudaryti vyriausybę su socialdemokratais, pažadant tesėti pažadus tautinėms mažumoms už jų palaikymą. Bet toks politinis konglomeratas, kaip matysime vėliau, stovėjo ant silpnų kojų. Min. pirm. Sleževičius kuris Lietuvos nepriklausomybės kūrimo darbe turėjo nemaža nuopelnų, įklimpo į politinę klaumpynę. Tą jautė ir matė pats M. Sleževičius. Jis galvojo vėliau vyriausybę reformuoti, išstumiant iš jos radikalius socialistus ir įtraukiant dešiniuosius. Bet valstybės vežimas visu greičiu riedėjo į pakalnę. M. Sleževičiaus vyriausybė griuvo 1926 m. gruodžio 17 d. karinio perversmo metu.

Seimo pastatytai vyriausybei pareiškė pasitikėjimą: socialistinės grupės, Voldemaras — tautininkų vardu, Milbrechtas — Klaipėdos vokiečių, J. Robinzonas — žydų frakcijos, Budzinskis — lenkų vardu.⁵

4. III SEIMO VYRIAUSYBĖS DEKLARACIJA IR JOS KRITIKA.

M. Krupavičius (III Seimo II posėdy) svarstant min. pirm. M. Sleževičiaus deklaraciją — programą, be kita ko, atkreipė dėmesį į kelis tautai pavojingus reiškinius, būtent,

a) Atstovas Bielinis (s.d.) 220 posėdy pareiškė: „Mes socialdemokratai esame tos nuomonės, kad pagaliau Seimas nėra ta vieta, kur viskas išsiriša. Konstitucijos įstatymą nustatys tos pajėgos, kurios yra už Seimo; tos pajėgos praneš Lietuvos konstituciją”.

b) Atstovas Kairys pasisakė esąs antimilitaristas. „Reikalavimas sumažinti kariuomenę esąs tik minimalus reikalavimas. Socialdemokratai siekia visiško kariuomenės panaikinimo . . .”.

Šitokia politika, sakė M. Krupavičius, yra suprantama nebent tiems, kurie šio mėnesio 12 d. išėję iš teismo,

naujų aplinkybių padrąsinti Kauno gatvėse dainavo rusiškai internacionalą, gatvės minios lydimi ir pritariaimi, bet ne mums, ne lietuviams, kurie čia gimė ir gyvena, kurie ne vieną savo sūnų palaidoję už tos žemelės laisvę, nori joje ir mirti laisvais nepriklausomos Lietuvos sūnumis.

Čia M. Krupavičius išvardijo aukštus kariškius katalikus, kurie iš kariuomenės jau išstumti, pvz. gen. Glovackis, Ladiga ir kt. Taip pat pridūrė, kad Gen. Štabo viršininku paskirtas tas asmuo, kuris savo laiku proponavo reguliarią kariuomenę pakeisti milicija . . . Išvardijo ir iš kitų ministerijų atleistus aukštus tarnautojus katalikus.

c) „Lenkų mažuma”, sakė M. Krupavičius, „šiandien tampa pozicijos (valdžią palaikanti) srovė. Iš kur ta netikėta staigi permaina? Nejaugi mūsų lenkai vienu rinkimų laikotarpy sugebėjo amžiais jiems įkvėptą neapykantą Lietuvai ir lietuviams pakeisti meile?”

Lenkų reikalavimas pakelti jų tautybės nuošimtį iš 3,23 iki 10 procentų, t.y. 200.000 gyventojų yra dirbtinis.

d) Žemės klausimas. Naujas Žemės Ūkio ministeris p. J. Krikščiūnas pereitą šeštadienį prie būrio žmonių pareiškė, kad buvęs Žemės Ūkio Ministeris M. Krupavičius persmarkiai vedė žemės reformą. O jau vakar teko mums patirti iš tolimų provincijų, kad žemės ūkio ministerio įsakyta žemės skyrimą naujai parceliuojamuose dvaruose sustabdyti . . .”

„Toku būdu p. Sleževičiaus vyriausybė viena koja pasirėmė lenkais, kita — Klaipėdos kultūrbundininkais. Vieniems pasvirus į Varšuvą, kitiems — į Berlyną . . .”

M. Krupavičiaus pasakyta kalba dėl naujos M. Sleževičiaus vyriausybės ir jos programos buvo gana ilga, visa persunkta didele tėvynės meile ir susirūpinimu dėl Lietuvos ateities.

Mąstančiam lietuviui jau ir tai, kas čia paminėta, turėjo kelti rūpesčio. Bet M. Sleževičius nepajėgė sustabdyti šios

j pakalnę riedančios eigos. Pats Sleževičius, kaip matyti „Gimtajam krašte“ paskelbtame jo konfidencialiame laiške, buvo manęs atleisti iš kariuomenės 150-200 karininkų.⁶

Netenka abejoti, kad atleidžiamų karininkų daugumą būtų sudarę nepatikimi — nesocialistinių pažiūrų karininkai. Tai kėlė neramumą kariškių tarpe.

Paskesni įvykiai chronologiškai klostėsi taip:

5. ŠVIETIMO MIN. V. ČEPINSKIO ANTITAUTINĖ POLITIKA

Švietimo min. V. Čepinskis, patenkindamas lenkų reikalavimą padidinti lenkų tautybės gyventojų % skaičių Lietuvoje, leido įsteigti daugiau kaip 60 naujų lenkų mokyklų.

Pagaliau to paties V. Čepinskio kalba, pasakyta Šiauliuose, įžeidė lietuvių religinius ir tautinius jausmus, sukėlė visuomenėje reakciją.

6. VISUOMENĖS REAKCIJA DĖL VALDŽIOS ANTITAUTINĖS POLITIKOS

a) Dėl Švietimo ministerio V. Čepinskio antitautinių veiksmų tautinės Seimo grupės 1926 m. spalio 12 d. pateikė Ministeriui Pirmininkui interpeliaciją.

Interpeliacijos tekstas (sutrumpintas) seka:

„Švietimo Ministeris p. Čepinskis š.m. spalio mėnesyje Šiauliuose yra pasakęs per Šiaulių gimnazijos 75 metų sukaktuves, kad iš mokyklos reikia šalinti tikybą ir tautybę. Šiuo savo nusistatymu eidamas p. Švietimo Ministeris atstato iš vietų lietuviškų mokyklų vedėjus, nes „jie auklėjo jaunuomenę religinėje ir tautinėje dvasioje“. Šiuo motyvu remiantis pašalintas Telšių gimnazijos direktorius kun. Antanas Simaitis, o jo vieton paskirtas buvęs lenkų gimnazijos direktorius rusas Kochas. Taip pat

atleidžiami nuo pareigų pradžios mokyklų inspektoriai, pavyzdžiui: p.p. Dereškevičius, Lazauskas, Namikas, Morkūnas ir kiti, kurių veikimui, ypač pafrontėj, negalima nepritarti. Jų vietoj skiriami mokytojų profesinės sąjungos nariai, kurie veda antireliginę ir antitautinę liniją mokyklose prisitaikydami prie p. Švietimo Ministerio anksčiau pareikšto nusistatymo dėl tikybos ir tautybės . . .

. . . p. Švietimo Ministeriui leidžiant steigiami visi lenkiškų mokyklų, kurios kūrimos pagal demarkacijos liniją. Tatoi daroma tuo pat metu, kai lenkų okupuotoj Lietuvoj lietuvių mokyklos persekiojamos ir uždaromos . . .

. . . p. Švietimo Ministeriui leidžiant dabar steigiami net 60 naujų mokyklų su 70 komplektų. Ligšiol veikė 26 mokyklos su 52 komplektais. (. . .) Apskritimis imant, taip atrodo naujos lenkiškos mokyklos: Ukmergės apskrity — 22, Kėdainių apskrity — 15, Kauno apskrity — 15, Trakų — 8, Alytaus — 6, Panevėžio — 2, ir Mokytojų kursai — Suvalkų Kalvarijoje. Šis naujas lenkiškų mokyklų tinklas atsirado svarbiausia dėl to, kad Švietimo Ministerija pasistatė sau tikslą įsteigti kuo daugiausia lenkiškų mokyklų kai kurių mūsų apylinkių visuomenei lenkinti . . . Kad tatoi daroma Švietimo Ministerijos iniciatyva aišku iš to, kad tam darbai Šveitimo Ministerio yra paskirtas žinomas lenkas dvarininkas socialdemokratas ponas Abromavičius, mokytojų profsąjungos narys, kuris, eidamas II lenkų gimnazijos direktoriaus pareigas, rado laiko ir lėšų atsilankyti visose minimose mokyklose lenkiškai propagandai vesti. Reiškia, lenkiška propaganda vedama valstybės organo ir valstybės autoritetu. (. . .).

Visa lietuviškoji visuomenė smerkia šį vyriausybės darbą . . .

Po interpeliacija pasirašė dr. L. Bistras, A. Šmulskštys, L. Šimutis, Ladygienė, A. Smetona, kun. Vl. Mironas, Steponavičius, J. Valatka, V. Raulinaitis, P. Radzevičius, K. Ambrozaitis, Masiliūnas ir kiti. (46 posėdis).

Tačiau Seimas (esant socialistų daugumai) šią interpeliaciją pripažino neskubota ir jos svarstymą atidėjo. Studentija dėl to susierzino ir pajudėjo.

b) Studentijos protesto mitingas dėl vyriausybės antitautinės krypties ir vyriausybės kruvinas susidorojimas su studentija

1926 m. lapkričio 21 d. (sekmadienį) daugiau kaip 2000 studentų susirinko Liaudies namuose protestuoti prieš Švietimo ministerio soc. demokrato Čepinskio antireliginę ir antitautinę veiklą. Po susirinkimo norėta padaryti organizuotą eiseną į Karo muziejų prie žuvusiųjų už Lietuvos Nepriklausomybę paminklo. Valdžia tokios organizuotos eisenos neleido. Tąsyk manyta eiti neorganizuotai. Bet socialistinės valdžios policija su studentija kruvinai susidorojo.

e) Lietuvos Universiteto senatas pasmerkia policijos elgesį.

1926 m. lapkričio 25 d. posėdyje apsvartęs lapkričio 21 dienos Kauno įvykius, kuriuose yra nukentėję Universiteto studentai, Liet(uvos Universiteto) Senatas pasipiktinęs konstatuoja brutalų policijos elgesį prieš studentiją, kuri to nėra užsitarnavusi ir jo jaunuomenės įžeidimu, bet ir keistu netaktu, kuris gali sudrumsti universiteto gyvenimą ir tvarką. Šitoki išsišokimai taip aiškiai yra žalingi tautai ir valstybei, jog vargiai begalima manyti, kad jie bent kada dar pasikartotų.

Senatas tikras, jog mūsų studentija, rimtai įvertindama susidarančią padėtį, nesivaduos įžeistu jausmu ir nesileis provokuojama veltis į partijų rietenas, bet ir už universiteto sienų elgsis visu lietuvių rimtumu. Šitokį savo nusistatymą Senatas praneša Švietimo Ministeriui ir skelbia studentų žiniai. Universiteto rektorius M. Biržiška.⁷

d) II-ji Tautinių grupių interpeliacija:

Ponui Ministeriui Pirmininkui dėl policijos veiksmų su studentija. (46 Seimo pos.).

Mūsų vyriausybei pradėjus vesti kraštui pragaištingą politiką, pataikaujant ir stiprinant nevalstybinius gaivalus iš vienos pusės, o iš antros — kliudant ir slopinant tautinį auklėjimą, kurio dėka mes atgavome ir galėsime toliau išlaikyti savo nepriklausomybę, visi tautiniai ir valstybiniai nusistačiusieji piliečiai gyvai susirūpino šiais vyriausybės žygiais ir pradėjo tokiu ar kitokiu būdu į tai reaguoti. Seimo tautinės: krikščionių demokratų, ūkininkų sąjungos, darbo federacijos ir tautininkų frakcijos įteikė vyriausybei skubotą interpeliaciją, dėl jos minėtos politikos, manydamos išrodžius vyriausybei jos politikos nepriklausomybei žalingumą ir pragaištingumą, privesti prie tos politinės linijos pakeitimo. Vyriausybės atsakymas ir Seimo pozicijos elgesys — labai gyvai interesavo mūsų visuomenę. Interpeliacijos skubotumas Seimo didžiumos buvo atmestas. Tuomi Seimo didžiuma parodė solidarumą vyriausybei ir įrodė, kad minėtų frakcijų interpeliacija jokių teigiamų vaisių neatsieks. Tautiškai susipratusi visuomenė giliai atjautė tą Seimo ir Vyriausybės žygį.

Mūsų tautinė studentija gyvendama kilniais tautos ir valstybės idealais ir gražiomis senosios lietuviškos studentijos, tautinės sąmonės ugdymo ir kovos dėl politinės tautos nepriklausomybės tradicijomis, nutarė savo viešame susirinkime išreikšti protestą prieš vyriausybės politiką, priešingą tautos idealams ir vedančią kraštą prie pražūties ir nuėjus — organizuotai — prie žuvusiųjų už Lietuvos nepriklausomybę paminklo pagerbti tų žmonių šviesią atmintį, kurie savo gyvybę paaukojo už tautos ir valstybės laisvę, kurie žuvo už kilnius tautos idealus, kuriuos šiandien mūsų vyriausybė, pamiršusi tautos valią ir nepriklausomybės stiprybės ir pajėgumo tikruosius šaltinius, mindžioja kojomis ir stato kliūtis juos piliečiuose ugdyti. Įstatymų nurodyta tvarka studentai įteikė vyriausybės organui atitinkamą raštą dėl mitingo ir eisenos. Vyriausybė, vienok, studentams uždraudė eiseną be jokio juridinio pamato ir prieš veikiančius įstatymus. Šio mėn.

21 d. minėtas mitingas įvyko Liaudies namuose. Jame dalyvavo daugiau kaip 2000 mūsų studentijos ir kitų mokyklų moksleivijos. Susirinkimas buvo vedamas pilnojo valstybingumo dvasioje ir drausmėje. Studentija, gerbdama Vyriausybės, nors neteisingą ir neteisėtą parėdymą, nutarė su juo sutikti ir eisenos prie žuvusiųjų už Lietuvos nepriklausomybę paminklo, nedaryti, bet susirinkti ten paprastu būdu.

Kas tuo laiku Vyriausybės daroma? Vyriausybė nusistatė suvesti sąskaitas, pasinaudojus šia proga, su jos nemėgstama tautiniai nusistačiusia studentija. Jau 12 val. Lukšio (dabar K. Požėlos), Mapų (dabar A. Laukaitytės), Prezidento (dabar F. Dzeržinskio) gatvėse ir Laisvės Alėjoj — ir prie Karo Muziejaus pasirodė skaitlingai policija — apginkluota revolveriais ir daugelis granatomis. Prie II nuovados laukė raitosios policijos rezervas ir iššauktas ulonų eskadronas. Bet kiek vėliau minėtose gatvėse pasirodė ir raitoji policija apginkluota šautuvais ir Vidaus Reikalų Ministerio p. Požėlos įtaisytomis liūdnos atminties caro laikų kazokiškomis nagaikomis . . . Prieš ką tokie p. Vidaus Reikalų Ministerio pasirengimai? Prieš tą studentijos dalį, kuri savo eilėse turi nemažą skaičių buvusių karių savanorių, liejusių kraują ir iškentėjusių visas sunkenybes ir vargus kovose už Lietuvos nepriklausomybę, kurių tarpe yra visa eilė žmonių, kurių išvargintas krūtines puošia Vyčio kryžiai, kurie ugdo ir atstovauja tas idėjas, kurios privedė mūsų tautą prie nepriklausomybės, ją apgynė, dabar gina ir ugdo tą stiprybę tautai, kuri reikalinga atremti visus būsimuosius pasikėsinimus prieš mūsų nepriklausomybę.

. . . Taip pasirengusi vyriausybė laukė studentų susirinkimo pabaigos. Susirinkimas pasibaigė. Studentai — studentės ramiai žengė pro vienatines salės duris gatvėn. Čia juos tuoj sutiko policija, prie pačių durų pradėjusi juos stumdyti ir storžieviškai kolti, stengdamosi sugrūsti

į vidurį gatvės, neprileidžiant į šaligatvius, kuriuose buvo ir taip daug šventadieninės publikos bei norinčių pasižiūrėti valdžios karo pasirengimo vairo. Taip stumdoma, koliojama ir niekinama studentija — mūsų tautos žiedas ir būsimieji valstybės vadai priėjo iki II policijos nuovados, t.y. lig tos vietos, kur p. Požėla nusistatė išmaudyti mūsų kilnųjį jaunimą jo paties kraujuje, už jos drąsų pareiškimą nepasitenkinimo valdžios pragaištinga politika. (. . .).

Pašalinė publika — vyrai, moterys, vaikai buvo susimaišę vienon krūvon su studentija. Minia pamačiusi visu smarkumu ant jos jojančius policininkus, švytruojančius nagaikomis ir kardais ir neturėdama jokios galimybės pasitraukti ir išsiskirstyti pakėlė negirdėtą riksmą. Moterų ir vaikų verksmas, riksmas, šauksmas liūdnu atbalsiu nuaidėjo per Kauno padangę . . . (. . .). Policijos ir tai nesustabdė. Jie raiti įsirėžė į pirmąsias minios eiles, mindami po kojomis kas pakliuvo ir mušdami ką pasiekdami nagaikomis, kardais ir šautuvų kolbomis.

. . . Kiek laiko praėjus studentija susirinko prie Karo Muziejaus, kaip susirinkime buvo nustatyta. Raitoji policija su savo vadu p. Prapuolenu priešaky įsiveržė su arkliais į tautos šventovę trypdami ir laužydami gražius darželio įtaisymus, mušdama studentiją ir niekindama tą vietą, į kurią dori lietuviai eidami pagerbia, kepure nusiimdami, nes toji vieta, tautos šventykla, gražių patriotinių jausmų auklėjimo ir stiprinimo šaltinis. Susirinkusioji už karo Muziejaus sodnelio minia taip pat buvo policijos mušama ir mindžiojama. (. . .). P. Vidaus reikalų ministeris nepasitenkino minios kankinimu įvairiose miesto dalyse, jis per savo agentus puolė ir atskirus žmones, parengęs tikrą žmonių medžioklę. (. . .). Policijai į pagalbą ėjo (. . .) gaudydami tamsesnėse vietose atskirus žmones ir juos mušdami. (. . .) sumušta kun. Butvila. Joana Lynartienė stovėjusi su 8 metų sūnumi, stud. Stepas

Tovalskis, stud. Labanauskaitė; įvairių nesmagumų iš policijos teko patirti p. Biržiškienei, p. Galaunienei, Lapinui (senas lietuviybės veteranas) ir kt. . . .”.

Kaunas, 1926 m. lapkričio 23 d.

(*pasirašė*) M. Krupavičius, dr. L. Bistras, A. Šmulktys — Krikščionių demokratų partijos vardu. Prof. A. Voldemaras — Tautininkų frakcijos vardu. Stulginskis, Valavičius, K. Jokantas — Ūkininkų sąjungos vardu. Radzevičius, dr. A. Milčius — Darbo federacijos vardu. R. Skipitis, J. Aleksa — Ūkininkų partijos grupė”.

Pasirašiusieji po šia interpeliacija asmenys nurodė, kaip planingai ši policijos egzekucija buvo vykdoma. Jie protestavo prieš minėtus policijos veiksmus ir prašė patraukti atsakomybėn atsakingus asmenis bei atlyginti nukentėjusiems.

Dėl šios interpeliacijos priimtino kalbėjo M. Krupavičius, A. Endziulaitis, A. Voldemaras ir kt.

M. Krupavičiaus kalba, pasakyta 46 Seimo posėdyje dėl policijos veiksmų 1926.XI.21 dienos (pateikiame šutrumpintą).

. . . „Melas veikia visuomenę; melas nuo seno vartojamas. Visuomenė, įvertindama, kiek toli galima melu nueiti ir kiek jis gali paveikti į ją, sutraukia tą įvertinimą į tam tikrą posakį, sakydama: ‚melu visą pasaulį pereisi, bet atgal nesugrįši‘. Bet tie, kuriems patinka melas ir nori pateisinti savo melagiškus darbus, yra išsidirbę kitą posakį: ‚pažadėsi — patiešysi, neišpildysi — nesugriešysi‘.

Dabartinė pozicija, socialdemokratai liaudininkai būdami šalininkai ar antro posakio ar pirmojo posakio pirmosios dalies, kad melu visą pasaulį galima pereiti, ištikrųjų perėjo visą Lietuvos šalį ir iškilmingai įvažiavo kaipo nugalėtojai į Seimą. Bet jie pamiršo antrąją pirmo posakio dalį, kad melu atgal nesugrįši, ir dėl to šiandien jie patys ant savo kailio tą posakį itin skaudžiai pradeda

atjausti. Ta antra dalis, lyg koks Damoklio kardas, pakilo ant dabartinės pozicijos galvų ir sukėlė jiems daug nesmagumų. (. . .).

. . . Visuomenė pamatė, kiek dabartinė pozicija, socialdemokratai ir valstiečiai liaudininkai ją apgavo, kiek ji nepildo savo pažadų, duotų lietuvių visuomenei. Miškų pardavimas, mokesniai, Bažnyčia, naujakurių reikalai ir daugely kitų sričių visuomenė apgauta. (. . .). Be to, pozicija prasilenkė su pažadais ir tautybės klausimu. . . . Nereikia toli ieškoti — mūsų socialdemokratų frakcijos žmonės, Seimo atstovai, iš šios tribūnos pavadino mūsų karius žmogžudžiais. (. . .). Mūsų tautinė vėliava socialdemokratų vadinama skarmalu . . .

Ponai, kokia jūsų politika tautiniais klausimais turėjo būti, gerai parodė p. Požėlos skyrimas Vid. Reikalų ministeriu. Kas yra Požėla? Ką veikė Požėla, kada mūsų kilni jaunuomenė, metusi savo šeimynas, savo tėvus, aukodama savo kraują ir gyvybę, ėjo į frontą ginti . . . Lietuvos nepriklausomybę . . . Jeigu šiandien, gerbiamieji, mes turime tūkstančius žuvusių fronte karių, tai yra Požėlos nuopelnas. Jei šiandien matome visą eilę invalidų ir nukentėjusių nuo karo, tai yra Požėlos nuopelnas. Jeigu matome moterų, kurios ligi šiolei nenustoja ašaras liejusios, ar tai dėl savo žuvusių vaikų ar tėvų, ar vyrų, tai yra Požėlos nuopelnas. Ir šitas žmogus yra skiriamas ministeriu. Tai yra skaudžiausias antausis lietuvių tautai ir valstybei, antausis tiems, kurie stovi už tautos idealus . . . Aš suprantu socialdemokratus . . . Jiems tautybė yra prietaras . . .

Ponai, kada jūs sudarėte valdžią, mums paaiškėjo dar iš sekancio fakto, kokia jūsų politika bus tautybės klausimais. Jūs pasiekėte valdžią, neatsižiūrėdami į nieką. Jūs už grikių košės bliūdą pardavėt Lietuvos aukščiausius ir kilniausius idealus. Jūs pratiesėte kelią į valdžią kultūrbundininkais, lenkais ir kitais, kurie niekada neparodė ištikimumo Lietuvai ir šiandien jo nerodo. Kada

atsakinėjau į jūsų pastatytos valdžios deklaraciją, aš pasiūliau Seimo ponams lenkams, kad jie pasisakytų ir pareikštų iš šitos tribūnos ištikimumą mūsų nepriklausomybei, kad pasisakytų, jog smerkia Vilniaus atėmimą ir pareikštų Želigovskiui ir Pilsudskiui savo nesolidarumą Vilniaus klausimu, kad pasmerktų Pilsudskio rengimąsi pulti Lietuvą. Bet lenkai atstovai nutylėjo, į mano pasiūlymą neatsakydami. Jie tik puolė buvusią krikščionišką vyriausybę už tai, kad ji neleido jiems pasmaugti Lietuvos nepriklausomybės. Jūs, ponai, iš to gerai turėjote suprasti, kas yra jūsų bendradarbiai. Antra, kas yra tie Klaipėdos kultūrbundininkai? Paskutinioji istorija aiškiai parodė jų veidą, jų idealai nesupuola su Lietuvos idealais. Jų pareiškimai, jų visa politika parodė, kad jie eina su kita valstybe, ne su mūsų valstybe, ir tamstos iš tų žmonių sukūrėte tiltą į valdžią. Ir tai skaudžiai jums atsilies, bet dar skaudžiau šitų širdžių sujungimas atsilies visai Lietuvai. Ponai, kada jūs visa tai dirbate, jūsų darbus seka visi tie, kuriems rūpi Lietuva, kurie kovojo, kovoja ir kovos už Lietuvos nepriklausomybę.

. . . kada jūs pradėjote persekioti Lietuvos nepriklausomybės gynėjus, tada jaunuomenė turėjo savo žodį tarti. Mūsų studentija, skaisčiausia tautybės . . . (Dešinėje smarkiai ploja, girdėti šūksniai — Valio! Kairėje — triukšmas). Kada toji studentija, kuri gyvena skaisčiausiais tautos idealais ir gražiausiomis senosios studentijos tradicijomis, pirmutinė paėmė balsą, kad pareikštų savo nusistatymą dėl jūsų pražutingų Lietuvai darbų, ir **įstatymų nurodyta tvarka norėjo padaryti eiseną**, tada vyriausybė, neturėdama jokio teisėto pamato, prieš įstatymą uždraudžia jiems tą teisę vartoti. Nepaisant to, studentų susirinko į leistą susirinkimą Liaudies namuose apie 2.000 žmonių. Jie buvo apstatyti iš visur policija, iš oro ir vidaus.

. . .o ten, kur renkasi toji visuomenės dalis . . . kuri apgynė Lietuvos nepriklausomybę, ten ką matome? Ten

siunčiama policija, policija apginkluota mauzeriais ir granatomis, matome ir kariuomenės paslėptą dalį. Ponas Požėla turėjo žinoti, kad studentų susirinkime buvo nutarta eisenos nedaryti. Turėjo žinoti, nes susirinkime dalyvavo daug slaptosios ir viešosios policijos. Turėjo žinoti, nes kuone prie kas dešimts žmonių buvo pastatytas policininkas . . . kaip tamstos žinote tame name, kur buvo susirinkimas, buvo tik vienos išėjimo durys; ir studentai, išeidami į gatvę, tuoj turėjo susidurti su policija . . . Buvo sutraukta visa policija ir raitosios policijos rezervas, buvo patrauktas eskadronas kariuomenės . . . Šičia ne tik Vidaus Reikalų ministeris šituo susirūpino, bet susirūpino ir Krašto Apsaugos ministeris . . .

Kada mitingas pasibaigė, tūkstantinė studentijos minia per vienintele salės duris eina į gatvę, ir ten juos sutinka ginkluotos policijos pulkas, kurios, daugumos ten buvusių tvirtinimu, dalis buvo gerokai išgėrusi. Ir prasideda mušimas, kuris ištisas valandas tęsiasi mieste. Koliuojimai, stumdymai ir mušimai studentijos ėjo ligi II nuovados, kur jie pasiekė apogėjų . . . Buvo šventadienis, kada žmonių paprastai vaikščioja daugiau. Antra, minia, matydama karinį valdžios pasirengimą, ėjo pažiūrėti, kas iš to išeis. Visi šaligatviai buvo žmonių pilni. Išėję studentai norėjo eiti šaligatviais, bet policija stūmė juos į patį gatvės vidurį, pati sudarydama susitelkimą (salėj triukšmas). Kas sekė policijos darbus jau tam buvo aišku, kad valdžios yra sustatytas gudrus planas.

Studentija buvo sugrūsta į vidurį gatvėv ir buvo suvaryta prie Prezidento rūmų ir II nuovados, ir šičia pasirodė visas niekingas valdžios darbas ir visa niekinga jos politika. Prisiartinus studentijai, į valdžios jai skirtą, mano paminėtą vietą, iš kiemo išjojo paslėptos raitosios policijos rezervas. . . . Policija nujojo iki Laisvės Alėjos, kad įsmagintų arklius, ir įsmaginusi arklius, visu greitumu, iškėlusi nagaikas, įsiveržė į minią. Tuo metu, kada prasidėjo kruvino plano vykdymas, ne vieni studentai

buvo gatvėje, nes iš šaligatvių žmonės, vyrai, moterys, vaikai, studentai ir nestudentai susimaišė į vieną minią, kurią valdžia pasiryžo jų pačių kraujuose išmaudyti. Kada į minią raitoji policija visu smarkumu įsiryžė trypdama po arklių kojomis kas pakliuvo ir mušdama visus iš eilės, pakilo negirdėtas riksmas, ašaros, klyksmas. Man skaudu yra tai pareikšti, bet aš tai padaryti privalau . . . kada ši kruvina ekspedicija ėjo pro prezidento rūmus, jis negalėjo to širdį veriančio riksmo negirdėti. (. . .).

Antra kruvinoji ekspedicija vyko ties p. ministerio pirmininko Šleževičiaus butu. Ten mušė, trypė jau daugumoje ne studentus todėl, kad studentija, ėjusioji iš susirinkimo, nepasiekė tos vietos . . . Policija mušė ir kraują liejo žmonių, buvusių gatvė ir šaligatviuose . . . Šitie darbai yra vienatinis Lietuvoje atsitikimas, kur policija, valdžios diriguojama, nekaltų žmonių kraują liejo . . . Policija įsiveržusi į minios vidurį nepasitenkino žmonių mindžiojimu, bet išsitraukė nagaikas. . . ir nusikabinusi šautuvus, pradėjo nagaikomis ir šautuvų buožėmis mušti. Neinant arkliams į minią, policija atgręždavo juos užpakaliu ir arkliai užpakaliu mindžiojo žmones . . . buvo neleidžiama miniai išsiskirstyti, nes pasišalinus į šaligatvius ar į kiemus, raitoji policija jojo ten ir savo kruviną darbą dirbo. Dargi subėgusių į namų koridorius nepalikto ramybėje, ir tenai buvo tas pats daroma, net žiauriau, nes policininkai, iš abiejų pusių sustoję į dvi eiles, varė per šerengą ir mušė. Tamstos, carų Rusijoje nerasite šitokio atsitikimo . . . Tamstos, nėra mūsų interesas kiršinti visuomenę, nėra mūsų interesas taip pat pasitikėjimą Lietuva griauti. Mes su skaudama širdimi išeiname čia reikalauti, kad jūsų tokie darbai daugiau nepasikartotų ir Lietuvos nežemintų pasaulio akyse.

Kokie yra rezultatai? O gi štai kokie! Pirmiausia, — visa eilė sumuštų. Iš jų daugelis ligi šiol guli lovose, kiti — gal

ir ligoninėse. Yra su išmuštomis akimis, perkirstais veidais, sumuštomis galvomis ir t.t. Aš trumpai paskaitysiu keletą pavardžių: Aleknavičiūtė-Riaukenė sumušta Seimo gatvėje, reiškia jau ne muštynių rajone, sutrypta arklių ir sumušta šautuvo buože. Vincas Didvalis atėjęs į bažnyčią, ne miesto gyventojas, nieko bendro neturįs su studentais, sumuštas tiek skaudžiai, kad taip pat lovon atsigulė. Studentės: Lukoševičiūtė, Kubiliūtė, Petrauskaitė, Trašurekaitė ir kitos apmuštos, ar kitokiu būdu nukentėjusios. Įdomus dalykas yra dėl Jankaitytės su Krasnickaite. Jos buvo užkluptos prie Sleževičiaus namų. Jos ėjo šaligatviu. Policininkas raitas puolė į šaligatvį, ir prispaudė arkliu, kitos, kurių pavardžių nesužinojau, buvo parmuštos po arklių kojomis, arklys savo pasagomis apmindžiojo ir sudraskė viršutinį apsiaustą. Tuo nepasitenkinęs policininkas, išsiėmęs revolverį šaukė: „Bėk!“ — Duokit išėjimą, nes neturim kur nei eit, nei bėgt“, — sako trypiamos. „Prasmekit čia po velnių“, atrėžė įtužęs policininkas.

Tokie yra jūsų valdžios darbai! Toliau daugiau ar mažiau fiziškai nukentėjo šie studentai: Baltenis, Andziulis, Mačiokas, Valčius, Rygertas (atvykęs tuo metu iš Vilniaus į Kauną), Nezabitauskas, Mardosas, Radzvicikas, Burba, Greičius. Rudzevičius ir kiti . . . Kun. Butvila ėjo Prezidento gatve. Kažkas pažinęs jį, surinka: policininke, štai fašistas, suimk jį! Ir policininkas klauso ir tą žmogų apmušęs traukia į nuvadą; ponią Lynartienę su mažu vaiku puola su arkliu. Suimti dar: Martinka, Gediminas Longinas. Studentai: Aleškevičius, Maželis, Bronius ir Albinas Katiliai, Petras Požėla, Paulius Almonas ir daugelis kitų . . . (Dailidė, valstietis liaudininkas, iš vietos): „Laimė, kad maža aukų buvo“ . . .

Mes, kaipo katalikai, kovojame su tamstomis socialistais ir kitokiais jų draugais, kurie kėsinatės prieš brangiausią mums turtą — tikybą ir Bažnyčią . . .

Tautos idealai yra visos mūsų visuomenės širdies gilumoje, yra mūsų esmėje, ir visuomenė, užgrūdinta ilga

kova dėl tautos idealų, nepasiduos visoms jūsų gudrybėms ir terorui . . .

Gal nebūtum taip susirūpinę tuo įvykiu, jei mes būtume tikri, kad šis įvykis **atsitiktinis**, be valdžios pritarimo, neišeinantis iš valdžios sistemos. Bet, deja, to negalima pasakyti — čia yra sistema, ir ta sistema diena iš dienos vis ryškiau ir ryškiau pasireiškia . . . Atliktas darbas baisiai biaurus, nemalonus ir visai Lietuvai kenksmingas. Tamstos, prieš tuos kankinius mes lenkiame savo galvas, mes jiems ne tik užuojautą, bet ir pritarimą reiškiam . . . o jums, kurie pritariate tiems, kruviniems valdžios darbams, panieką ir pasipiktinimą reiškiamo . . . Mes tikimės, kad šiuo atveju išgirsite savo apkurtusios sąžinės balsą, priimsit mūsų penkių Seimo frakcijų pasirašytą interpeliaciją ir padarysit atitinkamas išvadas”.

Ši Krupavičiaus kalba buvo daug kartų nutraukta krikščionių audringais plojimais, o socialistinių grupių — triukšmu.

Svarstant interpeliaciją dėl policijos veiksmų Seime (1926 m. gruodžio 3 d. 52 ir 53 posėdžiai), policijos veiksmus savo kalbose smerkė: V. Raulinaitis, K. Ambrozaitis, A. Voldemaras, L. Šimutis, A. Endziulaitis, J. Dagelis, R. Skipitis, A. Šmulskštys, P. Radzevičius. Policijos veiksmus teisingai: J. Plečkaitis (sociald.), Purėnienė (soc. d.) ir A. Sugintas (valst. liaud.). Balsavimo rezultatai, kaip ir buvo laukiama, buvo: iš dalyvavusių Seime 78 atstovų už valdžios poziciją balsavo 44 atstovai (socialistinės grupės ir tautinės mažumos), prieš — 33 atstovai.

Tokiu būdu interpeliacija buvo atmesta.

Tas dar labiau suerzino visuomenę bei kariuomenės sluoksnius, kurie 1926.XII.17 d. valdžią nuvertė.

1 III Seimas I posėdis.

2 III Seimas II posėdis.

3 Ten pat.

4 „Vyriausybės Žinios”, 1926, birželio 15 d.

5 12 Seimo posėdis.

6 „Gimtas Kraštas”, 1968, Nr. 16.

7 Iš 52 Seimo posėdžio stenogramos.

7. VALSTYBINIS PERVERSMAS

Dėl anksčiau minėtų įvykių kariškiai, daugiausia lakūnai, vėliau vadovaujami gen. štabo plk. ltn. P. Plechavičiaus, padedami studentijos, 1926.XII.17 d. įvykdė valstybinį perversmą. Kariškiai užėmė Generalinį Štabą, areštavo vyriausybės narius, išvaikė Seimą. Studentija užėmė paštą, radijo stotį.

Pagal Seimo stenogramas Seimo išvaikymas ir vyriausybės areštavimas įvyko taip: (kalbant M. Krupavičiui biudžeto — naujakurių ir bendrai žemės ūkio klausimu): „Kalbėtojas nutraukė kalbą. Posėdžių salėn pro duris prie Prezidiumo stalo prieina keli karininkai. Vienas karininkų, kap. Mačiuka, pareiškė: „Gerbiamasis Seimas, duotas įsakymas išsiskirstyti.“ Visi atstovai, Seimo Pirmininkas dr. J. Staugaitis ir posėdyje pirmininkavęs vicepirmininkas St. Kairys sutojo. Pauza.

Pirmininkaujantis Kairys: Atsiprašau, kieno vardu tamsta įsakymą duodi?

Karininkas: Diktatoriaus vardu.

Pirmininkaujantis: Kokio diktatoriaus?

Karininkas: Mums žinoti!

Pirmininkaujantis: Ar tamsta žinai, kokioje vietoje esi? Prašau apleisti salę.

Karininkas: Duodu dvi minutes laiko! (Seimo atstovų tarpe kyla nerimas. Pauza. Girdėti balsai atstovų tarpe: Tegul Prezidiumas ką nors daro!).

Pirmininkaujantis: (kreipdamasis į karininkus) Gal tamstos malonėsite apleisti salę, kad Seimas galėtų susitarti?

Karininkas: Ne! (Atsisukęs į karininkus) Ar apsupot? (Iš karininkų): Taip. Pauza.

Pirmininkaujantis: Skelbiu Seimo posėdį pasibaigus. Sekamas bus sušauktas pranešimu.

(3 val. 43 min. gruodžio mėn. 17 d.) Atstovai skirstosi, apleisdami salę”.

Vėliau paaiškėjo, kad Seimą išvaikius, valdžios šalininkai išbėgiojo. Kai konstitucine tvarka buvo įteisinta Smetonos-Voldemaro vyriausybė, socialdemokratai — Bielinis, Purénienė ir Galinis 1926 m. gruodžio 30 d. 66 Seimo posėdy pareiškė, kad buvo areštuoti ir nugabenti į Generalinį Štabą šie asmenys: Seimo pirmininkas ir vicepirmininkas, prezidentas ir ministrai. Areštuotiesiems buvo duota sąlyga pasirašyti atsistatydinimo aktą, arba perpusę valandos laiko bus išgabenti į Alytų pas Plechavičiaus brolių. Ta proga vyriausybei buvo leista suprasti, kad už jų saugumą kelyje lydintieji nesiima atsakomybės.

Taip įvyko vyriausybės nuvertimo procesas.

Šiuo metu kai kas kaltina prezidentą Grinių, kad jis buvęs perminkštas. Girdi, jei prezidentas tuo metu būtų buvęs socialistas J. Vileišis, jis to nebūtų padaręs. Bet tuo atveju būtų galėjęs kilti pilietinis karas.

8. VYRESNIOSIOS KATALIKŲ INTELIGENTIJOS POŽIŪRIS Į PERVERSMĄ

M. Krupavičius savo atsiminimuose, išleistuose Amerikoje, rašo: „Rinkimų rezultatus paskelbus, ateina pas mane į ministeriją A. Merkys. Po trumpos įžangos pradėjo įkalbinėti neperleisti valdžios liaudininkams, nes jie sugriusią valstybę ir atiduosią ją bolševikams. Jis tautininkų vardu žadėjo su mumis — krikščionimis demokratais — baigti beprasme ir žalingą kovą ir mus remti visur . . .”

M. Krupavičius pažymi, kad A. Merkys buvo atsiųstas pas jį tautininkų partijos vadovybės.

Bet kunigas M. Krupavičius, visą laiką kovojęs už demokratiją ir laisvę, — šiai pagundai nepasidavė. Jis sakė: „Tauta išrinko, te ji pati ir įsitikina padariusi klaidą”.

Daug ką pradėjo erzinti naujai sudarytosios kairiųjų valdžios radikalūs veiksmai:

a) Švietimo ministro V. Čepinskio leidimas Lietuvoje įsteigti virš 60 lenkų mokyklų.

b) Vyriausybės planas atleisti iš kariuomenės 150-200 karininkų.

c) Žmonės pradėjo gatvėse triukšmauti ir kelti valdžiai reikalavimus. Valdžia jautė savo silpnumą.

Taip įvykiams pakrypus, tas pats pulk. A. Merkys antru kartu kreipėsi į Krupavičių perversmo reikalą. Ir šį kartą kun. Krupavičius, kaip krikščionis demokratas, nesutiko prisidėti prie ruošiamo valstybės perversmo.¹

Taip pat E. Jacovskis, cituodamas 1956 m. Amerikos lietuvių laikraštį „Draugas“, rašo, kad į perversmą ruošti komitetą buvo įtrauktas ir generolas Ladiga, kaip nukentėjęs nuo socialistinės valdžios. Bet jis buvo iš komiteto pašalintas, nes tautininkai bijoję, kad Ladiga gali pranešti apie rengiamą perversmą krikdemams ir tuo sužlugdyti sąmokslą.²

Tuo būdu kun. Krupavičius, ir pagal tarybinius šaltinius, nesileido sugundomas pažeisti demokratiją.

1 E. Jacovskis. Uždangą nuplėšus. V., 1959, 26 psl.

2 Ten pat.

9. TAUTININKŲ KLASTA

Kadangi perversmui vadovavo kariškiai, kurie simpatizavo Smetonai, tai jie ir pasiūlė valdžią Smetonai ir Voldemarui. Bet Smetona ir Voldemaras, žinodami, kad tarp krašto gyventojų neturi pasitikėjimo, panorėjo, kad juos išrinktų Seimas. Tai matyti iš Krikščionių demokratų partijos memorandumo, parašyto prezidentui A. Smetonai 1927 m. birželio 14 d. Cituojama pažodžiui:

„Kodėl mes reikalavome, reikalaujame ir reikalausime laikytis konstitucijos ir kaip to išvados — Seimo rinkimų?

... Leiskim sau prisiminti, kad šiame klausime ne kitokios nuomonės ir Tamsta su Ministeriu Pirmininku buvote. Gruodžio mėn. 17 d. (1926) posėdyje, įvykusiame Vyriausiam Štabe, Tamsta, Pone Prezidente, dėjai visas

pastangas, kad Vyriausybė būtų sudaryta Konstitucijos nustatyta tvarka. Ir kuomet tai pavyko padaryti Tamsta rodei daug pasitenkinimo. Laikinoji kariškoji vyriausybė Tamstą buvo pakvietusi būti Tautos vadu. Tamsta tuo nepasitenkinai ir norėjai, kad **Seimas Tamstą išrinktų Respublikos Prezidentu**, kaip to reikalauja Konstitucija. Kas ir buvo padaryta. Tamsta, Pone prezidente, gerai tuomet supratai Konstitucijos reikšmę valstybei ir visas pastangas dėjai įvesti mūsų gyvenimą į konstitucines vėžes.

. . . Ministeris Pirmininkas p. Voldemaras apie reikalą valdyti kraštą Konstitucijos nustatyta tvarka štai ką rašė buvusiam Respublikos Prezidentui p. Griniui. 1926 m. gruodžio 17 d.:

„Aukštai gerbiamas Ponas Prezidente, paklaustas Tamstos, ar galima įvesti į konstitucinę tvarką susidėjusią padėtį, iš kurios išėjo mano kabinetas, aš turiu garbės užtikrinti, kad bus padėtos visos pastangos, tiek mano, tiek viso kabineto, kad tai įvyktų kuo greičiausiai. **Pamatinis mano uždavinys besiiimant sudaryti kabinetą susidėjusiomis sąlygomis buvo įvesti Lietuvoje teisėtą konstitucinę tvarką. Giliausiu mano įsitikinimu Lietuvai gresia mirtinas pavojus, jeigu greitu laiku nesudarys teisėtos ir konstitucinės padėties . . .** prof. Voldemaras, Ministeris Pirmininkas”.

Seimo rinkimų klausimu tautininkų partija irgi buvo vienodo nusistatymo su mumis . . . Tautininkų atstovas dek. Mironas praneša, jog tautininkai seimo paleidimo reikalu esą nusistatę: a) kad šitas (III) Seimas kuo greičiausiai būtų paleistas, b) kad kiti Seimo rinkimai būtų padaryti ne anksčiau kaip gegužės mėnesyje ir ne vėliau kaip birželio mėnesyje”. (pabraukta aut.).

(pas. dr. L. Bistras ir M. Krupavičius
Krikščionių demokratų vardu).

Tuo būdu apie konstitucinę padėtį vienodai manė visi: senoji socialistinė valdžia, karininkų pastatytas Smetona ir krikščionys demokratai.

Nes perversmas buvo įvykęs faktas: a) senoji valdžia nušalinta, b) naujos konstitucinės valdžios nėra, c) yra tik kariškių diktatūra.

Tokiose aplinkybėse grėsė dvigubas pavojus: Lenkijos intervencija, kuri ir taip dažnai ginklus žvangindavo prieš Lietuvą, ir pilietinis karas. Be to, Krikščionys demokratai, pasitikėdami Smetonos-Voldemaro nuoširdumu, sutiko padėti legalizuotis Smetonos-Voldemaro vyriausybei. Smetona ir Voldemaras prisiekė laikytis konstitucijos, Krikščionys demokratai į Ministrų Kabinetą davė du savo atstovus: dr. L. Bistrą ir dr. P. Karvelį.

Netrukus paaiškėjo, kad Smetona ir Voldemaras savo pažadus davė, norėdami laimėti laiko ir įsitvirtinti valdžioje. Pradėjo pažeidinėti konstituciją ir reikė, kad jos nesilaikys. Tąsyk dr. L. Bistras ir dr. P. Karvelis, prisiekę laikytis konstitucijos, jos laužyti nesutiko ir 1927 m. balandžio 30 d. padavė atsistatydinimo pareiškimus.

Tautininkai pasiryžo nepaleisti valdžios iš savo rankų. Jie rėmėsi karininkų grupe ir policijos pagalba. Jiems priešiška nusistačiusiems asmenims pasiryžo užčiaupti burnas: įvedė griežtą spaudos cenzūrą ir 1927 m. įsteigė organizaciją „Geležinis Vilkas“, kurios narius aprūpino durklais, pistoletais ir kitais ginklais, kad teroru įbaugintų ir priverstų nesipriešinti jų režimui. Ypač smarkiai puolė krikščionis demokratus.

Populiariausias žmogus ano meto Lietuvoje buvo kunigas M. Krupavičius. Visi jo vardą linksniavo: socialistai — kaip priešiškos ideologijos vadą; lenkai — pyko dėl dvarų parceliacijos. Norėdami paslėpti savo neapykantą, jie „diplomatiškai“ sakydavo: „Kad Dievas Krupavičiui greičiau duotų dangų“, t.y., kad jis greičiau numirtų. Katalikai — kaip kovotoją už krikščioniškos valstybės

santvarką; Smetona ir Voldemaras bei jų partija Krupavičiaus populiarumą taip pat gerai žinojo. Kai kuriems „Geležinio Vilko“ karštuoliams kilo mintis nusikratyti keletu opozicijos vadų, pirmoj eilėj Krupavičium. Šio įkarščio metu „Kęstučio“, ateitininkų korporacijos nariai ginkluoti budėjo Krupavičiaus bute. Su kitais katalikų veikėjais elgėsi kitaip. Buvo griebtasi fizinio smurto bei grubių veiksmų. V. Kapsukas aprašo konkrečius pavyzdžius ir pastebi: „Išgąsdinti tie didvyriai tylėjo apie tai”.¹

Pastaba. Kapsukas stebisi dėl ko tylėjo. Šie žmonės buvo beginkliai. Ginkluoti „Geležinio Vilko“ nariai pagrobdavo tai vieną, tai kitą veikėją, išsiveždavo į mišką, primušdavo ir prigrasindavo tylėti. Kitaip — galvos neteks. Tai ką kita buvo galima daryti?

Vėliau, paliovus naudoti šias teroro priemones, daugelis katalikų vadų pateko į kalėjimą ir Varnių koncentracijos stovyklą: dr. L. Bistras, dr. P. Karvelis, prof. P. Dovydaitis, prof. J. Eretas, dr. J. Leimonas, dr. K. Ambrozaitis, E. Turauskas ir nemaža kitų ypač studentų ateitininkų. Kadangi Krupavičius buvo populiarus, be to, kunigas ir valingas žmogus, norėta jį net į Ameriką išsiųsti.²

Pagaliau tautininkai sugalvojo veikti per pasyvesnius vyskopus A. Karosą ir arkiv. Skvirecką. Savo tikslą pasiekė: Krupavičius, vyskupams „pageidaujant“ iš Krikščionių demokratų partijos pirmininko pareigų atsistatydino. Pasikalbėjime su „Ryto“ korespondentu kun. Krupavičius pasakė: „Episkopatas rado naudinga, kad kunigai nestovėtų partijų priešakyje. Aš, kaip drausmingas kunigas, iš to episkopato noro padariau atitinkamas išvadas, apleidamas tą vietą, kurioje stovėjau nuo pat partijos įsikūrimo pradžios”.³

Tad ko verti kai kurių asmenų teigimai, jog tautininkų valdymo laikotarpiu (1927-1940) katalikai turėjo laisvę?!

Kai kas Krupavičiui ir apskritai Krikščionių demokratų partijai priekaištuoja, kam patikėjo Smetonos ir Voldema-

ro pažadais, — jie buvo neverti pasitikėjimo. Bet tuo atveju, įvykus perversmui, — seną valdžią pašalinus, o naujos nesudarius, vienintelė išeitis būtų Karinė diktatūra. Krupavičius ir kiti pabūgo, kad tokios suirutės metu gali įvykti didesnių nelaimių. Tokios minties buvo ir kai kurie užsienio diplomatai.

Tautininkai remiami grupės karininkų ir policijos, nesustojo pusiaukelėj.

a) 1929 m. pakeitė žemės reformos įstatymą — dvarininkams buvo paliekama ne 80, o 150 ha neliečiamos žemės.

b) 1930 m. išleido kitą įstatymą, lengvinantį dvarininkų padėtį.⁴

c) Krašte įsigalėjo privilegijuotos ūkinės bendrovės „Maistas“, „Lietūkis“, „Pienocentras“. Už maisto produktus jos nustatė tokias kainas, kad šių bendrovių nariai gautų didelius pelnus.

Vėliau, kada ūkininkai pradėjo kelti streikus, reikalaudami pakelti kainas už maisto produktus, vienus streikininkus policija sušaudė (Veiveriuose 1935), kitus į kalėjimus sukišo. Tąsyk abu buvusieji prezidentai ir visi iki šiol buvusieji ministrai bei žymūs Lietuvos asmenys parašė memorandumą vyriausybei. Nieko negelbėjo. Buvo bandyta daryti perversmus. Nepavyko.

1935 m. Kauno komendantas Krikščionių demokratų partiją uždarė. Krikščionys demokratai savo skunde Krašto Apsaugos Ministrui dėl Kauno komendanto 1935 m. lapkričio 6 d. nutarimo, kuriuo uždaroma Krikščionių demokratų partijos veikimas, be kita ko, rašo:

„Krikščionių demokratų partija lėmė valstybės likimą pačiais sunkiausiais Nepriklausomos valstybės kūrimo metais. Kr. Demokratų partija tiek St. Seimo, tiek kitų Seimų metu davė Lietuvai Konstituciją. Žemės Reformą, įvedė savą valiutą, suorganizavo kariuomenę, įsteigė Universitetą, Žemės Ūkio Akademiją, sutvarkė valdininkų

aparata, atgavo Klaipėdos kraštą, sutvarkė ryšius su Tautų Sąjunga ir užsienio valstybėmis”.

Bet Smetonos ausys buvo užkimštos, akys užmerktos.

Apskritai katalikų padėtis Lietuvoje pasidarė neaiški. Klatingas Voldemaras savo valdymo pradžioje sudarė su Ap. Sostu konkordatą. Bet tai buvo tik priedanga. Jis nemanė jo laikytis ir nesilaikė. Nepraėjus metams nuo jo pasirašymo, pradėjo varžyti katalikiškų draugijų veiklą, vieną po kitos uždarinėti katalikiškas „Saulės” ir „Žiburio” draugijų mokyklas.

1928/29 m. sulikvidavo katalikiškas kooperatines draugijas. Vyskupai ir kunigai atkreipė į tai dėmesį. Valdžios organas „Lietuvos Aidas” vyskopus pajuokdavo. Šv. Tėvas rado net reikalo atsiųsti vyskupams užuojautą dėl įžeidinėjimo. Bandė įsikišti ir užtarti Ap. Sosto Nuncijus arkiv. R. Bartoloni. Bet valdžia įsakė jam per 24 val. apleisti Lietuvą.

101 kunigui dėl pasakytų pamokslų iškelta baudžiamoji byla.⁵

Susiaurino Teologijos-Filosofijos fakultetą. Katalikai bandė įkurti katalikišką universitetą. Buvo sudarytas mokslinio darbo branduolys. Apaštaly Sostas patvirtino. Buvo surinkta nemaža lėšų. Valdžia jo atidarymą Katedroje leido, o „Saulės” namuose jau ne.

Visų katalikams padarytų nuoskaudų čia nejmanoma suminėti. Tai plačiai nušviečia savo atsiminimuose vyskupai J. Staugaitis ir K. Paltarokas.

Apskritai, politinis katalikų veikimas koncentravosi apie kun. Krupavičių, — o kultūrinis — apie prof. St. Šalkauskį. Bet kadangi ir vienas, ir kitas yra artimai susijęs, tai visas tautininkų policinis dėmesys buvo nukreiptas į politinę tvirtovę — kun. Krupavičių. Jis tai jautė, bet pagal galimybes pats dirbo ir judino kitus politinius veikėjus.

- 1 V. Kapsukas. Buržuazinė Lietuva. 1961, 110 psl.
- 2 V. Kapsukas. Veidmainių darbai. 1961, 179 psl.
- 3 „Krikščionis demokratas“, 1928, 79 psl.
- 4 St. Elsbergas. Žemės reforma Lietuvoje, 196 psl.
- 5 A. Gaigalaitė. Klerikalizmas Lietuvoje. V., 1970, 120 psl.

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

V

**NAUJAS M. KRUPAVIČIAUS
GYVENIMO TARPSNIS**

(1927-1942)

Kun. Krupavičius — 1927-1929 m. Prancūzijoje

1. M. KRUPAVIČIUS PRANCŪZIJOJE

Kun. M. Krupavičius sveikatos pataisymui ir, kaip visuomenininkas, pasižvalgyti, kaip dirba katalikai ir nekatalikai kitose šalyse, beveik kasmet išvykdavo į Šveicariją, Čekoslovakiją ar kitur. 1927 m. išvykti į užsienį buvo dar ir kitos priežastys. Įsigalėjęs tautininkų režimas Lietuvoje neleido kun. Krupavičiui nė pajudėti. Ši aplinkybė pastūmėjo jį ilgesniam laikui — porai metų — išvykti į užsienį pasigydyti ir praturtinti savo visuomeninį akiratį. Šį kartą pasirinko jis Prancūziją.

Šiam laikotarpiui apibūdinti mes pasinaudosime „Ateities“ korespondento interviu pas M. Krupavičių, kaip Ateitininkų Vyriausios Tarybos narį. Šį susitikimą korespondentas G. T. be kita ko, aprašo taip:

„Nuvykęs į kun. M. Krupavičiaus gyvenimo vietą — Tulūzos miestą, vieną sekmadienio popietę pasiryžau jį susirasti, susiradus, pagal „Ateities“ redakcijos įgaliojimus, jį iškvosti ir kvotimo protokolą redakcijai atsiųsti. Susiradęs reikiamos gatvės namo numerį, barškinu į kun. M. Krupavičiaus kambario duris. Atsiliepia garsus ir energingas: „Entrez“. (įeiti). Žengiu. Nedidelis dviem langais kambarys. Vidury didelis stalas, knygomis apkrautas. Užstalėję kun. Krupavičius pasilenkęs berašas. Į mano pusę nė neatsigrįžta.

— Garbė Jėzui . . . Aš esu . . .

— Lietuvninkas? Klausia staiga pašokęs ir plunksną į šoną metęs M. Krupavičius.

Taigi . . . Esi mano artimas brolis. Leisk, kad tavo asmeny visą Lietuvą išbučiuočiau. — Ir nelaukdamas mano leidimo, stipriai išbučiavo ir už pečių vyriškai papurtė.

Supranti. Antri metai, penktas mėnuo lietuvių nesu matęs ir lietuviško žodžio girdėjęs. Šiandien man Velykos . . . Ir pasipylė kaip iš rėčio įvairiausi klausimai, liečią visą politiką, pradedant aukštąja ir baigiant žemąja. Paskiau perėjo į katalikų draugijas, jų vadus, ateitininkams ypač daug dėmesio kreipė. Prie mano atsakymo segė savo pastabas, džiaugsmą ar pasigailėjimą reikšdamas.

— Serga mūsų varšgė tėvynė, sunkiai serga. Dieve, duok, kad ji greit pagyūtų, be sunkių ligos žymių. Katalikai Lietuvai nepriklausomybę iškovojo ir apsaugojo. Katalikai ir iš tos ligos turės ją išvesti . . . Laikykitės tos palaimintos ir išganingos vienybės . . . Susiskaldymas anais laikais pražudė Lietuvą . . . Vienybė katalikų politikos, kultūros, ekonomijos srity visu frontu — pirmutinis ir svarbiausias uždavinys. Jį turit pasiekti — arba neverti būsit nei lietuvių ir ateitininkų vardo. Viso darbo pamatan pasidėkit Katalikų Bažnyčios mokslą. Jis duoda į visus gyvenimo klausimus pilnus ir teisingus atsakymus . . .

— Padarykite visa, kad Lietuvos katalikai sueitų į vienybę. Sukurkite vieną katalikų partiją. Viena kultūra, viena ekonomika, viena politika katalikams, kaip yra vienas Dievas, viena Bažnyčia ir vienas tikėjimas . . .

. . . Taip besišnekučiuojant, kun. Krupavičius nusivedė mane, savo svečią — korespondentą, pietų:

— Dovanok, brole, kokius pats valgau, tokius ir tau fundiju. Pilvo niekad nelepinau, nelepinu ir dabar. Juo labiau dabar, nes mano studentiškam stonui visai atsako ir mano kišenė. Nutraukęs kiek nuo pilvo, galiu vieną kitą knygą nusipirkti ar nuvažiuoti kur pasaulio pasižiūrėti. Ministeriaudamas turto nesusikroviau. Mano pinigais

buvo *mūsų* pinigais. Kiek gaudavau, tiek „išskolindavau”. Gaunamos algos dažnai neužtekdavo iki naujos algos. Išėjau iš ministeriavimo — kaip stoviu tiek brangus. Tenka tad dabar tikrai studentišškai gyventi, ir tik geriems žmonėms padedamam”.

Dėl savo atvykimo į Prancūziją Krupavičius pasakė:

„Gavęs savo vyskupo ir Krikščionių demokratų partijos Centro Komiteto sutikimą, išvykau dviems metams studijų tikslu. Pirmiems metams pasirinkau Lille. Jį pasirinkau dėl to, kad čia gerai pastatyta politinės ekonomijos, sociologijos ir jiems artimų mokslų dėstyklas. Politinės ekonomijos profesorius Eug. Duthoit yra žinomas Prancūzijos ekonomistas ir katalikų žymus vadas. Šiems metams pasirinkau Tulūzą pirmiausia dėl to, kad gydytojai reikalavo apsigyventi pietų klimate, antra, kad katalikų gyvenimas pietuose labai skiriasi nuo šiaurės; pažinęs jį šiaurėje, norėjau pažinti ir pietuose, o trečia ir svarbiausia, Tulūzos katalikų institute yra Bažnyčios socialinio mokslo katedra, kurios neturi Lille universitetas. Bažnyčios socialinis mokslas pagilinti yra mano svarbiausiųjų uždavinių tarpe. Tuo tikslu klausau šiais metais socialinių mokslų aukštosios mokyklos prie katalikų instituto kursą, ir be to, dar kai kuriuos dalykus valstybiniame universitete, pvz., politinę ekonomiją, tarptautinę ir konstitucinę teisę, žurnalistiką. . .”.*

Gyvas kun. Krupavičiaus temperamentas ir platus visuomeninio gyvenimo horizontas jam neleido nutolti nuo visuomeninio judėjimo. Pvz.:

a) Tuo metu buvo šaukiamas Tarptautinis katalikų studentų kongresas „Pax Romana”. Buvo renkamas pirmininkas. Kažkas kandidatu į pirmininkus iškėlė lenką. Krupavičius, kaip studentas, paprašęs žodžio, iškėlė prancūzą. Kandidatą reikėjo apibūdinti. Krupavičius

---

* „Ateitis“, 1930 m.

gražią prancūzų kalba savo iškeltąjį taip vykusiai apibūdino, kad be sunkumų buvo išrinktas „Pax Romana“ pirmininku. Vis tik lenkų studentų tarpe atsirado tokių, kurie atpažino Krupavičių, ir, prisiminę jo padarytą žemės reformą, kuri sunaikino lenkinimo lizdus — dvarus Lietuvoje, nepagailėjo jam „epitetų“.

b) Kun. Krupavičius sužinojęs, kad yra šaukiamas jėzuitų vienuolynų viršininkų suvažiavimas, žinodamas, kokį svarbų vaidmenį vaidina jėzuitai Bažnyčios gyvenime, nuvyksta pas tuometinį jų generolą W. Ledochovskį (lenką) ir jam sako: Girdėjau, kad ruošiamas jūsų vienuolynų viršininkų suvažiavimas. Taip, — atsakė Ledochovskis. Girdėjau, kad katalikų tarpe įvairiai manoma ir kalbama apie Lietuvoje pravestą agrarinę reformą. Taip, — atsakė Ledochovskis. Tąsyk kun. Krupavičius prašė Ledochovskio įtraukti į suvažiavimo darbotvarkę ir Lietuvos agrarinės reformos suderinamumo su Katalikų Bažnyčios morale klausimą. Taip pat prašė, kad leistų jam pačiam šį klausimą referuoti. Ledochovskis sutiko. Tada kun. Krupavičius, gerai pasiruošęs, pasiremdamas įvairių popiežių nuomonėmis, išleistomis enciklikomis bei praktika, įtikino susirinkusiuosius, kad Lietuvoje pravestoji žemės reforma neprieštarauja katalikų moralei. Tai buvo didelis kun. Krupavičiaus laimėjimas prieš lenkų skundus bei šmeižtus. Ta aplinkybė prisidėjo prie to, kad apie Lietuvos žemės reformą sužinojo ir užsienio kraštai. Kiek vėliau Italijos, Ispanijos ir kitų šalių sociologai susidomėjo šiuo dalyku ir jį studijavo. Pripažinta, kad Lietuvos žemės reforma laikytina pavyzdine.

c) Gyvendamas Prancūzijoje, kun. Krupavičius domėjosi pastoraciniu darbu. Sekmadieniais jis išvažiuodavo į parapijas pasižiūrėti gero ar silpno pastoracinio darbo ir to priežastį. Vėliau Lietuvoje jis dažnai apie tai pasakodavo idealistams kunigams.

d) Taip pat kun. Krupavičius domėjosi ir visomis gyvenimo sritimis. Įdomi detalė: važinėdamas po Pran-

cūziją vienur aptiko prancūzų mėgiamų arklių, kuriuos vadino „lietuviškais“. Pasirodo, kad tai beesą lietuviški „žemaitukai“, atsigabenti iš Lietuvos Napoleono žygio į Rusiją metu. Tik jau kiek maišyti.

2. KUN. M. KRUPAVIČIUS — GARLIAVOS VIKARAS 1930-1931

1930 m. pavasarį kun. Krupavičius vėl grįžo į Lietuvą. Susidėjęs tam tikroms aplinkybėms, kun. Krupavičius buvo paskirtas Garliavos parapijos vikaru. Visuomenė tuo buvo nustebinta: buvęs ministras, turįs didelių nuopelnų Lietuvos Bažnyčiai ir valstybei, visuomenės vadas tik tiek teįvertinamas. 1930 m. rugsėjo mėnesį Ateitininkų namuose bičiulių suruoštose išleistuvėse kun. Krupavičius pareiškė: „Aš kaip kunigas einu ten, kur mane tiesioginis viršininkas — Vyskupas skiria“.

Bet tautininkų-smetonininkų valdžia ir čia Krupavičiui nedavė ramybės. Čia jis buvo internuotas: Kauno karo komendantas jam uždraudė išvykti už parapijos ribų, o prie klebonijos vartelių kiaurą parą patruliavo du saugumiečiai. Jie kontroliavo įeinančius ir išeinančius iš kun. Krupavičiaus buto. Kai kuriuos asmenis vesdavo į policijos būstinę ir iškratydavo. Kitų pas Krupavičių visai neįleisdavo. Tiesa, lankytojų buvo gausu: ateidavo buvę ministrai, laikraščių redaktoriai, studentai . . . Būdamas Garliavos vikaru, Krupavičius atgaivino katalikiškų draugijų veiklą: pavasarininkų, katalikų vyrų ir moterų. Sekmadieniais sakydavo pamokslus paėiliui su kitais kunigais. Kalbėdavo ilgai ir turiningai. Garliaviečiai vis negalėjo suprasti, kaip gavo jie taip garsų, protingą ir gerą pamokslininką savo parapijai vikaru.

Augant visuomenės pasipiktinimui dėl viešo saugumiečių patruliavimo ir po kai kurių juos kompromituo-

jančių incidentų, valdžia šią sargybą nuėmė. Bet kun. Krupavičiui ir daugeliui kitų katalikų veikėjų buvo atimta teisė kalbėti draugijų susirinkimuose. Policija turėjo tokių asmenų sąrašus. Kai kuris iš jų bandydavo pasisakyti, budintis policininkas neleisdavo. Jei vistiek kas bandydavo kalbėti, policininkas susirinkimą uždarydavo. Be to, būdamas Garliavos vikaru, kun. Krupavičius buvo pavaldus klebonui ir tam tikrais klausimais klebono šeimininkei. Tas dažnai pančiodavo jo iniciatyvą ir veiklą.

Garliavos vikaru kun. Krupavičius išbuvo apie metus laiko.

3. M. KRUPAVIČIUS VILKAVIŠKIO KUNIGŲ SEMINARIJOS PROFESORIUS 1931-1933 m.

Dvasinė vyriausybė, jausdama dvasiškijos nepasitenkinimą, kad kun. Krupavičių laiko Garliavos vikaru, paskyrė jį į Vilkaviškio Kunigų seminariją profesorium. Jam davė dėstyti kelias disciplinas. Tas paprastai apsunkena sukonzentruoti savo mintis. Bet kun. Krupavičius su darbu susidorojo. Vienas jo tuometinių auklėtinių K.K. rašo: „Kun. Krupavičius skaitė iškalbos, etikos, katalikų akcijos, sociologijos, mokslinio darbo metodikos . . . paskaitas. Jo paskaitos visada būdavo gerai paruoštos (užrašytos). Beskaitydamas dažnai nukrypdavo į aktualius gyvenimo klausimus. Mes, klierikai, nekantraudami laukdavome jo paskaitų. Taip pat žavėjomės jo sakomais pamokslais katedroje. Kai jis kalbėdavo, jo akys visada žaibuodavo ir hipnotizuodavo. Jo žodis buvo taklus, aštrus . . .“

. . . Kun. M. Krupavičius Seminarijoje globodavo Ateitininkų draugovę ir abstinentų sekciją. Jo santūrumas mus, jaunos žavėdavo, veiklumas žadino arais skrajoti. Tai buvo vienas įtaikingiausių to meto profesorių.

Kun. M. Krupavičius ypač glaudžiai bendradarbiavo su tais seminarijos auklėtiniais, kurie slaptai padėjo uždarytai

moksleivių ateitininkų organizacijai. Leido savo butą panaudoti susirinkimams, savo rašomąją mašinėlę leido spausdinti slapta moksleivių laikraštėlį „Naujas kelias“.

Tik gaila, kad neilgai jis darbavosi su seminarijos auklėtiniais, o būtų susiformavus aktyvi ir pažangi kunigų karta”.¹

4. KUN. M. KRUPAVIČIUS — VEIVERIŲ KLEBONAS 1933-1935

Tris metus pasidarbavus Vilkaviškio Kunigų seminarijoje, kun. Krupavičius buvo paskirtas Veiverių parapijos klebonu. Parapija buvo apleista. Bet čia, kaip klebonas, Krupavičius turėjo žymiai laisvesnes rankas.

Pirmiausia pradėjo nuo bažnyčios. 1934 m. atstatė begriuvantį bokštą, paausino altorių, pritaikė prie bažnyčio stiliaus, pristatė po du mūro priestatus iš abiejų bažnyčios galų. Bažnyčios viduj buvo padėta 4 pilioriai ir ant jų geležinės sijos luboms laikyti, tinkamai atremontuota ir išdekoruota altoriai, lubos ir sienos. Bažnyčios sienose įtaisyta 14 naujų Kryžiaus kelio paveikslų.

Aptvarkęs bažnyčią, parūpino plytų klebonijai. Bet šių statybų neteko baigti. 1935 m. pavasarį išvyko į Kalvariją klebonu ir dekanu.

Jo dėka pagal žemės reformos įstatymą Veiverių parapija yra gavusi iš Petkeliškių dvaro 4 ha ir beveik pusantro ha kapinėms.

Kun. Krupavičiui Veiveriuose klebonaujant, atgyja katalikiškų draugijų ir brolijų gyvenimas.¹

---

¹ K.K. 1971.IV.17.

² K.J.Š. Veiveriai, 1937, 24-25 psl.

5. KUN. M. KRUPAVIČIUS — SUVALKŲ KALVARIJOS KLEBONAS IR DEKANAS (SU PERTRAUKOM) 1935-1942

Atvykęs kun. Krupavičius, rado bažnyčią ir parapijos trobesius liūdnoj būklėj. Čia jis išklebonavo septynerius metus. Ir visą tą laiką vyko dideli remontai ir statybos. Bažnyčios tarnautojams pastatydino dviejų aukštų mūrinis namus, įrengė užkeigos butą, baigė įrengti kleboniją, aptvėrė kapines mūrine tvora. Bažnyčia nuo neatmenamų laikų buvo neremontuota. Ją sutvarkė iš vidaus ir iš lauko.

Kalvarijos parapija didelė. Pakenčiamai aptarnauti parapijiečių reikalus buvo nelengva. Be klebono, dar buvo du ar trys vikarai. Jam, turinčiam vado savybes, čia buvo daugiau galimybių pasireikšti. Kad būtų lengviau aptarnauti tikinčiuosius, kun. Krupavičius sumanė suskaldyti parapiją, iš jos sudaryti naujas parapijas, kurias tikintieji galėtų lengviau pasiekti ir pasinaudoti dvasiniais patarnavimais.

Ne parapija kunigui, bet kunigas parapijai. Krupavičius visose gyvenimo srityse siekė Dievo garbės ir žmonių dvasinės ir medžiaginės gerovės.

Naujų parapijų kūrimas

Tolimiausiems Kalvarijos parapijos tikintiesiems ateiti į bažnyčią buvo maždaug po 11-12 km iš rytų ir vakarų, o iš šiaurės ir pietų — po 5-6. Paskutinis parapijiečių surašymas buvo atliktas klebono kun. Krupavičiaus 1939 metais. Surašyta daugiau kaip 16.000 žmonių. Kunigai buvo perkrauti darbais. Visuomeninis darbas parapijoje buvo gerokai išplėstas. Du kunigai kasdien lankė parapijos mokyklas. Pas ligonį važiuojant, kartais tekdavo užtrukti visą dieną. Drganotomis dienomis ir darbymečiais iš tų tolimų vietovių į bažnyčią ateidavo mažai žmonių. Dėl šių ir panašių motyvų klebonas kun.

Krupavičius rado reikalinga rytų ir vakarų parapijos sparnuose įkurti naujas parapijas.

Pirmiausia, demokratinio būdu, savo sumanymą pateikė apsvastyti parapijos komitetui. Komitetas iš pradžių nebuvo linkęs pritarti klebono sumanymui. Svarbiausias argumentas buvo, kad, sumažinus parapiją, bus sunku išlaikyti savo bažnyčią. Bet klebonas įtikino ir komitetas sumanymą patvirtino. Su vysk. A. Karosu vargo nebuvo, nes jis buvo mažųjų parapijų šalininkas. Apsirūpinęs leidimais, klebonas įkūrė dvi naujas parapijas; rytinėje dalyje Mindaugų parapiją, vakarinėje — Akmenynų.

Mindaugų parapija

Važiuojant iš Kalvarijos Alytaus plentu, 9-10 kilometre yra didelis Susninkų kaimas su 84 sodybomis ir 555 gyventojais (1923). Čia kun. Krupavičius numatė bažnyčią naujai parapijai. Bet išėjo kitaip. Buvo sušauktas numatyto naujai parapijai ploto gyventojų susirinkimas. Jame buvo aptariami visi naujos parapijos kūrimo klausimai. Pačią parapijos kūrimo mintį susirinkimas priėmė džiaugsmingai. Nors atsirado tokių, kuriuos viliojo „pasižmonėjimas“ Kalvarijoje.

Visi sutiko, kad parapija būtų statoma Susninkuose, paplentėje. Susninkai turėjo kaimo žemės sklypą, bet toliau (1,5 km) nuo plento. Iš paplentinių susninkiečių neatsirado ūkininko, kuris sutiktų skirti žemės bažnyčiai statyti, o minėtame Susninkų sklype nesutiko net dalis pačių Susninkiečių. Klausimas pakibo ore. Kairėje plento pusėje, priešais Susninkus, yra nedidelis Kamšų kaimas su 14 sodybų ir 112 gyventojų (1923). Vienas kaimiečių pasiūlė paaukoti naujai bažnyčiai tokį žemės plotą, kuriame tilptų bažnyčia, klebonija su ūkio pastatais, trobesys bažnyčios tarnams, klebono daržas ir aikštė prieš

Mindaugų parapijos bažnyčia (Iš Br. Kviklio archyvo)

bažnyčią. Susirinkimas nudžiugo. Bet iškilo nelengvas ambicijos klausimas, būtent, — kokių vardu pavadinti parapiją. Susninkiečiai norėjo Susninkų vardo, kamšiečiai — Kamšų. Kamšiečių argumentas — kokiam kaime bažnyčia, to kaimo vardu turi vadintis ir parapija. Susninkų argumentas — Susninkai didžiausias kaimas, tad Susninkų vardu turi vadintis ir parapija. Kilo ginčai. Reikėjo ieškoti išeities — kito vardo.

Kunigas kleb. Krupavičius pasiūlė Vytautų vardą, nes pirmas klebonas buvo Vytautas. Įsitarščiavusiems kamšiečiams ir susninkiečiams šis vardas atrodė nepriimtinas dėl jo nepastovumo. Šis klebonas Vytautas ir parapija vadinsis Vytauto vardu, ateis klebonas Motiejus, teks ja perkrikštyti Motiejais. Kun. Krupavičius įspėjo, kad dėl tokio menkniekio, kaip parapijos vardas, galima nustoti ir parapijos, ir bažnyčios, ir pasiūlė Mindaugų vardą, paaiškinęs, kas buvo Lietuvai Mindaugas. Tas įspėjimas apramino įsitarščiavusius, ir vienbalsiai nutarė priimti Mindaugų vardą. Mindaugai į vietovardžių katalogą

nejėjo ir nejeis, nes tuo vardu pavadinta tik parapija. Bažnyčia yra Kamšų kaime ir atskiro vietovardžio nesudaro. Mindaugų vardą patvirtino ir vysk. A. Karosas. 1941 m. I pusmetyje atvyko klebonas. Tokiu būdu oficialiai buvo įsteigta Mindaugų parapija.

Pirmuoju naujai įsteigtos parapijos klebonu buvo paskirtas jaunas kunigas Vytautas Demikis. Jis apsigyveno pas vieną Susninkų ūkininką. Kitas to paties kaimo ūkininkas leido savo seklyčioje įkurti laikiną koplyčią. Kalvarijos klebonas kun. Krupavičius nupirko iš vokiečių tinkamą gyventi baraką, nes, vokiečiai, okupavę Lietuvą, buvo pasisavinę visą turtą, kaip karo grobį. Greit buvo pastatyta bažnyčia ir aprūpinta bažnytiniu inventoriu. Parapijiečiai savo bažnyčiai negailėjo nieko, nei lėšų, nei laiko. Į naują bažnyčią pradėjo lankytis ir gretimų Liudvinavo, Krosnos ir Rudaminos parapijų artimiausių kaimų gyventojai. Vėliau jie atsiskyrė nuo savo parapijų ir prisijungė prie Mindaugų. Mindaugų klebonas V. Demikis, padedamas Kalvarijos klebono Krupavičiaus, pastatė mūrinę kleboniją ir padėjo pamatus naujai bažnyčiai. Kertinį akmenį pašventino Vilkaviškio vyskupas V. Padolskis. Įrengti klebonijos kun. Demikis nespėjo, nes buvo iškeltas į kitą vietą. Tą darbą užbaigė naujai paskirtas klebonas kun. A. Šukevičius, kuris čia klebonavo 1943-1946 m. Po karo kleboniją nusavinus ir įkūrus ten apylinkės raštinę, parapija savo lėšomis pastatydino klebonui naują kuklų namelį. Nuo 1946 m. ligi 1954 Mindaugų parapija nuolatinio klebono neturėjo. Ją aptarnavo Kalvarijos ir Šeštokų parapijos kunigai. Nuo 1954 ligi 1958 metų klebonavo Ant. Mieldažys. Šiuo metu klebonauja kun. Labanauskas.

Akmenynų parapija

Šios naujos parapijos centru kun. Krupavičius buvo numatęs Akmenynų kaimą. Iš čia į Kalvariją 10 km. Ir čia

buvo sunkumų, tik kitokių. Atsirado žmonių, kuriems Kalvarijos miestas buvo masalas, nuo kurio nelengva atsisakyti. Rimtesnis motyvas — kad Kalvarijos kapinėse palaidoti jų tėvai, giminės, ir patys nori būti ten palaidoti. Kun. Krupavičiui teko važiuoti į kaimus, tartis su atskirais asmenimis. Pasitarimai buvo sėkmingi. Buvo sutarta, kur statyti bažnyčią — prie vieškelio, pakilioje vietoje. 1942 m. kun. Krupavičių išvežus į Vokietiją, klebonu į Akmenynus buvo paskirtas kun. J. Buikus, gyvas, judrus, sumanus dzūkas. Žmonės seniai norėjo koplyčios, kur būtų laikomos pamaldos, klausoma išpažinčių, bet parapijos nesitikėjo. 1941 m. jau buvo pastatyta bažnyčia ir kiti trobesiai.

1944 m. parapiją aplankė vysk. V. Padolskis.

Po 1944 m. Akmenynų laukuose buvo daromi kariniai sustiprinimai. Bažnyčia ir ūkio pastatas buvo nugriauti, o medžiaga panaudota karo įrenginiams. Kun. J. Buikus pasitraukė į Vakarų.

1945 m. į Akmenynus paskirtas klebonas kun. Sitka, kuris pastatė kuklų namelį ir jame įrengė laikiną koplyčią. 1947 m. kun. Sitka buvo iškeltas kitur. 1947-49 Akmenynai nuolatinio klebono neturėjo. 1949-1956 m. — klebonauja kun. S. Jerušauskas. 1956 m. kun. Sitkos pastatytas namelis nusavintas ir atiduotas mokyklai.

Šių parapijų įkūrimas liudija apie kun. Krupavičiaus idealizmą, demokratiškumą ir sumanumą.

VI

KUN. M. KRUPAVIČIUS TREMTYJE

(1942-1970)

*Kun. M. Krupavičius tremtyje, Vokietijoje
1943 m.*

KUN. M. KRUPAVIČIUS TREMTYJE 1942-1970

Dėl Lietuvos kolonizavimo vokiečiais, taip pat dėl Lietuvos gyventojų žydų bei lenkų persekiojimo, kun. Krupavičius 1942 m. įteikė okupacinei vokiečių valdžiai savo vardu du memorandumus ir vieną bendrą su buv. Žemės Ūkio Ministru J. Aleksa ir dr. Grinium. (Memorandumo tekstas — žiūr. psl. 214). Gavę šį memorandumą, vokiečiai įniršo. Kelis kartus Kaune patardę, pagaliau 1942 m. gruodžio 5 d. jie kun. Krupavičių suėmė. Suėmė ir J. Aleksą, o K. Grinių išsiuntė į Sasnavą.

Suimtą kun. Krupavičių pradžioje nugabeno į Eitkūnus, o iš čia — į Tilžės kalėjimą. Tilžės kalėjime teko patirti didelių sunkumų. Kalėjime kaliniai buvo sausakimšai sukimšti. Buvo žiemos metas. Kalėjimo patalpos nekūrenamos. Kaliniai, gulėdami kaip silkės bačkoje, vienas kitą šildė savo kūnu. Maisto davinys buvo labai mažas, badavo. Buvo apipulti utėlių. Išėjęs iš kalėjimo kun. Krupavičius tepajėgė eiti atsiremdamas į namų sienas. 1943 m. rugsėjo mėnesį buvo internuotas Regensburgo basųjų karmelitų rūmuose. Kiek atsigavęs, M. Krupavičius, kupinas energijos dirbti, trėmime buvo lyg liūtas uždarytas narve.

1945 m. balandžio mėnesį buvo amerikiečių kariuomenės išlaisvintas, 1945 m. gegužės mėnesį atsikėlė į Würzburgą ir čia birželio 15 d. išrinktas Vyriausiojo

Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininku, kuriuo išbuvo ligi atsisakė 1955 metų lapkričio 27 dieną. Buvo išrinktas Tautos Fondo valdytoju, bet tų pareigų nėjo dėl formalių kliūčių. Kaip Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkas Lietuvos reikalais lankėsi: Anglijoje, Prancūzijoje, Italijoje ir Vatikane, Šveicarijoje, Amerikoje, Kana-doje, 1957 m. balandžio 17 d. apsigyveno Amerikoje Čikagos priemiestyje Cicero. Čia gyveno ligi savo mirties 1970 m. gruodžio 4 d.

1948 m. lapkričio 13 buvo pakeltas prelatu.

1951-56 m. Centro Europos krikščionių demokratų Unijos įgaliotinis lietuviams tremtyje. Dėl savo didelių nuopelnų 1950 m. birželio 15 d. Konferencijoje buvo išrinktas pasaulio Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Garbės pirmininku.

Tarybinė spauda M. Krupavičiaus veiklą išėivijoje dažnai linksniavo. Kiek konkrečiau apie Krupavičiaus veiklą rašė grįžęs į Lietuvą buvęs Kauno Komendantas J. Mikuckis.¹

Kiek daugiau ir konkrečiau apie Lietuvių išėiviją paduoda J. Aničas ir O. Ruželytė „Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai“ 1971 m. A. Serija 2 (36) t. Kai ką paduodame:

„Po II pasaulinio karo Vakarų Vokietijoje atsidūrė apie 60 tūkstančių emigrantų iš Lietuvos: Amerikiečių zonoje — 30.543, britų zonoje — 24.555, prancūzų zonoje — 2.297. Be to, dalis pabėgėlių gyvenusi ne stovyklose. Taip pat pasitraukė į Vakarų 248 kunigai ir vienuoliai.“ (73 psl.).

J. Aničas savo straipsnyje „Lietuvių klerikalinių emigrantų veikla Vakarų Europoje 1945-1950 m.“ paliečia eilę asmenų, pvz. arkiv. J. Skvirecką, vyskupus V. Brizgį ir V. Padolskį. Kun. P. Račiūno 1946 m. susitikimus su kun. A. Laberža — Prancūzijos Ambasados Maskvoje kunigu, Pasiuntinybių bažnyčios klebonu (78 psl.).

Čia daugiau paliesime tai, kas liečia kun. M. Krupavičių. Rašoma: „Pirmiausia bandė atkurti savo veiklą karingiausias politinio klerikalizmo būrys — lietuvių krikščionių demokratų sąjunga. Klerikalai tikėjosi, kad sąjunga padės konsoliduoti visus klerikalinius elementus, 1946 m. Vakarų Vokietijoje įvyko iš Lietuvos pabėgusių krikdemų „Suvažiavimas“, kuriame buvo išrinktas Centro Komitetas, vadovaujamas buvusio krikdemų lyderio Lietuvoje kun. M. Krupavičiaus . . .

. . . Krikdemų sluoksnių pranašumą prieš visas reakcines politines grupes lietuvių emigracijoje nulėmė tai, kad jie savo politinių pozicijų stiprinimui panaudojo bažnyčią ir ryšius su Vatikanu” (81 p.).

O. Ruželytė tame pat žurnale rašo: „Krikščionių demokratų šulas, o emigracijoje — ilgametis vad. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (VLIK) pirmininkas kun. M. Krupavičius savo knygą pasaulietišku klausimu dedikuoja: „Tau Kryžiuojamoji Lietuvėle”.²

Vysk. V. Brizgys, būk, rašąs: „1964 m. gautas įsakymas iš Maskvos paruošti Lietuvoje tokius antireliginės kovos planus, kad katalikų bažnyčia Lietuvoje būtų visiškai sunaikinta ne vėliau 1980 metų”. (92 psl.).

. . . J. Vaišnora pateikė kitą koncepciją, pagal kurią Tarybų valstybė bažnyčią norinti ne sunaikinti, bet paversti savo bendrininke”, (. . .). Nors pagal Sovietų konstituciją bažnyčia atskirta nuo valstybės, tačiau bažnyčia nėra palikta savo likimui: ji stengiamasi paimti griežton valstybės kontrolėn (. . .). Bažnyčią norima ne tiek naikinti, kiek **paversti valstybės tikslų bendrininke** (mano pabr.). Todėl komunistinė valdžia Lietuvoje griežtai kontroliuoja bažnyčios vadovybę ir kišasi į jos skyrimą” (103 psl.).

Treti mano, kad vysk. V. Brizgio ir J. Vaišnoros koncepcijos veikia kartu. Toliau paduodama kun. M. Krupavičiaus aiškinimas apie katalikų pareigas valstybei. Pvz.: . . . „aiškindamas piliečių pareigą laikytis įstatymų,

jis remiasi Tomo Akviniečio mokymu, kuris piliečiams privalomais įstatymais laiko tik tuos, kurie atitinka tris sąlygas, būtent:

1) kad su religija sutiktų, kad būtų suderintas įstatymas su Dievo pozityviu įstatymu,

2) kad būtų priderintas prie prigimtosios teisės reikalavimų, nes įstatymai, kurie priešingi Dievo ir prigimties įstatymams, negali saistyti piliečių sąžinės ir neprivalomi klausyti ir

3) kad žmonėms būtų naudingi” (105 psl.).

M. Krupavičius šiuo klausimu dar plačiau rašo. Jis savo pažiūras remia šv. Tomo Akviniečio ir popiežiaus Leono XIII mokymu. Jo knyga bažnytinės cenzūros aprobuota „Nihil obstat” 1958.VI.24. Imprimatur 1958.VII.4.

1 „Komsomolskaja Pravda”, 1970.IV.1, sutrumpintas variantas — „Kauno Tiesa”, 1970.IV.3.

2 M. Krupavičius. Lietuviškoji išėivija. Italija, 1959. 91 psl.

*Audiencijos pas Popiežių Pijų XII belaukiant Vatikane, 1950.VI.15
d. Iš k.: V. Sidzikauskas, prel. M. Krupavičius ir prof. J. Brazaitis.*

Nuotraukoje prelatas M. Krupavičius ir jo sutuokti p. Bražėnaitė ir Juozas Lukša — Daumantas — Skrajūnas — Miškinis, vienas pagrindinių Lietuvos partizanų vadų antrojoje bolševikų okupacijoje. Nuotraukos kitoje pusėje prelato ranka įrašyta:

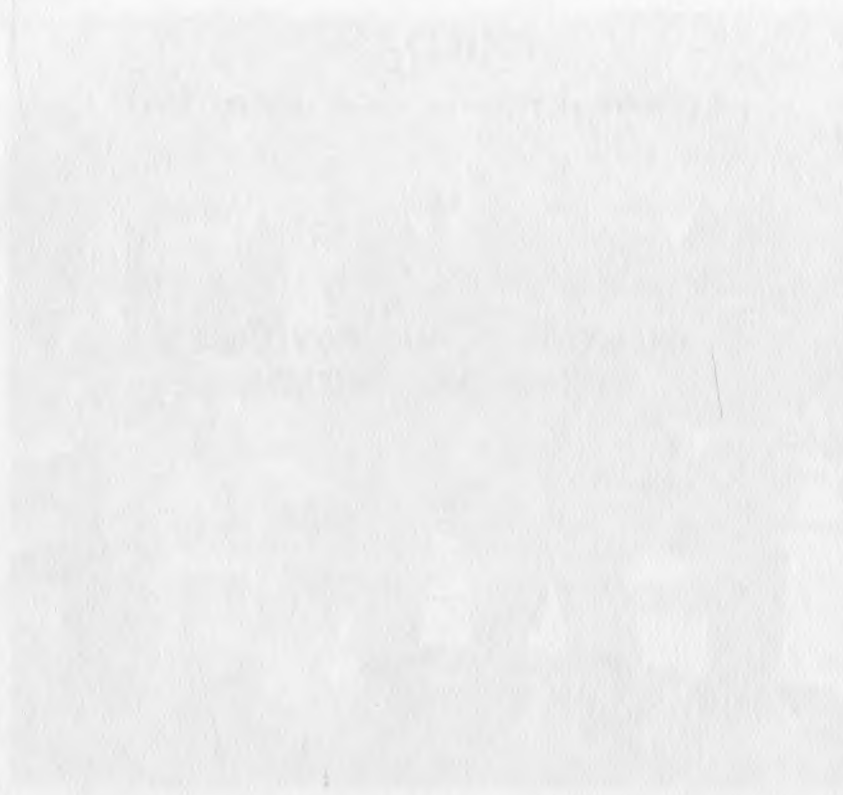
Įgytausia išlėkes gyvas žymus partizanų
vadas J. Daumantas — ^{Skrajūnas} su žmona
jungtinių dienų. Aš juos su sutuočiau.
bokietyje.

PRIEDAS

(Atsiminimai ir dokumentai)

I

PRELATAS M. KRUPAVIČIUS ATSIMINIMŲ ŠVIESOJE

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

1. LIETUVIAI IR KUN. M. KRUPAVIČIUS VORONEŽE (1917-1918 m.).

K.Š.

Pirmojo pasaulinio karo metu drauge su daugeliu lietuvių pabėgėlių atsidūriau Rusijoje, Voroneže, kur mokiausi M. Yčo gimnazijoje. 1917 m. pradžioje į tikybos pamoką atėjo naujas, iki tol nematytas, kunigas. Priėjęs prie mokytojo katedros į ją nesėdo, bet, padėjęs žurnalą, šalia jos atsistojo ir, išlaikydamas vienodą ryžtingą pozą, per visą pamoką išstovėjo, nepajudėdamas iš vietos. Tai buvo naujas mums skirtas kapelionas kun. Krupavičius. Kalbėjo energingai, vaizdžiai, aiškiai, su geru dėstomo dalyko žinojimu, patraukdamas mokinių dėmesį. Buvo aiškiai pastebimi ne eiliniai kalbėtojo oratoriniai gabumai. Naujasis kapelionas iškart užimponavo ir palenkė į savo pusę mokinius. Su juo teko susidurti ne tik gimnazijoje, tikybos pamokose, bet ir už mokyklos sienų įvairiuose susirinkimuose, paskaitose, pasitarimuose ir liaudies mitinguose.

Buvo ką tik po Vasario revoliucijos Rusijoje ir gyvenimas virte virė. Visuomeniniam veikimui nebuvo jokių varžtų. Nei organizacijoms, nei susirinkimams, nei laikraščiams leidimai nebuvo reikalingi. Susirinkimuose, mitinguose kalbų niekas nekontroliavo. Kiekvienas galėjo dėstyti savo įsitikinimus nieko nesivaržydamas. Neribota laisvė tiek žmones išjudino, kad visi pasinėrė kunkuliuojančio visuomeninio gyvenimo sūkuryje, užmiršdami viską,

net valgį. Salėse, teatruose, aikštėse, gatvėse ir net darbovietėse vyko nuolatiniai susirinkimai ir mitingai. Vienas tuometinis juokų laikraštis rašė, kad tvarkytis namuose ir virti valgyti dabar nėra kam, nes „doč na schodke, syn na schodke, o na mitinge žena” (duktė sueigoje, sūnus sueigoje, o mitinge žmona).

Laikinajai Vyriausybei paskelbus, kad šalies valdymą ir reikiamas reformas nuspręš. Steigiamasis Susirinkimas, išrinktas tiesioginiu, lygiu, slaptu ir visuotiniu balsavimu, politinės partijos ir įvairios grupės, viena kitą plūsdamos, iš kailio nėrėsi, stengdamosi į savo pusę patraukti liaudį, kuri savo balsais turėjo nuspręsti, kas posėdžiaus Steigiamajame Susirinkime ir valdys šalį. Nuo gražių kalbų ir viliojančių pažadų mitinguose, laikraščiuose, proklamacijose ir įvairiuose skraidančiuose lapeliuose eilinio piliečio svaigo galva. Šitai kunkuliuojantis Rusijos gyvenimas negalėjo palikti nepalietęs lietuvių pabėgėlių. Politinio gyvenimo verpetas didele jėga traukė į save ir buvo nemažas pavojus, kad mažiau sąmoningi nepaskęstų svaiginančiame revoliucijos kūryje ir neatitrūktų nuo savo tautos, pasilikdami svetimi jos pastangoms sukurti savą nepriklausomą valstybę.

Po Vasario revoliucijos susidariusių padėtį gerai suprato ir lietuvių pabėgėlių tarpe energingai ėmė veikti kun. M. Krupavičius. Revoliucinės audros kūrybose iškilo jo stambi figūra kaip veikėjo ir vado. Visuomeniniame darbe jis buvo ne naujokas. Savo akimis buvo matęs praūžusią 1905 m. revoliuciją. Jis nestovėjo nuošaly lietuvių veikimo, kuris labai pagyvėjo po revoliucijos. Baigęs Veiverių mokytojų seminariją ir mokytojaudamas Lenkijoje ir Lietuvoje turėjo progos arčiau susidurti su paprastais žmonėmis, kurių vargus jis labai atjautė. Mokydamasis Seinų kunigų seminarijoje ir studijuodamas Petrapilio Dvasinėje Akademijoje jis žymiai padidino savo žinių bagažą. Jo straipsniai spaudoje ir jaunuomenei parašyta knygelė „Idealas ir jaunuomenė”, kuri Seinuose

išėjo prieš pirmąjį pasaulinį karą, rodė jo platų išsilavinimą ir pasiryžimą dalyvauti visuomeniniame veikime. Domėjosi visuomeniniais mokslais, kurių pažinimui teikė didelę reikšmę. Pats juos studijavo ir kitus, ypač mokslus einančią jaunuomenę ragino to darbo imtis.

Moksleiviams skirtame laikraštyje „Ateities Spinduliuose“ jis rašė: „Opiausias mūsų laikų klausimas yra socialinis ir visuomeninis klausimas, kad jis nesibaigtų pragaištinga visuomenei katastrofa, kiekvieno pareiga, kiek leidžia pajėgos, padėti tą klausimą risti . . . Dalyvauti visuomeniniame judėjime yra kiekvieno be išimties žmogaus tiesioginė pareiga . . . Gi kad ją gerai atlikus, reikia pirmiausia gerai pažinti visuomenės ir ekonomijos mokslus”.¹ Tuose pat „Ateities spinduliuose“ yra rašęs apie socialines lavinimo kuopeles, jų programą, apie anglų tredjunionus, sindikalizmą. Taigi po Vasario revoliucijos ėmėsi plataus visuomeninio veikimo, turėdamas nemažą teorinį pasiruošimą ir praktinį patyrimą.

Voroneže veikė ne vienas, bet su gausiu pagalbinių būriu — daugiausia su moksleiviais ateitininkais. M. Yčo mergaičių ir berniukų gimnazijose, „Saulės“ mokytojų kursuose, realinėje, komercinėje ir kitose Voronežo vidurinėse mokyklose mokėsi daugiau tūkstančio lietuvių moksleivių. Anais laikais tai buvo gana didelis skaičius. Jie buvo susibūrę į skirtingas savo ideologija organizacijas: aušrininkų, visuomenininkų ir ateitininkų. Aušrininkai pabrėžė individualizmą ir buvo didelėje rusų narodnikų ir socialistų-revoliucionierių įtakoje. Visuomenininkai laikėsi marksizmo, sekė bolševikais, pabrėžė internacionalizmą ir lietuvių tautiniai reikalai jiems mažai rūpėjo. Po Spalio mėn. perversmo jie uoliai dalyvavo likviduojant lietuvių tautines organizacijas ir suiminėjant jų veikėjus.

Geriausiai susiorganizavę ir gausiausi savo narių skaičiumi buvo ateitininkai. Į savo principus buvo įsirašę religiją, tautybę, demokratiškumą, o šūkiu pasirinkę „Visa

atnaujinti Kristuje". Jie gerai išlaikė revoliucinių audrų bandymą, pasiliko ištikimi savo principams, grumtynėse su ideologiniais priešininkais užsigrūdino ir dar tvirčiau susiorganizavo. Grįžę į tėvynę jie pasisklaidė po įvairias Lietuvos mokyklas, kovose užgrūdinti, veiklūs ir turintieji gerą organizacinį patyrimą, paskui save patraukė lietuvių besimokantį jaunimą, kuris su entuziazmu dėjosi prie kūriamojo Lietuvos valstybės darbo.

Voronežo ateitininkai dar prieš revoliuciją turėjo artimus ryšius su pabėgėliais lietuviais. Jų „Tremtiniam remti kuopos" nariai, pasiskirstę miestą į rajonus, aplankydavo beveik visas pabėgėlių lietuvių šeimas. Nueidavo ir paskaitydavo laikraščius, pasikalbėdavo, paguosdavo ir reikale, kiek galėjo, padėdavo. Jiems rengdavo vakarus, gegužines. Pabėgėliai lietuviai, gyvendami svetimųjų tarpe labai džiaugdavosi apsilankančiais savo tautiečiais moksleiviais ir jų visada laukdavo. Vyresniųjų klasių ateitininkai domėjosi ir visuomeniniais mokslais ir palankiai buvo nusiteikę visuomeniniam darbui. Vienas žymesnių to meto Voronežo ateitininkų veikėjų B. Žukauskas savo atsiminimuose rašo: „Voronežo ateitininkų dvasia nebuvo pasyvi — liberalinė, bet aktyvi — reformistinė . . . Esant tokioms aplinkybėms buvo reikalingas tik akstinas, kad Voroneže ateitininkija mestųsi visu užsidegimu į darbą. Ne akstinas, bet dideliausia jėga juos į tą darbą pastūmėjo, tai 1917 m. atvažiuavęs Yčo gimnazijon kapelionauti, baigęs Petrogrado Dvasinę Akademiją, kun. M. Krupavičius".²

M. Krupavičius savo žiniomis, idealizmu, energija, iškalbingumu moksleiviams labai imponavo ir ateitininkams jis darė didelį poveikį. Su Voronežo ateitininkais artimai susigyveno. Lankėsi jų susirinkimuose, laikė paskaitas, sakė prakalbas, diskutavo, tarėsi ir iš jų tarpo rinkosi artimiausius sau pagalbininkus. Krupavičiaus vadovaujami ateitininkai su visu užsidegimu metėsi į

visuomeninį darbą. Jų energinga veikla lietuvių pabėgėlių tarpe tuojau davė aiškiai matomus rezultatus. Tai parodė 1917 m. gegužės mėnesio rinkimai į Rusijos lietuvių Seimą. Nepaisant kairiųjų partijų labai atkaklios agitacijos, į Seimą buvo išrinkti 3 krikščionys demokratai (jų tarpe kun. M. Krupavičius) ir vienas nepartinis (kun. Jul. Jasienskis). Kairiosios partijos nepravedė nei vieno atstovo.

Revoliucijos metu susidariusi nuotaika nebuvo palanki krikščionims demokratams. Ji krypo į socialistų pusę. Liaudies masėms pakreipti į savo pusę reikėjo nemažai sumanumo, energijos ir ryžto. Viso to Krupavičiui netruko. Aplinkybės, kuriose teko veikti, savo straipsnyje „Krikščionys demokratai Voroneže“ dr. P. Karvelis yra taip nušvietęs: „Politinis lietuvių tremtinių jungimas prasidėjo kartu su revoliucija. Gerai dabar nepamenu, bene trečią dieną po revoliucijos, ar tai nugirdę, kad viename rajone bus revoliucinė lietuvių kuopa kuriama, ar tai patys susitarę, nuvykome keliese krikščionių demokratų draugijos kurti . . . Susirinkimas praėjo labai gyvai. Mes savo tikslą pasiekėme: į draugiją įstojė kelios dešimtys narių. Savo mintims mes radome daug pritarimo. O tai anais laikais, kuomet katalikus koliojo atžagareiviais, klerikalais, caro bernais ir kitais tolygiais revoliucijos pagimdytais koliojimais, ne toks prastas dalykas buvo. Šio pasisekimo padrašinti nutarėme vieną sekmadienį Miesto Teatre, pirmiau už socialistus, kurti didelio maštabo krikščionių demokratų partiją.

Šis mūsų bandymas, nors baigėsi teigiamai, pavyko ne taip sklandžiai. Prisirinkus keliems tūkstančiams lietuvių tremtinių, socialistai, vos atidarėme mitingą, pradėjo nežmoniškais būdais trukdyti. Atsimenu kaip dabar, kad keli mano draugai abiturientai socialistai, sukdami apie ausis visai rimtos išvaizdos lazdomis, šaukė: „lauk prezidiumą, ne vieta revoliucijos vaisiais naudotis buržuau-

zijai.”. Miniai buvo šaukiama, kad čia grąžinamas carizmas, dedami vergijos pančiai liaudžiai, įvedama baudžiava. Ginčai, argumentuojant kumštėmis ir lazdomis, ėjo ir teatro viduje. Vienur kitur pradėta klykti ir šauktis pagalbos. Laimei visuotinos muštynės vis tik neįvyko. Kiek aprimus teatrui ir dalį triukšmadarių išgrūdus pro duris, vieton išdilusio prezidiumo, pirmininkauti paima M. Krupavičius (jį pakvietė iš penkių narių prezideiume pasilikusi Palevičienė). Jam vedant viskas baigėsi laimingai: krikščionių demokratų partija praturtėjo keliais šimtais narių . . . Moralinė persvara, įgauta tūkstantinės minios akivaizdoje, uždegė krikščionių demokratų kūrėjus tokia drąsa, kad jie visą revoliucijos metą tesėjo likti mūsų liaudies vadais Rusijoje”.³

Kun. M. Krupavičius buvo ne tik Voronežo krikščionių demokratų vadas. 1917 m. rudenį į Voronežą buvo perkeltas krikščionių demokratų partijos Centro Komitetas ir Krupavičius buvo išrinktas jo pirmininku. Jam teko vadovauti visiems Rusijos krikščionių demokratų partijos skyriams, kurie buvo įsteigti visose vietose, kur buvo didesnės lietuvių pabėgėlių kolonijos. Veikliausias skyrius buvo Voroneže. Beveik kas sekmadienį šaukiami buvo eiliniai partijos susirinkimai, į kuriuos atsilankydavo ne tik partijos nariai, bet ir nemažas skaičius kitų lietuvių pabėgėlių. Kiekviename susirinkime M. Krupavičius kalbėjo „einamuju momentu”. Jo pranešimai buvo turiningi, įdomūs ir palikdavo klausytojams gilų įspūdį. Jis daugiausia formuodavo lietuvių pabėgėlių pažiūras, nusistatymus ir nuotaikas. Be politinių pranešimų susirinkimuose buvo laikomos paskaitos ekonominiais, kultūriniais ir kitais klausimais.

Platus liaudies sąmoninimo darbas buvo vedamas ir kitais būdais. Veikė krikšč. demokratų liaudies universitetas, vakariniai kursai, rengiami buvo vakarai, gegužinės, įsteigtas katalikų Veikimo fondas, kurio pirmininku buvo

M. Krupavičius. Visų tų priemonių poveikis buvo tas, kad gana didelė Voronežo lietuvių pabėgėlių kolonija, su mažomis išimtimis, ėjo drauge su krikščionimis demokratais.

Po Spalio mėn. perversmo veikimo sąlygos pasikeitė. Naujoji valdžia negalėjo pakęsti jai priešiškos ideologijos organizacijų veikimo ir jos pamažu buvo likviduojamos, su jų vadais susidorojama. Negalėjo ilgai laisvai veikti ir krikščionys demokratai. Į 1918 m. sausio mėnesio pabaigą, po ilgiau užtrukusio krikščionių demokratų Centro Komiteto posėdžio, vėlai naktį, moksleivio J. Matulionio lydimas, M. Krupavičius, pasiekęs savo namus, pastebėjo, kad jo bute šeiminkauja tūdieniai pareigūnai. Į butą negrįžo, nakvojo kitur. Kitą rytą moksleiviai J. Matulionis ir B. Žukauskas nuvyko sužinoti, ko tie pareigūnai lankėsi Krupavičiaus bute. Kun. J. Jasienskis, kuris gyveno tame pat bute, pasakė, kad darė kratą ir ieškojo paties Krupavičiaus. Tuojau buvo sušauktas krikščionių demokratų susirinkimas ir, aptaręs susidariusią padėtį, nutarė, kad Krupavičius išvažiuotų į Lietuvą. Jis pasipriešino, pareikšdamas, kad negalys vienas išvažiuoti, palikdamas neišvežtus lietuvius pabėgėlius. Tuomet buvo įprašytas bent laikinai iš Voronežo pasišalinti, kol paašškės padėtis. Krupavičius sutiko ir tą pat dieną išvažiavo į Kozlovą. Vakare atvyko jo areštuoti, bet jis jau buvo išvykęs. Vėliau buvo sužinota, kad Revoliucinis tribunolas yra jį nuteisęs mirti.

Tuo pat metu buvo suimti ir į kalėjimą pasodinti Rusijos Lietuvių Tarybos nariai. Suimti buvo ir moksleiviai ateitininkai, kurie sušauktame lietuvių pabėgėlių mitinge protestavo prieš Lietuvių Tarybos suėmimą ir reikalavo juos paleisti. Moksleivis B. Žukauskas nuvyko į Kozlovą painformuoti apie padėtį Voroneže. Krupavičius dabar apsisprendė vykti į Lietuvą. Jam buvo parūpintas kitas pasas (Zelionkos), apkirptas, aprengtas drabužiais, kurie

darė panašų į tuometinius „tavoriščius“ ir, B. Žukausko palydėtas į stotį, išvyko į Lietuvą.

Tėvynėje atsivėrė dar platesnė veikimo dirva. Prasidėjo valstybės kūrimo darbas, pareikalavęs nepaprastai didelių pastangų. Viskas reikėjo kurti iš naujo, o inteligentinių jėgų, valstybės darbą nusimanančių žmonių ir pasiruošusių specialistų buvo mažai. Karo metu kraštas nuniokotas, sugriautas ir ūkis visai nualintas. Iš rytų ir pietų slinko didžiausi pavojai, grasinę sunaikinti besikuriančią Lietuvos valstybę. Laisvė reikėjo krauju iškovoti. Šituo taip reikšmingu ir lemiamu Lietuvos gyvenimo laikotarpiu M. Krupavičius iškilo kaip didelis veikėjas, organizatorius, vadas ir reformų vykdytojas.

Sugrįžęs į Lietuvą su didele energija ir užsidegimu ėmėsi visuomeninio darbo. Tuoju tapo krikščionių demokratų pirmininku ir vadu. Partijos veikimą išplėtė ir jos politiką pakeitė socialinių reformų keliu, tuo patraukdamas į krikščionių demokratų pusę kaimo ir miesto darbo žmones. 1920 m. rinkimuose į Lietuvos Steigiamąjį Seimą krikščionys demokratai gavo atstovų daugumą ir į savo rankas paėmė valstybės vairą, išlaikydami jį iki 1926 m. birželio mėnesio.

Kaip valdančios partijos pirmininkas ir vadas Krupavičius pasiėmė didelę atsakomybę. 1920-1926 m. laikotarpyje nuo jo žodžio daug priklausė kuria linkme bus sukamas Lietuvos politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo vairas. Kun. Krupavičius tą atsakomybę suprato ir darė viską, kiek nuo jo priklausė, kad pagal turimas jėgas ir atsižvelgiant į realias sąlygas valstybės darbas būtų atliekamas geriausiai. Jis buvo reiklus sau ir kitiems. Tapęs Žemės Ūkio Ministru pirmas į darbą ateidavo, o paskutinis išeidavo. Reikalus sprendavo tuoju, nepakęsdamas biurokratinio vilkinimo. 1920-1926 m. laikotarpyje Lietuvos valstybės vystymasis toli pažengė pirmyn. Padėti

valstybės valdymo pagrindai, į vėžes įstatytas veikimas valstybinio aparato, kuris dabar jau dirbo ne taip blogai, įvesta sava valiuta, įsteigtas universitetas, Žemės Ūkio Akademija ir sukurta eilė kitų ekonominių, mokslo ir kultūros įstaigų, siekiant sudaryti geresnes sąlygas Lietuvos ūkiui, mokslui ir kultūrai vystytis. Gražintas Klaipėdos kraštas, išgautas iš kitų šalių Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas ir iškovota teisė gyventi kitų valstybių tarpe. Daug ir kitų reikšmingų darbų atlikta.

Krikščionys demokratai savo programoje buvo užsibrėžę ir, būdami valdžioje, pravedė eilę socialinių reformų kaimo ir miesto darbo žmonių materialiniam būviui pagerinti. Iš tų veiksmų pati svarbiausia ir reikšmingiausia buvo žemės reforma. Jos autorius ir energingiausias vykintojas buvo M. Krupavičius. Ją pravedant jis parodė nepaprastą energiją, atkaklumą ir ištvermę.

Žemės reforma skaudžiai palietė lenkus dvarininkus, kurių žemės buvo nusavinamos ir išdalinamos bežemiams ir mažažemiams. Jie prieš reformą išvystė smarkiausią akciją Lietuvoje ir užsienyje. Panaudodami aukštesnę Lietuvos dvasininkiją ir Vatikaną krikščionims demokratams ir asmeniškai kun. Krupavičiui jie darė didžiausią spaudimą. Buvo ir lietuvių konservatyviai nusiteikusių kunigų ir pasauliečių, kurie priešinosi ne tik žemės, bet ir kitoms socialinėms reformoms, tvirtindami, kad krikščionys demokratai turėtų daugiau rūpintis religiniais, o ne materialiniais žmonių reikalais. Krupavičius jiems atrėždavo gana šiurkščiai: „Kelias į žmonių širdis eina per pilvą“. Krupavičius liko nepalaužiamas. Nepabūgo nė puolimų ir grasinimų. Arkivyskupo J. Matulevičiaus palaikomas atlaikė Bažnyčios vyresnybės spaudimą ir net palenkė ją į savo pusę. 1922 m. Seime buvo priimtas žemės reformos įstatymas. Kad jis buvo vykdomas per lėtai, 1924 m. Krupavičius pats pasiėmė Žemės Ūkio Ministro postą ir žemės reformą išvedė ligi galo.

Žemės reforma Lietuvai turėjo gyvybinės reikšmės. Ji pakirto jėgas lenkų dvarininkų, kurių dvarai buvo lenkinimo židiniai Lietuvoje. Lenkų dvarininkai atkakliai priešinosi lietuvių tautiniam atgijimui, laikė Lietuvą neatskiriama Lenkijos dalimi ir visokiais būdais trukdė nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimą. Kaimo žmonės laukė žemės reformos. Dvarininkų žemės išdalinimas mažažemiams ir bežemiams atitraukė jų žvilgsnį nuo viliojimų iš svetur, sustiprino pasitikėjimą savo valdžia ir pakreipė juos eiti Lietuvos valstybės keliu. Tai didelis Krupavičiaus nuopelnas.

1 „Visuomeniniai mokslai ir mes“. — „Ateities spinduliai“, 1916, Nr. 1, 31 psl.

2 „Krikščionis demokratas“, 1927, Nr. 3, 4, 5, 147-148 psl.

3 Ten pat, 142-146 psl.

2. ATSIMINIMŲ NUOTRUPOS; PETRAPILIS, VILNIUS, KAUNAS 1915-1918-1923 METAIS

S.K.

Pirmojo pasaulinio karo metu 1915-16 m. didelės lietuvių pabėgėlių bangos užliejo Rusiją ir jos miestus. Petrapilyje, šv. Kotrynos gimnazijoje, kur man teko mokytis, padaugėjo lietuvių moksleivių. 1916 m. vasarą Urale atostogaujančių moksleivių tarpe jau buvo atskira lietuvių grupė, gi tų metų rudenį iš Voronežo atvykęs stud. P. Karvelis įkūrė gimnazijoje ateitininkų kuopelę, o 1917 m. gimnazijos salėje buvo surengtas viešas lietuviškas vakaras. Prie šv. Stanislovo bažnyčios buvo galima nusipirkti mūsų mokytojo L. Noreikos redaguojamą „Lietuvių Balsą“, o bažnyčios salėje buvo rengiami lietuvių susirinkimai . . .

Po caro nuvertimo ir spalio perversmo lietuviai, esą Rusijoje, pajuto gyvą reikalą susiburti ir tvarkingai grįžti į Tėvynę, kad ten pradėtų naujo gyvenimo barą.

Ir šitam Rusijos verdančiam katile, kur kiekvienas išsižiojo kalbėti ir išdrįso veikti, reikėjo žvalgytis, susivokti ir susirasti sau taką. Iš kur tie jauni studentai, taip karštai susirinkimuose raginę grįžti į Tėvynę, taip viliojančiai vaizduodami Nepriklausomą Lietuvą sėmė tokį supratimą, tiek valios ir ugnies. Pasirodo tuos karštus spindulius skleidė Voronežas! O Voroneže buvo vienas nuostabus žmogus — gimnazijos kapelionas kun. Mykolas Krupavičius, arba, kaip daugelis jį su pagarba vadindavo — Krupas! Jis turėjo aiškią mintį, tvirtą ryžtą ir ugingą žodį — todėl moksleiviai organizavosi, leido atsišaukimus ir žurnalus, studentai važinėjo į tolimus miestus, visur aiškino, ragino, kalbėjo ir deklamavo.

1918 m. vasarą, kai M. Krupavičius sugrįžo į Tėvynę, Vilniuje lietuvių visuomenėje jis užėmė centrinę vietą. Tiesa, jo Nepriklausomos Lietuvos vizija kiek skyrėsi nuo tos vizijos, kurią buvo susidarę mūsų veikėjai kelis metus vilkdami vokiečių okupaciją. Ir tai suprantama: atvykęs iš Rusijos, kun. Krupavičius buvo pilnas naujų drąsių idėjų, o svarbiausia — degančio ryžto, kuris patraukia mianias.

1918 m. rudenį pasibeldžiau į Kunigų Seminarijos duris Vilniuje. Rektorių gal nustebino, kad buvau apsvilkęs kareviška miline (tik sagos buvo juodos), neturėjau dar nė 18 metų, o rankoje jau laikiau šv. Kotrynos gimnazijos baigimo pažymėjimą „su aukso medaliu“. Keturi mokslo metai Vilniuje neleido man įsijungti į Nepriklausomos Lietuvos gyvenimą ir nuotaikas. Užtat 1922 m. rudenį pradėjęs studijas Kauno universitete, greit pajutau, kas yra kun. M. Krupavičius atsikuriančiai Lietuvai.

Karo nualinta, invazijų iš rytų ir pietų demoralizuota, neturinti nei savo kadry, nei valstybinio gyvenimo tradicijų, Lietuva atrodė kaip vos mirties išvengęs ligonis, pakilęs ant drebančių kojų, mėlynom lūpom ir nuo

karščio degančiomis akimis; arba kaip iš kalėjimo ištrukęs kalinys, baimingai žvelgiąs, ar nepasirodys sekliai . . .

Ir vis dėlto susidarė vienminčių pasiryžėlių grupė, kuri šitame skurdžiame chaose sugebėjo Lietuvai duoti krikščioniškos ir demokratiškos valstybės veidą: buvo priimta konstitucija, Kaune įkurtas universitetas su teologijos-filosofijos fakultetu, pravesta žemės reforma, įvesta sava valiuta . . . Tą milžinišką kūrybinį darbą atliko katalikiškoji grupė, negailestingai puolama kairiųjų ir kliudoma vad. „pažangiųjų“. Tos grupės vadu buvo kun. M. Krupavičius.

1923 m. man teko įsijungti į priešrinkiminę kampaniją — su J. Ambrazevičium apsilankėme Neveronių kaime (netoli Pažaislio). Pagal duotas instrukcijas žmonių susirinkime išdėstę savo politinę platformą, mes kvietėme balsuoti už katalikų sąrašus. Sėdįs pirmame suole senis pasipriešino: jis gynė liaudininkų liniją ir pasisakė gavęs instrukcijų iš paties K. Griniaus. Kam tikėti? Žmonės norėjo žinoti, ar mes, jauni studentai, reiškiamo savo įsitikinimus, ar tik kartojame kitų skleidžiamą melą . . . Ir nulėmė ne mūsų argumentai, bet psichologinis momentas — „Žiūrėkit, sakom, mums į akis ir pasakykite, ar mes meluojame!“ To užteko — visa salė palinko mūsų pusėn ir senelis — vadas atsistojęs pasakė: „Šį kartą mesime balsus už krikščionis demokratų!“.

Ir man kun. M. Krupavičiaus asmenybė imponavo tomis savybėmis, kurios sužavi ir pavergia jauną žmogų; drąsa, siekiant idealo, tvirtumas, nugalint kliūtis, ir toji vidinė nematoma ugnis, kuri trykšta iš akių ir žodžių. Jaunam žmogui reikia gyvo pavyzdžio. Pažinojau kelis vyrus, kurie savo gestais, judesiais, kalba, net intonacija mėgdžiojo Krupą. Nors artimesnių ryšių su Krupavičium aš neturėjau, jo asmenybės įtakoj pakrypau į visuomeninę veiklą.

Kun. Krupavičių vertinu ne tik kaip žymiausią katalikų visuomeninį veikėją, bet ir kaip pavyzdinę kunigą. Girdėjau pasauliečius kalbant: „Jis labai gražiai laiko šv. Mišias“. Labai svarbus tas faktas, kad vysk. A. Karosas paskyrė jį paprastu vikaru ir buvęs ministras klusniai priėmė tas pareigas. Jis nesijautė pažemintas atlikdamas vikaro pareigas; jo būta tikro demokrato: gerbė Bažnyčios ir valstybės autoritetą ir buvo toli nuo bet kokių diktatūros tendencijų.

3. VYSKUPO A. KAROSO ATSAKYMAS (LAIŠKAS) VYSK. P. KAREVIČIUI DĖL SIŪLYMO M. KRUPAVIČIŲ ATŠAUKTI IŠ KAUNO

Seinai, 30 sausio 1919

Excellentissime Domine,

...

Kunigui Krupavičiui sulig Kan. 1386 duotas leidimas veikti kitoje diecezijoje. Šalia to jam įsakyta, sulig kanonu 144, kad jis turi gauti taipgi leidimą valdytojo tos diecezijos, kur jam išpuls darbuotis.

Kad nebūtų taip sunki komunikacija, aš galėčiau išsaukęs jį į Seinus, plačiau su juimi pasikalbėti. Tuo tarpu nenorėčiau jo trukdyti, juo labiau, kad jis silpnos sveikatos. Kelionė gi dabar į Seinus labai varginga. Taigi pasinaudodamas ta pačia proga, rašau trumpai, ką galėčiau jam žodžiais papasakoti.

Apie kun. Krupavičių galiu pasakyti, kad jis geras uolus ir labai darbštus kunigas. Žinoma, kaip kiti, taip ir jis kartais gali pasikarščiuoti. Dabar tokie neramūs laikai. Visų nervai įtempti. Kasdien nauji klausimai, nauji reikalavimai. Kaip čia ir norėti, kad visa būtų tinkamai apsvarstyta, pramatyta ir t.t. Visgi man regis gali jis naudingai darbuotis toje dirvoje, kurią sau apsirinko.

Matytis mėgsta jis socialinius klausimus. Taigi aš ir noriu atkreipti jo atydą į vieną ypač svarbų dalyką — teisybės principą. Kas užsiima socialiniais klausimais, būtinai turi atsižiūrėti į teisybės principą. Visur ir visada teisybės principai skaitėsi visuomeninio gyvenimo pagrindu — *Justitia regnorum fundamentum*.

Dar keletas žodžių apie bažnyčių žemes. Kaip iš istorijos žinoma, praeityje Ap. Sostas sutikdavo [atsisakyti žemių], kai svarbios priežastys to reikalaujavo. Lietuvos bažnyčioms nedaug žemės bepalikta. Praeityje tas žemes dvasiškijs išlaikymui tauta aukodavo ir, žinoma, toji tauta galėtų nuspręsti ir kitonišką dvasiškijs išlaikymo būdą. Kaip ir kada reikėtų kreiptis į Apaštališkąjį Sostą, tai jau kitas reikalas.

Bežemių ir mažažemių aprūpinimo reikalas. Kad aprūpinti reikia, tai man regis, dabar visų partijų tokia nuomonė. Visai kitas ir nelengvas klausimas, kaip aprūpinti. Kai taip į tą klausimą pažiūrėsime, tai pamatysime, kad jis negali būti greit išrištas. Kad kiek kitoniška būtų buvusi rusų biurokratų politika, tai šiandien, be abejo, turėtumėm ne maža žeme aprūpintų mažažemių. Juk visiems gerai žinoma, kokia buvo prieš karą valstiečių banko politika. Argi maža dabar žemės visokių vertelgų rankose kaip Kauno ir Vilniaus gubernijose, taip pat ir Suvalkijoje. Tuo tarpu toji žemė jau seniai būtų galėjusi patekti lietuviams mažažemiams ir bežemiams, jeigu nors per kokį 10 metų Valstiečių bankas būtų kitaip pasielgęs.

Norėčiau, kad mano mintis būtų gerai suprasta. Gal dabar ir greitesniu laiku valdžiai ir kai kurioms bendruomenėms pasiseks kai kur išdalinti šiek tiek žemės lietuviams bežemiams, aprūpins juos sėkla, gyvuliais, įrankiais ir t.t. Juo daugiau tokių bežemių būtų tinkamai žeme aprūpinta, juo būtų geriau. Visgi liks daug dar ir neaprūpintų. Taigi vargšų tųjų neaprūpintųjų ir bus padėjimas labai sunkus. Juk vokiečiai, išeidami iš majoratų

ir kitų dvarų, visą išvežė ir paliko kumečius kai kur visai be maisto. Apie sėklą nėra nė ką bekalbėti. Taigi, kad pavasariui atėjus, šitie žemės plotai neliktų neapsėti, turėtų kooperatyvai, bendrovės, draugijos jau dabar pagalvoti ir gerai apsvarstyti, iš kur būtų galima gauti sėklos, gyvulių, įrankių ir t.t. Į darbus būtų galima įtraukti tuos pačius kumečius ir kitus darbininkus. Labai svarbu, kad laukai neliktų neapsėti, kad šalies produkcija nesumažėtų. Kai bus turtingesnė šalis, bus lengviau ir bežemiams. Žodžiu sakant, visa reikėtų daryti, kad ypač darbininkai galėtų uždarbiauti. Toksai turėtų būti ir šio momento obalsis.

Gali būti, kad aš čia jau perdaug prirašiau. Norėjau trumpai išreikšti kelias mintis, kurias kun. Krupavičius galėtų išplėsti, rašydamas apie tokius dalykus.

† Antanas Vyskupas

4. M. KRUPAVIČIUS STEIGIAMAJAME SEIME

KUN. M. VAITKUS

(Atsiminimų ištraukos)

... „1920 metais, prieš rinkimus į St. Seimą, Krupavičius atliko milžinišką agitacinį žygį — apvažiavo su prakalbomis kokį trečdalį Lietuvos. Jam pasisekė: į St. Seimą praėjo absoliuti dauguma krikdemų. Bet buvo tai dar molis, iš kurio reikėjo suformuoti katalikiškus atstovus ir sudaryti tikrą, galingą politinę Seimo frakciją. Į St. Seimo posėdžius pradžioje vaikščiodavau dažnai, tad gyvai įsitikinau, kokią sunkią naštą ir kaip sėkmingai nešė M. Krupavičius. Iš visos krikdemų frakcijos (ar bloko) jis buvo, galima sakyti, vienas partijos gynėjas, vienas kalbėtojas. Priešai, ypač socialdemokratai, buvo smarkūs, drąsūs, iškalbingi, žodžių po kišenės neieškodavo, sąmojų, pašaipų. negailėdavo. Krupavičiaus draugai buvo

lyg tie bailūs kiškėliai. Jam tekdavo beveik vienam nuolat eiti į tribūną ir kirstis su anais slibinais. Ir kirsdavosi taip vyriškai ir sumaniai, jog ir priešus privertė patį save gerbti ir iš savo kiškėlių palengva padarė gan drąsią armiją. Būdavo gaila į jį žiūrėti, kiek jam reikia jėgų ir nervų. Tiesiog kankintinis ir išpažinėjas.

Vieną kartą, kai Vyskupas prieš mane už kažką ėmė pulti Krupavičių, aš vyskupui ir papasakojau savo įspūdžius iš Seimo ir pridūriau: lengva mums, užpakaly pasilikusiems, kritikuoti Krupavičiaus žygius ir, užu jo nugaros pasislėpus, būti dideliais Bažnyčios gynėjais; kad reiktų ir mums stoti į pirmąją ugnį, į tas fizines ir moralines kankynes, tai mes gyvai pajustume visą Krupavičiaus vertę. Vyskupas truputį pamastė ir sako: „O gal Krupavičius ištikrųjų yra vir providentialis (Apvaizdos vyras). Aš paklausiau, ar galiu tai pasakyti Krupavičiui. Jis leido. Pasakiau.

5. PROF. ST. ŠALKAUSKIS APIE M. KRUPAVIČIŲ

Lietuvoje žinomas filosofas prof. St. Šalkauskis pradžioje būkštavo dėl Krupavičiaus dinamizmo ir radikalumo. Prof. Šalkauskis gerbė kun. Krupavičiaus pasiryžimą ir energiją, bet baiminosi dėl jo gaivališko dinamizmo, kaip iš viso baiminamasi dėl vulkano, kad ir krikščioniško.

Bet vėliau, kai Krupavičius užbaigė veiklą žemės reformos srityje, prof. Šalkauskis, savo knygoje kalbėdamas apie prof. dr. J. Ereto įsitraukimą į politikos darbą, rašo: „Bet bene didžiausią rolę dr. Ereto apsisprendime politikos srityje bus suvaidinusi imponuojanti kun. Krupavičiaus asmenybė. Mano įsitikinimu, ateities istorikas turės konstatuoti, kad Seimų laikais Krupavičius buvo žymiausias Lietuvos politikas ir visuomenės veikėjas. Šitas valingas, veiklus, ryžtingas ir materialiai švarus žmogus,

jau dabar aišku, įrašė neišdildomomis raidėmis savo vardą politinėje ir socialinėje Lietuvos istorijoje. Juk jis savo tiesiog titaniškomis pastangomis padėjo pagrindą socialinei mūsų visuomenės pusiausvyrai (agrarinė reforma) ir tuo pačiu suredukavo neproporcingai įsigalėjusį mūsų krašte lenkiškąjį gaivalą.

. . . Šitas galingo užsimojimo politikas ir šiaip įdomus asmuo negalėjo neimponuoti jaunam Eretui ir savaime jo neįtraukti į savo veikimo orbitą. Dirbti su tokiu žmogumi, kuris turėjo daug davinijų būti vadu Seimų laikais, jaunam žmogui buvo ne tik įdomu, bet ir tiesiog nenugalimai žavu".¹

* * *

(Iš dr. J. Ereto knygos „Stasys Šalkauskis“)

. . . „Nors Šalkauskis ir negalėjo pritarti Krupavičiaus laikysenai tuojau po perversmo, betgi nemanė užginčyti jo nepaprastų nuopelnų. Dėl to ir toliau su juo bičiuliškai diskutuodavo ir ginčydavosi. Kas tuos du asmenis pažinojo, tas pripažino, kad jie reiškė to meto geriausias tautos jėgas ir kad jais istoriškuose mums laikuose valia sutiko protą. (psl. 117-118).

. . . Kun. Krupavičius, kurio pečiams gulė kone visa atsakomybė už krikščionių bloko varomą politiką, savo laikyseną išdėstė man (1957.VIII.17) viename laiške, iš kurio ypač minėtinos šios vietos: „Krikščionys demokratai niekad nesvyravo. Jie buvo griežtai priešingi perversmui. Kodėl po jo jie nuėjo į koaliciją su tautininkais? Mus vertė ta aplinkybė, kad pakilo namų karo pavojus. Namų karas — Nepriklausomybės žuvimas“. (psl. 116).

. . . „Kada aš su Šalkauskiu susipažinau, — aiškina Krupavičius, — tiksliai pasakyti negalėčiau. Žinau, kad tai buvo Nepriklausomybės pradžioje. Keletą kartų pastebėjau susirinkimuose man nepažįstamą inteligentiškos išvaizdos vyrą. Pasiteiravęs, kas jis yra, gavau atsakymą,

kad esama Stasio Šalkauskio. Susipažinome ir nuo tų laikų pasilikome draugai. Vėliau jam pranešinėdavau, kada šaukiamas partijos Centro Komiteto posėdis, kurį jis dažnai atlankė. Jis buvo aktingas dalyvis. Jo paprastai visi atsidėję klausę, nes visa jo buvo apgalvota. Savo keliamais klausimais norėjo ne pasirodyti, bet siekė praveisti, tai, kas valstybei ar tautai naudinga. Jis ne kartą buvo mane aplankęs mano bute, bet užeidavo tik su reikalu. Visada pilnas klausimų. Ginčijomės išėję į Nemuno pakrantę. „Cimbruvka“ (Nemuno krantinė) mums buvo per trumpa, ne kartą pasiekdavome Karmelitus“. (psl. 109)

... Vieną kartą Šalkauskis peikė per ankstyvą jaunomenės įtraukimą į politiką. Jo nuomone, — kurią gynė visu savo galimu užsispyrimu, — jaunieji turėtų pirmiausia gerai įsigilinti į krikščioniškosios politikos dėsnius ir, tik gavę visas piliečio teises, imtis politinio darbo. (. . .).

Kun. Krupavičius su tuo sutiko, tačiau atsakė: išimtiniais laikais jis turys griebtis ir išimtinių priemonių. Neturėdamas gero suaugusių kadro, turys pasinaudoti ir jaunimo užsidegimu. Su pasigėrėjimu jis minėdavo tuos mokinius, kurie 1917 Voroneže pasipriešino Kapsukui, atvykusiam subolševikinti lietuvių mokyklų bei įstaigų. (109-110 psl.)

... Kitas prof. St. Šalkauskio kritikos punktas buvo netinkamų žmonių skyrimas į įstaigas. Mat, reikėjo greitai sukurti pilną valstybės aparatą ir aprūpinti jį valdininkais. Pateko dėl to ir asmenų be reikiamų kvalifikacijų. Jie piktino piliečius ir žemino valdžios vardą, kurioje nuo 1920 iki 1926 m. sunkiausia našta teko krikščionių blokui. Skundai pasiekė ir Šalkauskį, kurio giminės net asmeniškai buvo nukentėję. Jis Krupavičiui išdėstė — kas yra būdinga — visą problemą, ne tik savo šeimos rūpestį. Kunigas Mykolas pažadėjo skriaudą atitaisyti, pridėdamas: „Duok

man tinkamų žmonių, aš juos tuoj paskirsiu". O skundikas atsakė: „Duok man laiko juos tinkamai paruošti". (110-111 psl.)

... Atsirado puiki proga iš šaknų gvildinti aštrias Lietuvos problemas, — „kai 1925 ar 1926 metais gydytojas mane (Krupavičių) pasiuntė į vieną Latvijos sanatoriją. Pasirodė ji esanti Rygos apylinkėje. Tyla ir ramybė — geriausios sąlygos ilsėtis ir galvoti. Savo dideliame džiaugsmui sužinojau, kad čia yra atvykęs prof. Šalkauskis su Pakštu: nebus nuobodu. Apkąlbėjome visą Lietuvos praeitį ir dabartį. Pažvelgėme taip pat ir į ateities tolius. Pirmavo Šalkauskis:

„Jis visur laikėsi griežtos sistemos. Kalbėjo šaltai, net ginčams iškilus nepakeldavo tono, nors savo pažiūras gynė kietai. Filosofija jį buvo persunkusi iki kaulų smegenų. Bet jis nebuvo atitrauktas, o realiai nusiteikęs mąstytojas. Demokratybės tema Šalkauskis visą paskaitą paskaitė. Jo sistemoje visas Lietuvos gyvenimas buvo grindžiamas demokratyste. Jo manymu, mūsų savivaldybės turėjo būti panašios į Šveicarijos kantonus. Kiekvienas kaimietis visuomeniškai tiek turėjo būti išauklėtas, kad kiekviena proga galėtų vadovauti ne tik savivaldybei, bet ir valstybei.

... Sanatoriškame susikaupime šita įdėja — taip precizavo Krupavičius — „buvo suprasta ne plačia, bet siaura prasme, būtent, tik mokyklos srityje. Pagal ją visos mokyklos turėjo būti privatinės, ir kiekviena srovė galėjo religijos klausimą svarstyti pagal savo nusistatymą, tik kad neišeitų iš valstybingumo ir doros ribų. Projektas buvo įteiktas liaudininkams, bet šie jį atmetė" (1926 m. II pusmety). (psl. 112).

... M. Krupavičius savo nuomonę apie St. Šalkauskį taip reziūmavo: „Filosofas, bet gyvenimo žmogus. Jam rūpėjo visa, kas liečia Lietuvos ateitį ir jos veidą. Todėl suprantama, kad jam buvo artima ir politika. Savo

įsitikinimais jis buvo krikščionis demokratas. Jis buvo anglų tipo džentelmenas. Kiekvienas žingsnis apgalvotas. Kiekvienas žodis atsvertas. Argumentais, kaip kūjais mušė, bet niekad nejutai pykčio ir įsikarščiovimo, visada su šypsena lūpose, mandagus, nors nenuolaidus. Kur tik kildavo jam svarbus klausimas, nesigailėdavo nei laiko, nei savo sveikatos įtikinimams”.²

„Šalkauskis yra parašęs per 10 didelių mokslinių veikalų. Iš jų keli pasaulinio masto. Per šimtą yra parašęs įvairiais klausimais didelių mokslinių straipsnių. Nemažai dar palikę jo darbų rankraščiuose, kurių likimas šiandien nėra žinomas”.

1 St. Šalkauskis. Dr. J. Ereto 15 kultūrinės veiklos metų Lietuvoje atminti. 1934, 14 psl.

2 J. Eretas. Stasys Šalkauskis. Brooklyn, N.Y. 1960, 278 psl.

6. AN., BUVUSIO M. KRUPAVIČIAUS AUKLĒTINIO SEMINARIJOJE, O VĒLIAU JO VIKARO, ATSIMINIMAI

1931 m. kun. M. Krupavičius buvo pakviestas dėstytoju į Vilkaviškio kunigų seminariją. Seminarijoje prof. kun. M. Krupavičius buvo savotiškas enciklopedistas ir dėstė visus prireikiamus dalykus: prancūzų kalbą, etiką, mokslinio darbo metodiką ir iškalbą. Jo paskaitos buvo nuostabiai įdomios. Nors paskaitos visada būdavo pasirašytos, bet jis kalbėdavo gyvu žodžiu ir nematydavai, kad paskaitose naudotųsi savo užrašais. Kad nenutoltų nuo užrašų, juos pasidėdavo ant katedros ir, laisvai kalbėdamas, versdavo puslapį, visiškai į jį nepažvelgdamas.

Ypač įdomios jo paskaitos apie mokslinio darbo metodus. Jis neaiškino, kokio metodo, jo supratimu, reikėtų mums, auklėtiniams, laikytis, o priešingai, matyt jau laikė, kad moksliniam darbui metodus mes jau turim, todėl daugiausia gyvais pavyzdžiais pabrėždavo laiko

vertę, ryžtingumą, siekiant tikslo, ištvermės svarbą dirbant. Ir dabar dar vis gyvai prisimenu jo mintis, kai ypač akcentuodavo valios reikšmę kunigo gyvenime.

Popiežius Pijus XI visiems katalikams, ypač kunigams, patarė ir skatino domėtis Katalikų Akcija. Nejučiomis seminarijoje apie prof. Krupavičių grupavosi visas organizacinis auklėtinių gyvenimas. Kunigai — tikinčiųjų vadai, todėl jau seminarijoje jie turi įprasti orientuotis organizacinio gyvenimo sunkenybėse. Jis visada dalyvaudavo kiekviename stambesniame auklėtinių susibūrimė, gyvai domėdamasis ateitininkų, iškalbos ar literatų būrelio veikla. Pastebėjęs ir mažiausią savarankiškos veiklos kibirkstėlę auklėtinio asmenyje, tuojau tą išskirdavo ir skatindavo toliau dirbti, ypač nemesti plunksnos į šalį. Daug dėmesio skyrė ir eiliniam auklėtinio pasisakymui būrelio susirinkime ir auklėtinių pamokslams, sakomiems katedroje. Įdomu, kad jo kritiškas vertinimas nebuvo gniuždantis, o priešingai, išnagrinėjęs teigiamas ir neigiamas savybes, rasdavo paskatinantį žodį kalbėjusiam ar skaičiusiam savo kūrybos straipsnelį būrelio susirinkime.

Auklėtinių tarpe buvo kilusi mintis, įtaisyti ateitininkų dvidešimties gyvavimo metų sukaktuvėms albumą, į kurį buvo numatoma surinkti ir dėtytojų ir tuometinių auklėtinių, ir jau baigusių seminariją narių kunigų fotografijas. Buvo tariamasi ir su prof. M. Krupavičium, kaip seminarijos ateitininkų dvasios vadu, koku būdu sukaupti daugiau lėšų, kad albumas išeitų, kiek galima puošnesnis. Nuspręsta su aukų lapu kreiptis ir į seminarijos profesūrą. Krupavičius pasisakė, visus savo pinigus „sukišęs“ į „Žinijos“ bendrovės leidžiamas knygas, tačiau mėnesio gale, gavęs atlyginimą, įnešiąs 20 litų. Aukų lape jis pasirašė pats pirmasis, tuo pačiu lyg ir nustatydamas laukiamų profesūros aukų vidurkį. Aišku, ir kiti profesoriai, matydami jo parašą ir aukojamą sumą, aukojo panašiai ir susidarė pakankamai lėšų norimam albumui

įsigyti. Kiek prisimenu, albumas vis dar buvo seminarijoje iki 1941 metų. Koks jo tolimesnis likimas taip ir neteko sužinoti.

Susirinkę seminarijon 1933-34 m. nugirdome, kad seminarijos profesorių tarpe esama nepasitenkinimo dėl retkarčiais prof. M. Krupavičiaus pasakomų žodžių, jog iš seminarijos profesoriaus galima laukti daug stipresnio įsijungimo į Katalikiškosios Akcijos veiklą. Seminarijos dėstytojų tarpe buvo galima laukti pasikeitimų. Ir iš tiesų. Mūsų taip pamėgtasis iškalbos profesorius vėliau netrukus buvo paskirtas Veiverių klebonu, o po dviejų metų S. Kalvarijos klebonu. (P.S. Paties Krupavičiaus teigimu, iš Seminarijos jis išėjo pats savo noru).

Dekanas Krupavičius atvykęs Kalvarijon ir susipažinęs su jam pavesta darbo dirva, tuojau ryžosi išvystyti veiklą visuose baruose. Pirmojoje eilėje susirūpinta Katalikiškąja Akcija. Kalvarijoje, be dekanų, dar buvo du ar trys vikarai ir progimnazijos kapelionas. Į Katalikų Akcijos darbą buvo įjungti visi jaunieji kunigai, vienas vadovavo Katalikų vyrų ir Katalikų moterų organizacijoms, kitas dirbo su pavasarininkais, kurių vien parapijos ribose buvo septynios kuopelės, o be jų dar buvo ir Kalvarijos pavasarininkų rajonas, trečiajam buvo skirta dirbti su vaikučiais Angelaičių organizacijoje bei vadovauti Blaivybės draugijai. Progimnazijos kapelionas rūpinosi Ateitininkų veikla ir kartu stengėsi įtraukti visą kitur besimokantį jaunimą į Katalikiškosios Akcijos veiklą.

Metų pradžioje dekanas su savo vikarais aptardavo ateinančių metų veikimo planą, pasiskirstydavo dienas ir valandas organizacijų susirinkimams ar konferencijoms, kad viena organizacija nekliudytų kitai. Nors ir įtraukdavo į darbą besimokantį jaunimą, bet pagrindinė darbo našta gulė ant vikaro pečių. Vos tik baigdavosi darbas bažnyčioje, spėta ar nespėta užkąsti, — tuoj į susirinkimus. Kiekvieną sekmadienį kunigams tekdavo sakyti jau bent

po vieną pamokslą bažnyčioje, o po pietų, organizacijų susirinkimuose, vėl tekdavo po vieną, o kartais ir po dvi paskaitas skaityti.

Socialinis klausimas

Atsimenu, dar būdamas Vilkaviškio Kunigų seminarijos profesorium, paskaitoje apie Bažnyčios socialinę veiklą kun. M. Krupavičius pareiškė, kad artimiausias kelias į žmogaus širdį yra per pilvą, tuo norėdamas pasakyti, jog, norint Bažnyčiai laimėti vargšų žmonių simpatijas, reikia, kad jie pajustų, jog jais rūpinamasi. Pagalba turi būti teikiama visiems, kam ji reikalinga.

Jau antraisiais Kalvarijoje buvimo metais dekanas Krupavičius ryžosi įsteigti ir senelių prieglaudą, ir vaikų darželį. Buvo aišku, kad nėra jokių vilčių gauti iš valdžios šiam reikalui žymesnės paramos. O jau nuo pirmosios dienos reikės ne tik patalpų, bet ir pinigų atlyginti aptarnaujančiam personalui, įsigyti reikiamą inventorių, patalynę ir kasdien teikti sveiką, skanų maistą. Nepamirškim, kad ekonominė krizė vis dar visu sunkumu buvo prislėgusi mūsų padangę. Kaip galėjo kun. Krupavičius išsiversti, sunku ir suprasti. Tiesa, buvo daroma rinkliavos produktais per pasiturinčias šeimas, o bažnyčioje viena kita rinkliava pinigais irgi buvo skiriama šiam tikslui, bet rūpesčių netrūko. Žinau, tik tiek, kad nei senelių prieglaudos, nei vaikų darželio veikla nebuvo nutraukta iki pat karo pradžios, kada šios įstaigos jau buvo suvalstybintos. Tada vien senelių prieglaudoje išlaikomų senelių buvo per keturiasdešimt. Vaikų darželio patalpose krykštavo irgi nemažesnis skaičius vaikų.

Abi šios įstaigos buvo viena šalia kitos, ir tarnautojos vienos kitoms kuo galėdamos pagelbėdavo, ypač skalbiant ir kituose darbuose. Ir senelių prieglaudos, ir vaikų darželio reikalais rūpinosi įkurtoji šv. Vincento Pauliečių draugija, kuriai vadovavo vikaras kun. Jaudegis, o vėliau

kun. St. Račkauskas. Ir prieglaudos seneliai, ir vaikų darželio lankytojai jautė, kokia jautri globa juos supa aptarnaujančios seselės vienuolės ir buvo nuoširdžiai dėkingi ir seselėms, ir kunigui klebonui.

Žinodami, kad klebono sveikata yra nestipri, kunigai vikarai stengėsi vieni aplankyti sergančius ligonius. Dekanas vykdavo tik pas tuos, kuriuos pats pasirinkdavo, arba kuris specialiai prašydavo jį parvežti. Tokiais atsitikimais dekanas ne tik aptarnaudavo ligonį, bet dar palikdavo ir žymesnę auką gydytojui ir vaistams.

Krupavičius privačiame gyvenime

Suv. Kalvarijoje Krupavičius jau skųsdavosi širdimi. 1938 m. jį ištiko jau antrasis širdies priepuolis, kurio metu keliolika minučių buvo be sąmonės. Gerai, kad spėta pakviesti dr. E. Draugelį, bet ir daktaras nelengvai atgaivino. Po to teko ilgai gydytis dr. A. Gylio ligoninėje Kaune. Ligoninėje priepuolis vėl pasikartojo. Daktarų konsiliumas patarė mesti rūkius, o Krupavičius nepaprastai daug rūkydavo. Atsimenu, kartą seminarijoje kažkaip paskaitos metu paklausė, kas esąs kurse didžiausias rūkorius. Vienas prisipažino, gal būt, aš toks būsiu. — Tai kiek surūkai per dieną. — paklausė profesorius. „Ligi 15-16 papirosų“, — atsakė jam. — Tai rūkorius dar esi menkas, — pasakė Krupavičius; — aš, girdi, būdamas ministru surūkydavau į parą nuo 120 iki 150 papirosų!

Ir tikrai. kun. Krupavičius Kalvarijoje rūkė labai dažnai, nors gal kiek mažiau negu anksčiau. Atėjus pusryčių, prie jo lėkštės būdavo padėta 2-3 pokeliai papirosų ir degtukų dėžutė. Iki pavalgydavo pusryčius jis suspėdavo surūkyti keletą papirosų. Vieną užgesinęs, išsiima kitą, paima iš dėžutės degtuką, dėžutę pastato ant stalo galu, gražiu mostu kilstelia ranką į viršų, ir degtukas dega. Neskubėdamas, jei kalba, bebaigiančiu degti degtuku uždega papirosą ir jį perkėlęs į dešinę burnos

kraštą, dūmams vyniojantis aplink galvą, pro sukąstus dantis kalba toliau.

Kai gydytojai patarė nerūkyti, rodos, 18 d. kovo, atėjęs pusryčių sako šeimininkei, — papirosus gali paimti ir daugiau jau nedėti. Daktarai liepė bent metus nerūkyti, bet, jei po metų pradėtų svoris kilti, tada vėl pataria pradėti rūkyti. Vikarai nelabai norėjo tikėti, kad šitoks didelis rūkorius staiga ims ir nustos rūkyti, sakėme, kad nieko nebus, neištesės nerūkęs. Iš tiesų, ištisus metus papirosų nepadėdavo ant stalo, o metams pasibaigus per pusryčius Krupavičius šypsodamasis ir sako: — vyrai, šiandien man jubiliejus. Jau metai, kaip rūkiu paskutinį papirosą. Paskui pasiėmė papirosą ir užsirūkęs sako: — ką gi daktarai atsakys už mano silpnybę; jie sakė, jei svoris pradėtų kilti, po metų vėl geriau pradėti rūkyti, o svoris kyla, tai rūkau po senovei. Valia jo buvo kieta, kaip plienas, pasakė „nerūkiau”, ir tai taip neįspūdingai, tarsi jokių pastangų nereikės dėti susivaldymui, ir nerūkė ištisus metus. Bet kai vėl pradėjo rūkyti jo darbo kambaryje dūmai tiesiog, debesiu kaboją virš rašomojo stalo.

Krupavičiaus kalba

Silpna jo širdis vertė nepervargti. Darbą bažnyčioje vikarai atlikdavo be jo ir net įkalbėdavo jam, kad visiškai neitų į klausyklą. Jei dekanas nors pusvalandį pabūdavo klausykloje, sugrįždavo visada pavargęs. Pamokslus pamaldų metu sakydavo vieni vikarai. Bet atėjus katechetinių pamokslų ciklui apie moterystę, vikarai buvo prašę jį šitą ciklą pasiimti. Tada jis pasakė gal kokius 5 ar daugiau pamokslų iš eilės. Parapijiečiai jo pamokslų laukdavo, kaip kokios šventės. Kai tik pamokslus pradėjo sakyti dekanas, kiekvieną sekmadienį bažnyčia buvo kaip kūju žmonių prikimšta, o jam nustojus sakyti, bažnyčioje vėl atsirasdavo laisvos vietos. Jo pamokslai visada būdavo

gerai paruošti, išreiškiami paprastais žodžiais, o jau dikcija, neturėjo sau lygios. Užtat žmonės jo pamokslus labai gerai ir įsimindavo.

Neseniai susitikau vieną buvusią tais laikais Kalvarijos parapijietę ir, išsikalbėjus apie Krupavičių, ji papasakojo, ką dekanas pasakė trumpam pamokslėlyje, šventindamas Katalikių Moterų draugijos vėliavą. Jis kalbėjęs, kad vėliava — tai visos organizacijos simbolis. Karo metu pulko vėliava visada labiausiai saugojama. Jei mūšio metu pulko vėliava patektų į priešo rankas, nors ir būtų išlikę visi pulko kareiviai gyvi, pulkas bus išformuotas, nes prarado garbę. Ir priešingai. Jei net visi pulko kariai žūtų ir tik vieniui vienas sužeistasis būtų išsaugojęs pulko vėliavą, pulką iš naujo suformuos, nes karių kovingumo garbė yra išsaugota. Tad gerbkite visos šitą vėliavą ir ji teprimena jums jūsų kilnųjį įsipareigojimą aukotis „Dievui ir Tėvynei“.

Krupavičiaus rūpinimasis viešaisiais šalies reikalais

1938 metai buvo gausūs reikšmingais politiniais įvykiais visos šalies gyvenime. Pirmiausia buvo iškilmingai minimas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmetis. Minėjimui norėta parinkti pačią didžiausią salę visoje Kalvarijoje, nes žmonių susidomėjimas minėjimu buvo labai gerai jaučiamas. Parapijos salė Kalvarijoje buvo pati didžiausia, todėl joje ir vyko svarbiausios minėjimo iškilmės. Į tą minėjimą buvo pakviesti ir aukštesnieji apskrities valdininkai bei kariuomenės atstovai. Minėjimą pravedė vietos teisėjas A. Diržys. Į garbės prezidiumą buvo pakviesti atvykę svečiai iš Marijampolės ir vietos klebonas kun. Krupavičius. Apskritai Krupavičius nemėgo iškilmių, todėl abejojome, ar jis sutiks, taip netikėtai iškvieistas, užimti jam pasiūlytą vietą garbės prezidime. Bet pakartojus antru kartu jo pavardę, jis užėmė likusią gale stalo vietą.

Paskaitą skaitė atvykęs teisėjas iš Marijampolės. Paskaita buvo rimta, kultūringa ir gerai tiko tam svarbiam momentui. Po paskaitos, kaip buvo tuomet įprasta, pasiūlyta pasiųsti sveikinimo telegramas kai kuriems populiariesniems vyriausybės atstovams. Kai kurioms pavardėms salė pritarė gana entuziastingai, kitoms — abejingai. Netikėtai dekanas M. Krupavičius paprašė žodžio. Visi žinojo, kad Krupavičius yra Krikščionių demokratų lyderis, o tuometinė vyriausybė buvo tautininkų, taigi dekanas buvo opozicijos lyderis, kuris su savo nuostabia iškalba bala žino, ką gali nukalbėti. Bet minėjimas vyksta parapijos salėje, o čia pats dekanas, atseit parapijos šeimininkas, prašo žodžio ir neduoti — nepatogu. Gi iš kitos pusės apskrities komendantas kalbėtojų susirinkimuose reikalavdavo sąrašą paduoti iš anksto, o kad, be oficialiųjų kalbėtojų, norės žodį tarti ir vietos dekanas, niekam neatėjo į galvą. Pirmininkaujantis aiškiai suglumo. Garbės prezidiumo nariai irgi pasijuto nepatogiai ir nuleidę akis laukė atomazgos. Salė buvo nepaprastai suintriguota ir visi laukė dekanų žodžio. Pirmininkas prišoko prie garbės prezidiume sėdinčio komendanto ir paklausė: duoti žodį ar ne. Komendantas irgi žvelgė į grindis, bet pritariamai linktelėjo galvą, atseit, geriau duoti. O Krupavičius stovi ir laukia. Pagaliau paskelbiama, kad ir vietos dekanas nori pasisakyti. Įdomu, kad šios neįtikėtinos minutės veikė ir dekaną. Jam pradėjus kalbėti, buvo aiškiai pastebima, kad bent kiek virpa jo dešinioji ranka, bet jokio nervinimosi nebuvo galima pajusti nei balse, nei minčių reiškimo logiškume. Dekanas pastebėjo, kad sėdintieji pirmose eilėse atkreipė dėmesį į jo ranką. Tada sekundei ranką nuleidžia ant stalo ir, toliau kalbėdamas, pakėlė gestui dešinę ranką, vis taip pat suėmęs nykštį ir mažąjį pirštėlį, — jokio virpėjimo nepastebėsi.

Dekanas savo kalboje priminė, kad paskaitininkas buvo teisingai išsireiškęs pasakydamas, kad ir dabartinė vyriausybė yra anksčiau buvusių vyriausybių darbų tęsėja. O anksčiau buvusios vyriausybės yra irgi kai kuriuos darbus pilnai įvykdę ar nutiesusios gaires kitiems jų nespėtiems darbams užbaigti. Argi mažos vertės buvo pasiekti toki laimėjimai, kaip diplomatinio keliu laimėtas užsienio valstybių pripažinimas Lietuvai „De facto“, o kai kurių ir „De jure“? Arba, sakysime, kad ir Lietuvos Banko įkūrimas, pastovios lito valiutos įvedimas. Lietuvos Universiteto įsteigimas ir žemės reforma — ar tai nebuvo reikšmingi visai šaliai darbai? Todėl ir buv. vyriausybės nusipelno atsiminimo ir pagarbos. Kadangi nutarta siųsti sveikinimai valdžios atstovams, kurių vieniems pasiūlytus sveikinimus sutikome entuziastingu plojimu, kitiems — beveik tylėdami, tai siūlau dar pasveikinti visus buvusių vyriausybių pirmininkus. Salė pašėlusiai ploja. Toliau — pasveikinti kariuomenės vadą gen. S. Raštikį kažkodėl nepaminėtą pirmuosiuose siūlymuose, paskui visus Lietuvos vyskopus, Užsienio lietuvių susivienijimo draugiją, Savanorių organizaciją ir dar keletą svarbių sveikinimų. Salei aidint plojimais, dekanas atsisėdė. Visi garbės prezidiumo nariai lengviau atsiduso. Dekanas ne tik nepadarė politinio akibroko, bet dar pozityviai papildė jų padarytą spragą. Teisėjas Diržys šiltai padėkojo dekanui už tartą žodį ir priminė, kad pats dekanas Krupavičius buvo žemės reformos Lietuvoje ir autorius, ir atlikėjas, todėl mūsų visų jam nuoširdi pagarba.

Dvidešimtmečio minėjimą buvo numatyta tęsti ištisus metus, bet netrukus nuotaiką sudrumstė lenkai, įteikdami Lietuvai ultimatumą. Bet pagal numatytą minėjimų programą gegužės mėnesį Kalvarijoje vėl buvo didelės iškilmės, kuriose vėl lankėsi visa apskrities valdžia. Minėjimas dabar buvo rengiamas kitoje salėje, kur buvo pakviestas ir dekanas. Ir vėl teko nustebti, kad toks

ligonis, širdininkas, kaip Krupavičius, sutiko dalyvauti. Ir vėl pirmininkavo teisėjas Diržys, bet šį kartą dekaną jis pasitiko daug šilčiau. Pats minėjimas buvo be oficialaus paskaitininko, pasisakė atskirų organizacijų atstovai. Ne paslaptis, kad svarbiausios kalbos buvo laukiama iš dekaną. Dabar jau nebuvo baiminamasi, kad Krupavičius gali padaryti politinį išsišokimą, ir teisėjas Diržys dėjo daug pastangų žūt būt išprovokuoti Krupavičių, kad pasisakytų. Nutaikęs momentą, pirmininkas paskelbė, kad mūsų tarpe yra retas svečias. Nors jis yra ir vietos gyventojas, bet sveikata jam neleidžia dažniau pabuvoti mūsų tarpe, tad šiandien, turėdami jį savo svečiu, labai laukiame jo žodžio, kad įrodytų viso šio mūsų minėjimo prasmę. Jam priklauso mūsų nuoširdi pagarba už jo didingą veiklą netolimoje praeityje. Mes tada dar buvome nesubrendę jaunuoliai, o jis jau vedė žemės reformą, aprūpino prašančius žeme ir mums, žemės ūkio krašto gyventojams, nutiesė gaires į ramų, bet kūrybingą krašto gerovės kėlimą. Ir šioje salėje nemaža yra tokių, kurie jo dėka turi nuosavos žemės ir laukia jo žodžio.

Krupavičius, matyti, buvo nusistatęs viešai nekalbėti, užtat ilgai nestoja, bet kai salėje gal 10 minučių nenutyla plovimai, pagaliau pradeda kalbėti: — jūs norite išgirsti, kodėl šiandien čia visi kunigai esame susirinkę kartu su jumis, — priežastis paprasčiausia, — reikia ir šeimininkei duoti valandžiukę atsikvėpti. Štai šiandien jau nereikės mums ruošti vakarienės. Bet jei rimtai kalbėti apie šios dienos paskirtį, tai ji glūdi daug giliau. Mums visiems reikia įsisąmoninti, kad visi būtume pasiruošę bendram reikalui aukoti savo jėgas. Štai neseniai Lietuvai paskelbtas ultimatumas parodė mums, kad mūsų jėgos neturi būti suskaldytos, ir kaip tą valandą mes visi pasijutome vieningi! Bet vieningumą reikia skirti nuo vienodumo. Mes visi, būdami kiekvienas skirtingas individas, vis dėlto sudarome vieną lietuvių tautą. Nemunas dėl to yra toks

dingingas, kad jis sukaupia į draugę vandenį iš visų upių ir upelių. To reikia ir Lietuvai. Štai pulko orkestras. Jame yra įvairiausių dūdų. Jeigu orkestras būtų iš vieno klarneto, jis tik garsiai švilptų, bet malonaus skambesio nebūtų. Jeigu orkestras būtų iš vieno bosų, išeitų tik plerpimas ir nebūtų išsatinės melodijos. Orkestrui reikia įvairių dūdų, o dirigentas iš visų išgaus vieną sutartinę harmoniją. Taip ir šalyje nebūtina, kad visų žmonių įsitikinimai būtų vienodi, o reikia vieningo veikimo ir turėsime puikius rezultatus. Taigi reikia ne to, kad būtų tik viena tautininkų partija, bet to, kad būtų mokama suprasti ir įvertinti visų kilnią iniciatyvą. Aš, pavyzdžiui, buvau ir liksiu opozicijoje, bet visada išdrįsiu pagirti, kas yra tikrai gera, bet nenutylėsiu, matydamas bloga. Salėje, kur buvo susirinkę daugiausia tautininkams palankūs žmonės, kilo neįprasti plojimai.

Kalvarijoje buvo paprotys sekmadieniais prieš sumą kalbėti poteries ir perskaityti dekanų surašytus skelbimus. Juos visada perskaitydavo vikarai, bet pasitaikė ir išimčių. Krupavičius buvo išsiųstas į Karlovy Vary Čekoslovakijoje gydytis. Grįžęs iš Čekoslovakijos, vieną sekmadienį jis įsilipo į sakyklą poteries kalbėti ir po skelbimų pasakė, kad mums draugiška valstybė šiuo metu yra puolama vokiečių ir neilgai trukus jos vokiškoji Sudetų sritis bus nuo jos atplėšta.

Kad padėtis tarptautinėje plotmėje vis labiau darosi įtempta, galėjome jausti visi, bet kad Čekoslovakija parceliuojama, kažin ar kas galėjo nujauti. Netrukus Sudetų kraštas buvo nuo Čekoslovakijos atplėštas ir prijungtas prie Vokietijos.

Krupavičius, grįžęs iš Čekoslovakijos pasakojo ir vieną tokį incidentą. Būdamas dar Karlovy Vary kurorte, vieną sekmadienio popietę išėjęs pasivaikščioti į parką. Tuokart buvęs pasaulietiškai apsirengęs, bet užsidėjęs ir koloratkę, kunigo atpažinimo ženklą. Sudetų vokiečiai užkabinėjo

čekus, jausdami, kad Hitlerio kariauna juos greit prijungs prie Reicho. Krupavičiui teko praeiti pro grupę tokių jaunuolių, gal būt, Hitlerjugendo narių. Vienas jų, pamatęs praeinantį kunigą, garsiai sušukęs vokiškai: „Sehen Sie — tschechisches Schwein! (Žiūrėkit — čekų kiaulė!)” Krupavičius nenutylėjęs ir pasakęs, kad į vokiečius jis iki šiol žiūrėjęs kaip į Europos kultūrtrėgerius, bet, jeigu tik šitokia vokiškoji kultūra, tai į juos tada žiūrįs, kaip į deutsche Schweine (vokiečių kiaules), nes aš nesąs čekas, o užsienietis.

Po kurio laiko dekanas vėl pasisiūlė perskaityti skelbimus ir sukalbėti poterius. Mums buvo aišku, kad vėl paskelbs kokią nors stambaus masto politinę žinią. Ir neapsirikome. Šį kartą jis priminė, jog prieš kelias savaites jis buvo pasakęs, kad iš Čekoslovakijos atimama didelė dalis ir žemių, ir žmonių, o šiandien turįs pasakyti, kad Čekoslovakijos, kaip valstybės, netrukus nebebus. Čekoslovakija, kaip ir Lietuva, susikūrusi tik po Didžiojo karo, gyvenime patyrė tuos pačius sunkumus, kuriuos mes esame išgyvenę. Ir jiems reikėjo ginklu saugoti savo sienas, kurti savo kultūrą ir pramonę, o politiniame gyvenime skaitytis su tais kaimynais, kurie geresnėm sąlygom pirko jos gaminius. Čekoslovakija daugelyje sričių palaiko gerus santykius su Lietuva, pirkdama iš mūsų žemės ūkio produktus, o mums pristatinėdama stiklo gaminius ir kitus dalykus.

Mums rūpi Čekoslovakijos dalis dar ir dėl to, kad Vokietijos apetitai gali nepasitenkinti ja, o atsigržti ir į mus. Matome, kiek vertas pasitikėjimo toks Vokietijos vyriausybės galvos užtikrinimas, kad, prijungus Sudetų kraštą prie Vokietijos, daugiau jokių pretenzijų teritoriniu atžvilgiu Vokietija neturi, o štai dabar pavergiamoji Čekoslovakija. Kas atsitiko su Čekoslovakija, gali atsitikti ir su Lietuva. Taigi reikia didelio budrumo, susiklausymo ir visiškos vienybės. Meskime į šalį visus mažus ginčelius.

Kai namams gresia gaisro pavojus, reikia sutelktinių jėgų apsisaugoti nuo nelaimės. Tą pačią savaitę Čekoslovakija buvo Vokietijos užimta.

Praėjo dar kiek laiko ir vėl vieną sekmadienį Krupavičius nuėjo skaityti skelbimų. Vėl visi nutilę klausė, kai jis pradėjo: — Kas ištiko Čekoslovakiją, dabar grėsia Lietuvai. Klaipėdos krašto jau kaip ir neturime. Ir vėl visus ragino būti vieningais, atsisakyti bet kokių nesutarimų, nes politinė padangė kaskart labiau niaukiasi. Kiek prisimenu, tada nei radijas, nei laikraščiai nedrįso visuomenės informuoti, koks pavojus grėsia mūsų šalelei. Toje savaitėlėje netekome Klaipėdos krašto ir pats Hitleris dalyvavo inkorporavimo į Reicho žemes iškilmėse.

Nuo žodžių prie darbų

Užvis įspūdingiausias Krupavičiaus veiklos bruožas buvo jo rūpinimasis visais aktualiais reikalais.

1940 metais, kada mokyklose jau nebebuvo dėstoma tikyba, jis rašo Religinių Kultų įgaliotiniui Grossmanui-Didžiuliui ilgą memorandumą, kuriame išdėsto, kad tikintieji gali daug gero įnešti ir į komunistinę visuomenę, kad tikintieji, ypač socialinėje srityje daug kur žavis komunistiniais laimėjimais, bet patiems tikintiesiems reikia sąlygų, kad jie galėtų savo įnašą tinkamai įnešti. Jo žodžiais tariant, jei tikyba nedėstoma mokyklose, reikia, kad katalikų tėvų vaikai turėtų galimybę tikybos išmokti kitur. Šį reikalą Prancūzijoje yra išsprendę tokiu būdu: vaikai mokyklose penkias dienas mokosi visų kitų dalykų, o tikybos, kas nori, gali mokytis ketvirtadieniais. Tą dieną vaikams klasėse nėra pamokų, o kas mokosi tikybos, ketvirtadieniais dalyvauja bažnyčiose pravedamose katechizacijos pamokose. Šiuo raštu buvo susidomėta ir buvo atvažiavę iš Maskvos pareigūnai pasiinformuoti ir sužinoti, ar dekanas reiškia visų Lietuvos vyskupų mintį, ar tik jo tai asmeninis pasiūlymas. Bet kilęs karas nutraukė visus pasitarimus.

1941 m. karas vėl atnešė mūsų šaliai naujus pasikeitimus. Pirmomis karo dienomis, naktį, buvo surinkti į Šaulių salę žydų tautybės piliečiai ir buvusieji tarybiniai pareigūnai. Niekas nepagalvojo, kad suimtųjų likimas šitaip išsispręstų. Vieną naktį iš Suvalkų atvažiavo, tur būt, ten stovėjęs gestapo dalinys. Suimtuosius per naktį mušė tardytojai ir didelę kalinių dalį, dar prieš auštant, sušaudė prie Orijos ežero.

M. Krupavičius, kaip ligonis, blogai miegodavo. Jis pats girdėjo tą naktį žmonių šauksmus, o ryte sužinojo ir nakties įvykius. Rytą Krupavičius jau pasirašė naują motyvuotą memorandumą, kurį p. Nizelomskienė išvertė į vokiečių kalbą, ir tuojau pats nunešė įteikti Ortskomentantui. Memorandume jis reikalavo visiems suimtiesiems teisės viešai gintis teisme, argi kultūringuose kraštuose be teismo šaudomi žmonės? Karo komendantas buvo protingas žmogus ir pasakė, kad sušaudymus vedanti civilinė valdžia, o ne kariuomenė, užtat jis čia nieko negalys padėti. Iš savo pusės, jis pažadęs nesuimti nė vieno žmogaus, jei nebus ginkluotų pasipriešinimų vokiečiams. Po to Krupavičius paskelbė žmonėms, kad geriau visiems, kas jaučiasi bent kiek vokiečiams nusikaltę, pasitraukti iš namų. Gal vėliau, aprimus aistroms, vokiečių okupacinė valdžia nešaudys žmonių be teismo. Jo patarimo daug kas paklausė ir tokiu būdu bent dalis žmonių, kurie galėjo būti vėliau suimti, išvengė šiurpaus likimo.

Dekano Krupavičiaus laikyseną suimamų ir šaudomų asmenų atžvilgiu greit pajuto visi, kuriems tas pavojus grėsė. Vienas inteligentas matė, kaip viena žydaitė abiturientė, jausdama, kas jos ir jos tautiečių laukia, sutikusi gatvėje M. Krupavičių, paėmė už rankovės, bučiavo jį ir pašė, kad jei negalima išgelbėti gyvybės, tai bent pasimelstų už juos. Dieną ir naktį Krupavičiaus duris

varstė žydai, prašydami jiems padėti. Sunku buvo tuo metu pereiti gatvę, kad nepastebėtum panašių dalykų.

Iš pradžių karas vokiečiams sekėsi, ir jų apetitas vis didėjo. Nacionalsocialistų laikraštis „Das schwarze Korps“ jau ėmė dėstyti savo planus, kad užimtajame Ostlande vokiečiai būsią ištiesai apgyvendinami, o vietos gyventojai arba asimiliuos, arba bus iškeldinti. Lietuva buvo pirmajame kolonizavimo plane, joje turės gyventi tik vokiečiai. Ir vėl Krupavičius imasi iniciatyvos ir parašo ilgą memorandumą, cituodamas jų oficiozo raštus ir aukštųjų valdžios pareigūnų kalbas. Įrodinėjimus parėmė ir prigimtinė, ir tarptautinė teise. Kad vokiečių vyriausybės akyse memorandumas turėtų daugiau reikšmės, po memorandumu pasirašė dar du žymūs buv. Lietuvos vyriausybės žmonės. Tai senukas, jau beveik neregys dr. Kazimieras Grinius, buvęs Lietuvos prezidentas ir Jonas Aleksa, buvęs Lietuvos žemės ūkio ministras. Vokiečiams to jau buvo perdaug. Iš pradžių iškvietė M. Krupavičių į Kauną ir čia kelias valandas kryžminiai tardė. Bandė grąšinimais ir pažadais paveikti. Kada tas nepavyko, 1942 m. gruodžio 5 dieną deportavo į Tilžę, o vėliau į Vakarų Vokietiją.

7. REKOLEKCIJŲ VEDĖJO ATSIMINIMAI

K.V.S.

Kun. M. Krupavičius buvo Suv. Kalvarijos klebonu ir dekanato dekanu. Gyvendamas Marijampolėje, turėjau garbės keletą kartų pas jį pamokslauti atleidų metu.

Man, nepatyrusiam grinoriui (neapsipratusiam aplinkoje), tas sudarydavo rūpesčio, nes pamokslininkams jis buvo reiklus. Iš savo vikarų reikalaudavo atsidėjusiai ruošti Dievo žodžiui. O kai kartą vikaras pasakė skystoką pamokslą, Krupavičius jam pasakė:

— Šiandien pamokslą ruošei iš „Žvaigždutės“ (vaikams skirtas laikraštėlis).

Jis pats turėjo Dievo dovaną kalbėti turiningai ir įtaigiai. Net žydai ateidavo pasiklausyti jo kalbančio. Tačiau ir turėdamas prigimtas kalbėtojai ypatybes, jis ruošdavosi.

Kai kartą jam esant kitoje parapijoje, jos klebonas užpuolė jį prašyti ex promptu, nepasiruošus pasakyti pamokslą, Krupavičius atsisakė:

— Aš ne patefonas, kad uždedi plokštelę ir kalba ar groja, — atsakė klebonui.

Karo sąlygos ir vokiečių varžymai nedavė pasireikšti Krupavičiaus gabumams. Vyskupai negalėjo organizuoti kunigams rekolekcijų. Tada Krupavičius, kaip ir vysk. Paltarokas, jas organizavo mažesnėmis grupėmis.

Panevėžio katedroje vedžiau vienas, o Krupavičiaus pastangomis ir iniciatyva suorganizuotas net dvejas: Kalvarijoje ir, rodos, Veisiejuose.

Atsimenu, kaip jis tada sielojosi dėl to, kad Hitleris kolonizuoja Lietuvą vokiečiais. Neišparceliuoti dvarų centrai arba į Rusiją išvežtųjų stambieji ūkiai buvo atiduodami vokiečiams kaip karo grobis.

Jau tada kun. Krupavičius skundėsi širdimi. Man asmeniškai Kalvarijos klebonija nepatiko. Kiek kartų esu ten nakvojęs, visada miegodavau sudirgęs. Kaip tada spėjau, ramų miegą man trukdė požeminės vandens gyslos. Ir šulinys čia buvo prie pat klebonijos sienos.

Aukštojoj Panemunėj žinau panašius namus, kur sunkiai beužmigdavau, nors kelionė man visada teigiamai veikia miegui. O čia ir iš po kelionės negalėdavau gerai miegoti.

Ar kun. Krupavičius turėjo šitą biogeofizinį jautrumą ir ar jo nervams tas galėjo turėti kiek įtakos, neteko patirti. Džiugus faktas yra tas, kad su tokia širdimi išgyveno 85 metus.

Politiniai priešai jo prisibijojo dėl turėto sąmojaus ir greitos jo orientacijos.

Kartą Seimo posėdyje liaudininkų atstovė F. Bortkevičienė norėjo jį pašiepti. Jam sakant kalbą kažkuriuo valstybę liečiančiu klausimu, jinai plonu balseliu sušuko:

— Kunigėli, noriu spaviednės.

— Vyras naktį tave išspaviedos, — pakeitęs balso intonaciją lyg tarp kitko atsakė ir toliau tęsė savo kalbą.

8. KANAUNINKO P. DOGELIO, PAVASARININKŲ ĮKŪRĖJO, KATALIKIŠKŲ DRAUGIJŲ RĖMĖJO ATSIMINIMAI

... „1935 m. gruodžio 27. Gavau didelio žmogaus kun. M. Krupavičiaus švenčių proga tokį sveikinimą: Gyvenk nedejuodamas, kovok laimėdamas. Šis Krupavičiaus didvyriškas, tik tokiems kaip Krupavičius, tinkąs sveikinimas mane labai paveikė. Pastarieji sunkumai visuomeniniame darbe: tautininkų puolimai katalikiškų organizacijų, pačių organizacijų materialiai sunkumai, ypač vedamos šv. Zitos dr(augijos) ir ateit(ininkų) sus(išelpimo) Fondo bene 50 procentų mano visados gero ūpo numušė. Krupavičiaus sveikinimo žodis mane vėl daro jaunesnių metų ir žinoma 100 proc. pakelto ūpo”.

„Vytauto” klubo šventė

... „1936.V.10. Įspūdinga Vytauto Klubo (Ateitininkų. — aut.) ekskursija į Suv. Kalvariją. Šiais metais ateitininkai studentai vytautininkai sumanė savo šventę švęsti Suv. Kalvarijoje pas savo šefą kun. Krupavičių. Policija susirinkimo daryti Kalvarijoje neleido. Tad Vytautininkai daro ekskursiją trimis automobiliais su bičiuliais ir prieteliais, iš viso apie 70 žmonių. Bažnyčioje Vytautininkai per pamaldas priima šv. Komuniją. Krupavičius sako pamokslą apie tai: Inteligentai eina į žmones ir per juos einama į liaudį. Paskui po pamaldų salėje pietūs apie 100 žmonių, dalyvauja moksleiviai ateitininkai ir kat. draugijų

atstovai, kaip svečiai, bei Vilniui Vaduoti Sąjungos ir Savanorių atstovas. Kalba Krupavičius, Vytauto Klubo atstovai. Visų nuotaika geriausia. Paliečiama, nors netiesiogiai dabartinė nenormali Lietuvos padėtis”.

* * *

„**Anomalija mūsų gyvenime** (kunigų Krupavičiaus ir Mirono asmenis sugretinus).

Krupavičius, valdant kraštą krikščionims demokratams, pravedė žemės reformą. Už tai labiausiai anuo metu buvę opozicijoje tautininkai nekentė Krupavičiaus. Ir kai tautininkai, po perversmo 1927 m., stojo į valdžią, tai viską darė, kad Krupavičių visiškai izoliuotų nuo politikos. Tuo tikslu jie prašo Vilkaviškio vyskupą Karosą iškelti jį iš Kauno, kur Krupavičius organizavo „Žaibo” spaustuve, į provinciją. Esą Krupavičiui, kaip kunigui netinka politikuoti. Tegul jis užsiima pastoracijos darbu. Ir kun. Krupavičius keliamas į įvairias parapijas tai vikaru, tai klebonu. Ir jis yra klusnus dvasiškai vyriausybei, kur jis būna paskirtas, ten jis dirba atsidėjęs bažnytinį darbą.

Mironas — yra kunigas Kaišiadorių vyskupijos. Kada jis pateko į Kauną ir prisidėjo prie tautininkų partijos, veikė priešingai Bažnyčios dvasiai, tai Vyskupas J. Kukta įsako jam grįžti į vyskupiją ir užimti atitinkamą vietą. Jis su tuo nesutinka. Mironas kreipiasi į Kauno kuriją, už jį užtaria įtakingi valdžios asmenys — tautininkai, kad liktų Kaune. Ir Mironas tampa priimtas į Kauno arkivyskupiją, gaudamas vyr. karo kapeliono vietą. Jis dirba Bažnyčios nenaudai. Dėka jo įtakos uždaroma Katalikų moksleivių „ateitininkų” organizacija. Mironas iškyla į ministerius premjerus. Tai jau politika. Gauna leidimą iš dvasiškos vyriausybės užimti tą aukštą valdžios vietą. Mironas tampa tautininkų partijos pirmininku. Čia jau nekokia politika —

stoti priešaky partijos, kuri su Bažnyčia nesantaikoje gyvena. Ir tai Mironui niekas nestato kliūčių būti politiku ir (jis) neskiriamas į parapiją ganytojavimo darbo dirbti. Klausimas, ar tokia politika, vedama kunigo, bus naudinga valstybei, o ypač Bažnyčiai?

* * *

. . . 1939.II.4. Neužkabink Krupavičiaus.

Min. pirmininkas kun. Vl. Mironas buvo nesutikęs priimti kun. M. Krupavičiaus pasikalbėti svarbiais valstybės reikalais. Mironas taip padarė nekęsdamas Krupavičiaus jau nuo senų laikų. Krupavičius negalėdamas asmeniškai pasikalbėti su pirm. kun. Mironu pasiuntė jam laišką maždaug tokio turinio:

Kai savo laiku Lietuvos vyriausybės delegacija tarėsi valstybės reikalais, tai negalėjo susitarti. Lietuvos delegacijoj tarp kitų buvo žydas Rozenbaumas, sovietų — žydas Joffe. Tiedu žydu, kai delegacijos nesusikalbėjo, kreipėsi vienas į kitą, kalbėdami: jeigu mes nesusitarėm kaip delegacijų nariai, tarkimės, kaip žydai. Ir jie susitarė. Taip mudu: esame ir politikai ir kunigai — nesusitarėm kaip politikai, tarkimės kaip kunigai. Esi min. pirmininkas, bet nėra galimybės, kad gali būti parapijos klebonu, ir čia eina dvasininkų pasikalbėjimas apie Bažnyčios reikalus. Toliau taip rašo Krupavičius: Kadaisė Vidaus Reikalų Min. Požėlos įsakymu policijos buvo mušami studentai. Kalta buvo valdžia — jos min. pirmininkas. Dabar irgi buvo mušami studentai. Už tuos mušimus atsakai Tamsta — kunigas. Tavo kaltė krinta ant visų kunigų.

Šiandieną Krupavičius buvo užėjęs pas mane ir truputį apie šį laišką buvo užsiminęs. Klausiu, kaip sveikata? Širdis silpna, kai lipu laiptais, uždūstu. Bet mitinge ne . . . kalbą pasakytum? Pasistengęs pasakyčiau: Esu pasiryžęs kovoti lig lašo kraujo, kad iškovojus Lietuvai laisvę, — baigė išeidamas iš mano buto Krupavičius.”

MEMORANDUMAI

1. MEMORANDUMAS TARYBINĖS VALDŽIOS ORGANAMS 1940 M.

1940 m. vasarą, aukštų dvasininkų pasitarimo, įvykusio Vilkaviškyje vyskupo V. Padolskio konsekavimo proga, pavestas, kun. M. Krupavičius paruošė tarybinės valdžios organams memorandumą, kuriuo įrodinėjo, kad Katalikų Bažnyčia yra darbo žmonių gynėja. Memorandumas buvo paruoštas tikslu uždelsti akciją prieš Bažnyčią.

Memorandumas įteiktas 1940 m. spalio 7 d. Lietuvos TSR Aukščiausiam Prezidiumui, Lietuvos Komisarų Tarybai ir Komunistų partijos Centro Komitetui.

Seka jo tekstas:

„Lietuva prisidėjo prie TSRS ir pati tapo TSR. Nuo to momento pasikeitė visas jos gyvenimas iš pagrindų. Tiesa, kol kas tas kitėjimas yra tik vyksmo eigoje, bet to kitėjimo kryptis yra aiški. Jei kitėja visos Lietuvos ir jos piliečių gyvenimas, tai ypač kitėja Bažnyčios ir jos narių būklė. Iš viso ko matyti, kad Bažnyčiai ir jos tikintiesiems rengiama ypatinga būklė ir gyvenimo sąlygos visai skirtingos nuo kitų gyvenimo sričių. Per tą trumpą laiką jau yra faktų, kuriais galima šis teigimas pailustruoti:

a) papapildinėjimas ir vienuolynų žemėms pritaikyta visai kitokia žemės norma, negu kitiems žemės savininkams; reiškia, Bažnyčia statoma į skirtingas sąlygas ir taikoma jai kitoks mastas.

b) tikinčiųjų vaikams neleidžiama mokytis mokyklose tikėjimo. To dar maža, — jie bus verčiami mokytis netikėjimo.

c) visi tikintieji yra įpareigoti daryti metrikacijos aktus civiline — netikybine tvarka, tuo tarpu, kai netikintieji šioje srityje yra visai patenkinami.

d) uždaryti visi katalikų laikraščiai ir žurnalai. Kalbama, kad nebus leidžiama spausdinti katalikiškų knygų, o iš esamų daugelis išimama iš apyvartos.

e) atimta kunigams pensijos ir teisė jas gauti, net tiems, kurie ją išstarnavo grynai valstybinį ne „kunigišką“ darbą dirbdami. Reiškia, jiems piliečių lygybės principas netaikomas ir jie pastatomi už įstatymo ribų. Tad, ir net ypatinga tikintiesiems būklė.

Pasitenkinu šiais keliais, bet pakankamai ryškiais faktais, kurių yra žymiai daugiau; bet ir tie pakankamai įrodo, kad Bažnyčiai ir jos nariams skiriamas kitas kelias ir taikomas kitas mastas negu kitiems piliečiams ir organizacijoms. Jei taip yra, turi būti tam priežastys, kurios? Mėginsiu jų paieškoti, kad rastumėm bendrą kalbą į susitarimą. Mano išmanymu, svarbiausios priežastys gali būti šios:

1. Katalikų socialinė doktrina ir praktika, 2. tarpusaviai santykiai katalikų su komunistais ir 3. katalikų religingumas. Apsistosiu prie kiekvienos jų bent po kiek skyrium.

Kaip katalikybė, taip ir komunizmas yra ne tikrai doktrina, bet visas gyvenimas. Kiekvienas jų turi savo teoriją ir savo praktiką. Vienas ir kitas darė ir daro įtakos į žmones, į jų gyvenimą ir duoda gyvenimui kryptį. Koks tarp jų santykis? Kad į tai atsakytum, reikia pirmiausia trumpai pažvelgti į Kristaus mokslą ir praktiką.

Kristus pirmoj eilėj buvo religinis reformatorius. Jo karalystė buvo ne šioje žemėje, bet Jis ant žemės gyveno. Jis savo mokslą skelbė žemės vaikams, tad ir įtaką turėjo daryti ir žemės gyvenimui. Jo mokslas buvo negirdėtas,

revoliucinis, nes priešingas visiems mokslams, skelbtiems ligi Jo atėjimo. Tuo metu darbo žmonija buvo niekinama, spaudžiama, persekiojama ir išnaudojama, kaip niekad. Kristus juos glaudžia prie savęs šaukdamas „Ateikite pas mane visi, kurie vargstate ir esate prislėgti, o aš jus atgaivinsiu“. Kristus daugiausia lanko vargšus Galilėjos žemdirbius ir darbininkus. Savo mokslą Jis apvilko prieinamiausiomis plačioms masėms formomis. Kristus mokąs — tai vargšų mokytojas. Savo kalno pamoksle, kuris yra puikiausias meilės ir dvasios galybės himnas, Kristus nesikreipė į mokytus ir turtuolius, bet į darbo minias. Savo mokinius išsirinko tik iš darbininkų tarp. Kristus atnešė žmonėms ekonominį išvadavimą: vergas nepažino teisingumo. Visi ir visur jį skriaudė. Kristus tarė: „vertas darbininkas savo užmokesčio“. Leonas XIII tuos žodžius taip parafrazavo: darbo turi užtekti darbininkui padoriai pragyventi be išmaldos. Tas reikalavo teisingai įvertinti darbą, nustatyti teisingą tarp jo ir užmokesčio santykį ir žiūrėti į darbininką ne kaip į mašiną, bet kaip į žmogų.

Kristus atnešė žmonėms dorovinį išvadavimą. Jis įsako vargšo skiraudžiamojo asmeny save matyti: „Kiek kartų jūs padarėte (gero) vienam šitų mažiausių brolių, man padarėte“. Jis darbininkams pasakė: „Tu esi žmogus, Dievui tik tiek vertas, kiek ir anie laisvieji“. O turtuoliui tarė: „Tas vergas, tai tavo brolis, lygus su tavim. Jūs esate vieno Tėvo vaikai“. Ir tų laikų vargšai vergai ir darbininkai instinktyviai pajuto Kristaus asmeny savo užtarėją, prietelį ir išvaduotoją. Jie būriais telkėsi prie Jo. Jis sudarė pirmus Jo sekėjus. Jie ėjo už Jį mirti. Kristaus priešai, Jį pajuokdami vadino driskių ir vergų karaliumi. Skelbdami Jam kaltinimo aktą, Jį inkriminavo, norėjus sugriauti esamą tvarką, panaikinti vergų institutą ir t.t. Ir Kristus taip padarė. Savo sukurta dvasine šiluma, nustatytu, tarp žmonių broliškumo santykiu, paskelbtu naujo turinio

ir prasmės teisingumu, Kristus iš pagrindų pakėlė anų laikų visuomenę ir valstybinę organizaciją: vergiją, vaiko ir moters būklę, teisinę našlių, našlaičių ir senių globą, darbo sąlygas, kovą su ydomis ir ligomis ir t.t. Kristus padėjo pamatus naujam pasauliui. Pačią statybą tęsė Jo įpėdiniai. Socialinis teisingumas, kova už skriaudžiamą ir išnaudojamą žmogų, už įvedimą lygybės ir teisingumo turto padalinimo raudonu siūlu tęsiasi per visus krikščionybės laikotarpius. Labai įdomus Bažnyčios tėvų laikotarpis — tai griežta ir nenuilstama kova prieš turtą užtariant varguolius. Kiti patrologai yra linkę Bažnyčios Tėvus dėlto laikyti socializmo pirmtakais.

Apie viduramžių Bažnyčios įtaką pacituosiu žinomo vokiečių socialisto, mokslininko ir nemažesnio Bažnyčios priešo Karolio Kautskio nuomonę iš „Očerki i etiudy” (S. Peterburg, 1907 m.) „Viduriniais amžiais, — rašo jis, — mokslams ir menui buvo prieglauda Bažnyčia” (psl. 88). „Visų vidurinių amžių metu rūpinimasis pavargėliais buvo Bažnyčios viena pagrindinių pareigų” (118 ps.). „Bažnyčia elgėsi su savo pavaldiniais palyginamai švelniai; Bažnyčios prieglobsty žmonės gyveno gerai, bet žymiai geriau negu karingų pasauliečių globoje” (psl. 158). „Bažnyčia išmokė germanus geriausių žemės dirbimo būdų, ir dar ilgai viduriniais amžiais vienuolynai buvo pavyzdingomis žemės ūkio fermomis. Kunigai išmokė germanus meno ir aukštesnių amatų. Bažnyčios globoj buvo ne tik žemdirbys, ji teikė pagalbos ir miestų didžiumai. Su ypatingu rūpestingumu Bažnyčia globojo prekybą. Didžiosios rinkos buvo steigiamos prie bažnyčių. Ji įvairiais būdais stengėsi pritraukti į tas rinkas prekybininkus. Bažnyčia buvo tais laikais vienatinė visuomeninė organizacija, kuri rūpinosi palaikyti susisiekiimo kelius ir vienuoliniško vaišingumo būdu palengvindavo keliones. Daugelis vienuolynų, kaip pavyzdžiui Hospices Alpių kalnuose buvo sukurti išimtinai palengvinti prekybiniam susisieki-

mui. Tam susisiekimui ir prekybai Bažnyčia skyrė tiek reikšmės, kad jam pagyvinti susijungė ji su kitu faktoriumi — žydais. Popiežiai ilgus metus palaikė ir gynė žydus. Žinoma, kad visi mokslai viduriniais amžiais buvo galima rasti tik Bažnyčioj, kad ji tik viena tuomet duodavo architektus, inžinierius, gydytojus, istorikus, diplomatus ir t.t. Visas materialinis, o kartu su juo ir dvasinis žmonių gyvenimas buvo Bažnyčios emanacija” (psl. 154-155). „Ji buvo lygiai naudinga ir valstybei ir žmonėms” (psl. 156). Labai įdomios popiežių žemės reformos, nes jos bažnytinėje valstybėje. Jomis pradėta rūpintis XIII amžiuje ir baigė paskutinis popiežius, iš kurio buvo atimta bažnytinė valstybė. Jų radikalumu ir drąsumu šiandien ne vienas nustebtų. (Žiūr. M. Krupavičius „Kova dėl žemės ūkio”). O ką kalbėti anais žilaisiais viduramžiais. Visa tai buvo daroma ne tik valstybės naudai, bet ir vargo žmonių gerovei.

Atėjo naujieji amžiai. Daug kas pakitėjo žmonių gyvenime. Pakitėjo ir Bažnyčios gyvenimo bei darbo sąlygos; bet jos mokslas ir praktika mūsų liečiamais klausimais nepakitėjo. Ji paliko darbo žmonių klasei ištikima, ji tradiciniai reikalauja teisingesnio turty padalinimo, ji su visa drąsa kovoja su kapitalizmu, ji atvirai smerkia idėjas, nešančias maišatį ir priespaudą į žmonijos tarpą, kaip pvz. priešpaskutinis pop. Pijus XI pasmerkė rasizmą, kuris tiek nelaimių atnešė pasauliui ir specialiai žydams. Žydai už tai Pijui XI buvo labai dėkingi, ir jam mirus, ir Lietuvos žydai pareiškė užuojautą dėl jo mirties. Popiežiai budriai saugojo ir gynė taiką bei smerkė karus. Priminsiu tik šios rūšies akciją Benedikto XV Didžiojo karo metu ir paskutinį popiežių šio karo metu.

Kaip popiežiai vertino darbo žmonių klasės būklę?

Leonas XIII enciklikoj „Rerum novarum” taip nupiešia darbininkų būklę: „Vargstantiems reik greit ir sėkmingai padėti, nes žmonių dauguma be kaltės vargsta didžiausiam skurde. Gyvenimas paliko darbininkus pačius vienus

be globos nežmoniškų darbdavių bei nesuvaldomų konkurentų gobšumui. Padėtį pasunkino plėšrios palūkanos, kurios kad ir ne kartą Bažnyčios pasmerktos, betgi kita forma nepasotinamų spekuliantų imamos. Be to, mažne visa gamyba bei prekyba atsirado nedaugelio žmonių rankose ir tuo būdu saujelė perdaug praturtėjusių kapitalistų pavertė nesuskaitomas rankpelnių minias bemaž tikrais vergais”.

Pijus XI savo enciklikoje „Quadragesimo anno” rašo: „Be galo išaugo biednų proletarų skaičius, kurių vargai šaukiasi Dievo; prie jų prisidėjo gausingos žemės darbininkų minios, gyvenančios sunkiausiomis sąlygomis ir netekusios vilties turėti savo žemės nuosavybę. Todėl, jei suderintomis ir vaisingomis pastangomis nebus joms padėta, jos liks visada proletariato eilėse . . . Didelis proletariato skaičius iš vienos pusės ir mažas skaičius turtuolių su galingais ištekliais, iš kitos pusės, įrodo aiškiausiai, kad mūsų „industrializmu” vadinamais laikais pagaminti tokioje gausybėje turtai yra blogai paskirstyti . . .” Drauge su milžinišku industrializmo kilimu smarkiais šuoliais ėjo priešakin ir kapitalistinė ekonomijos santvarka, kuri taip išsiplėtė po visą pasaulį, kad faktinai smarkiai palietė ir tuos ekonominio ir socialinio gyvenimo santykius, kurie nebuvo atsirėmę kapitalu, ir ten padarydama žymios įtakos kaip savo progresu, taip nemažiau ir savo liūdnomis pasėkomis ir žalingais vaisiais. Ne tik kapitalą, bet ir jėgą bei viso ekonominio gyvenimo vairą, yra paėmę į savo rankas atskiri žmonės . . . Tas ekonominis gyvenimas ir jo užvaldymas išaugo iki kraštutinio tuose, kurie kaip kapitalo laikytojai, turi savo galioj kreditus, ir juos skirsto pagal savo saivališką norą. Kreditu jie valdo visą ekonominio gyvenimo kraujo apytaką; ekonominio gyvenimo pajėgos yra jų rankose, kad, rodos, niekas be jų leidimo nė atsikvėpti negali. Šis jėgos ir galybės suplakimas — natūralus įstatymais nepažabotas

konkurencijos laisvės vaisius — baigiasi ne kitaip, kaip stipresniojo užvaldymu, o šis labai dažnai yra smurtininkas ir nedorėlis. Tai toks yra naujausias ekonominis išaugimo ypatumas”.

Taip popiežiai charakterizuoja kapitalizmą ir jo pasėkoje atsiradusią darbininkų klasės būklę.

Mūsų laikų populiarius popiežių minčių interpretatorius E. Fiedleris savo knygoje „Defenzyva ar ofenzyva” II daly taip rašo apie kapitalizmą, kuris, anot Pijaus XI yra „smurtininkas ir nedorėlis”.

„Jei neabejojama, kad 90% to skurdo yra iššaukęs koncentruotas kapitalizmas; jei mes kasdien matome, kad tas skurdas nuodija sielas . . . kad jis krikščiones moteris ir mergaites verčia pasidavinėti ir šimtus tūkstančių mūsų brolių verčia gyventi šuns gyvenimą, tai mes būtume kaltininkai, jeigu to griaušančio kapitalizmo neprakeiktume . . . Visa tai mes darome Kristaus vardu, kuris atsistojo vargstančiųjų ir kenčiančiųjų pusėn, kuriam Lozorius buvo artimesnis negu turtuolis. Užtat leiskit mums duoti pavojaus signalą prieš tokią ūkio sistemą, kuri tik kai kuriuos padarė lėbaujančius ir turtų švaistytojus, kurie deda aukso dantis net savo šunims, kai tuo tarpu mūsų neturtingųjų brolių vaikams krenta dantys iš bado” (42-3). Jeigu ūkio sistema natūraliniu būtinumu šimtus tūkstančių stumia į skurdą, išplėšia jiems tikėjimą ir dorą, tai šalin tokią sistemą. Jai paskelbsim kuo griežčiausią kovą. Mes neturim nė mažiausio pamato jį ginti, jį užstoti, slėpti. Ji neša skurdą po skurdo . . . Mums visai nerūpi žydėjimas poros šimtų koncernų, kurie visą pasaulį verčia savo vergais, bet mums labiausiai rūpi patenkinta, sveika, dora tauta. Besigailėdami tautos, mes turime kirsti šakas to medžio, kurio vaisiai milijonams teikia baisų skurdą. Mūsų vieta ten, kur alksta, skurdą kenčia, spaudžiami ir išnaudojami, bet ne kur kraujami milijonai, kur ant pajamų didinimo kelio guli milijonai plėšikų sužeistų

žmonių” (42-3 psl.). „Mūsų pareiga panaikinti tuos šaltinius, iš kurių teka skurdas” (54 psl.).

Tokiais ryškiais žodžiais Fiedleris nupasakoja Katalikų Bažnyčios pažiūrą į kapitalizmą ir jo padarinius, jos santykį su proletariatu ir su kapitalistine santvarka. Ne vienas ir lietuvių katalikų rašytojų yra panašiai rašęs.

Kokias priemones katalikų Bažnyčia siūlo kovai su proletariato skurdu ir daromomis jam skriaudomis?

Pirmoj eilėj siūlo teisingesnį turtų padalinimą, neišskiriant ir žemės reformos (Pijaus XI laiškas meksikiečiams). Be to, paduoda visą eilę detalių priemonių Leonas XIII, pvz., minėtoje enciklikoje „Rerum Novarum” pateikia tokių priemonių:

1) Turtuoliai ir darbdaviai privalo: nelaikyti darbininkų vergais, gerbti juose aukštą jūjų, krikščionybės išaukštintą, žmogaus vertę . . . Gėda ir nežmoniška išnaudoti žmones kaip daiktus, norint pralobti ir tiek tik juos tevertinti, kiek jų darbo jėga gali duoti naudos,

2) „Nevalia apkrauti darbu daugiau, negu sveikata pakelia; neduoti tokio darbo, kuris netinka dirbančio amžiui ir lyčiai;

3) Didžiausia darbdavių pareiga duoti kiekvienam, kas jam teisingai pridera gauti . . . Nei Dievo įsakymai, nei žmonių įstatymai neleidžia spausti reikalaujančių ir vargstančių savo naudai ir naudotis jų vargais, įsigeidus pralobti. O nusukti prideramą atlyginimą — tai sunkiausias nusikaltimas, kuris šaukiasi dangaus keršto”.

4) „Turtuoliai turi stropiai vengti, kad nei prievarta, nei suktybėmis, nei visokiomis kitomis spekuliacijomis neatimtų iš nepasiturinčių ką jie yra susitaupę.

5) Beturčiai iš prigimties yra lygiateisiai, kaip ir turtingieji piliečiai . . . Vyriausybė privalo imtis reikalingų priemonių vargšų reikalams ir gerovei apginti; to nedarant, bus mindžiojama teisybė . . .

6) „Valstybių turtai ne iš kitur, kaip iš darbininkų darbo kyla . . . Reikia tad remti visa, kas tikrai gali būti naudinga darbininkų būviui.

7) Kai dirbtuvėse gręsia pavojus darbininkų dorai, kai darbdaviai užkrauna darbininkams persunkią naštą arba spaudžia juos sąlygomis, žeminančiomis žmogaus vertę, bei darbininkų sveikatai kenkiamu darbu, tuomet reikia būtinai pavartoti įstatymo jėgą bei įtaką . . . Turtingieji yra savo turtais apsišarvoję, o neturtingųjų minios yra be turtų, patys neapsigina nuo skriaudų, todėl daugiausia remiasi valstybės globojimu. Už tai valstybės ir privalo ypatingai rūpintis darbininkais . . .

8) Valstybė turi visų pirma apginti vargšus darbininkus nuo gobšų žiaurumo, kurie, nesivarždami naudoja žmones, kaip paprastus daiktus savo pelnui.

9) Reikia žiūrėti, kad kasdieninis darbas nebūtų ilgesnis, kaip jėgos leidžia.

10) Nteisinga reikalauti iš moters ir vaiko, ką gali vyras. Ypač reikia saugoti vaikus, kad jie nestotų į fabrikus tokio amžiaus, kada jų kūnas ir protas nėra užtektinai sustiprėję.

11) Užmokestis privalo būti ne mažesnis, kaip kad to reikia taupiam ir padoriam darbininkui pragyventi. Kai darbininkas būtinumo verčiamas, ar dar didesnio vargo bijodamas, sunkesnes sąlygas priima, kurias nori ar nenori, turi priimti ir kurias darbdavys ar tarpininkas jam primeta, tat yra prievarta, prieš kurią teisybė šaukia . . .

12) Visi dvasininkai ir katalikai visomis išgalėmis turi gerai pažinę socialinį klausimą, padėti darbininkams”.

Negi sutalpinsi trumpame memorandume visą Bažnyčios socialinę ir darbininkišką programą. Padaviau tik nuotrupas iš jos, bet ir iš to pakankamai aišku, kad:

- 1) Bažnyčia yra priešinga kapitalizmo padariniams,
- 2) Bažnyčia su kapitalizmu kovoja,
- 3) Ji stoja proletariato pusėje,

4) Ji imasi priemonių jų būklei pagerinti ir pašalinti neteisybės, skurdo bei vargo šaltiniams. Aišku tad, kad **katalikai su komunistais turi plačią darbo dirvą**. Ta dirva tai ekonominė ir socialinė dirva. Tiesa, tai dar ne visa, nes yra dar sritis, kur katalikai skiriasi nuo komunistų. Tai **religijos sritis**. Bet ar dėl to jie turėtų eiti kas sau, savais keliais? Ar dėlto skirtumo turėtų kentėti proletariatas, kurio būklei pagerinti ir krašto kultūrai bei gerovei pakelti joks inteligentų skaičius nėra perdidelis? Ar dėlto iš krašto atstatymo darbo pašalinti imponuojantis skaičius katalikiškosios inteligentijos — pasauliečių ir dvasininkų, ir dar tokių, kurie turi nemaža patyrimo ir nuopelnų kalbamoj srityj, o visas tikinčiųjų didžiausias mases laikyti mažių mažiausiai pasyvumo būklėj?

Mes katalikai norime aktingai dalyvauti Lietuvos tvarkymo ir gerinimo darbe. Mes nesibijom dirbti, su komunistais, mus vienijančioje dirvoje, juo labiau, kad ta dirva yra lietuviška, o kas yra lietuviška, yra lygiai tiek brangu ir mums katalikams, kaip ir komunistams. Mes katalikai dirbome Lietuvai iš jos neatsitraukdami tada, kada anot vysk. A. Baranausko, buvo ji ir „tamsi, ir juoda“, jai dirbom, kai ji buvo žaliai kutuota ir mus Smetonos režimas po Varnių stovyklas ir kalėjimus tampė; mes lygiai su tokiu atsidėjimu jai dirbti norime, kai ji raudona virto. Šitai rašydamas aš nepamirštu visos realybės — praeities kovas tarp katalikų ir komunistų, tų programinių skirtumų, tos visuomenės dalies iš katalikų ir komunistų pusės, kurios į viena kitą skersakiuoja ir mato nenumaldomus priešus. Tai yra rimtos kliūtys. Bet jos nugalimos. Jos bus pašalintos iš bendradarbiavimo kelio, kai abiejų pusių vadai savo pavyzdžiu parodys, jog tas bendradarbiavimas galimas. Mūsų konstitucija garantuoja „Religinių kultų atlikimo laisvę“. Kažkur „Darbo Lietuvoje“ esu skaitęs, kad TSRS baudžiamasis kodeksas

numato bausmių už kliudymą kultui atlikti. Reiškia, komunizmas Bažnyčiai leidžia gyventi ir dirbti, jai pripažįsta reikiamas teises. Tik reikia duoti ir sąlygų jai gyventi ir dirbti, kaip duoda kitos kultūringos valstybės, kurios atskyrė Bažnyčią nuo valstybės ir mokyklą nuo Bažnyčios, kaip pvz. USA, Prancūzija ir kt.

A. Liepsnonis savo straipsnyje „Socialistinio realizmo linkme“ (Darbo Lietuvoj) rašo, kad „pagal marksizmo ir leninizmo mokslą krikščionybė savo plėtotės amžiuje buvo progreso veiksnys“. Ji paliko ir dabar tokia. Ji ir dabar valstybei yra labai teigiamas veiksnys. Komunizmas yra realus. Jis nenorės to progreso veiksnio iš gyvenimo pašalinti ir kliudyti jam gyventi savo gyvenimu. Aš tikiu, kad jis nenorės dėl savo antireliginės veiklos nustatyti prieš save visą katalikiškąją visuomenę. Aš lygiai tikiu, kad tie nepalankūs katalikams ir jų Bažnyčiai pirmieji žygiai yra tik pereinamosios stadijos nesusipratimo reiškinys. Aš tikiu, gal tai paradoksas, kad visai galimas ir mūsų laikais katalikas — komunistas, kaip buvo galimas daiktas Apaštaly laikais krikščionys — komunistai, kaip šiandien gali būti absoliutiškais komunistais katalikų vienuolynai. Kiek laimėtų ir kaip džiaugtųsi Tarybų Lietuva, kad ranka į ranką jos dirvonų vagas verstų komunistai katalikai su komunistais materialistais. **Padarykime, kad tai nebūtų svajonė, bet faktas.** Ne vienas paradoksas virto gyvenimo realybe. Tepavirsta ir šis paradoksas realiu gyvenimu. Ir juo greičiau tai įvyks, juo bus geriau ir vienai ir kitai pusei, o ypač mūsų bendrai tėvynei.

Aš suprantu, kad šituo memorandumu viso klausimo išsemti negalėjau, kaip lygiai suprantu, kad po šio mano žodžio nebus pašalintos visos kliūtys bendradarbiauti, kad iš vienos ir kitos pusės kils dar eilė klausimų reikalingų išsiaiškinimo. Kai kuriuos galimus kilti praktikos klausimus pasistengsiu čia paaiškinti ir duoti kai kurių pageidavimų, kaip bendradarbiavimo sąlygas.

a) spaudoj ne kartą katalikai bendrai, o ypač kunigai smetonininkais vadinami. Skaudi netiesa. Gal nieks taip atsidėjęs nekovojo su Smetonos režimu, kaip katalikai ir jų kunigai. Juk nebuvo nei vieno veiklesnio kataliko inteligento, kuris tuo ar kitu būdu nebūtų nukentėjęs nuo smetonizmo. Man pačiam teko būti internuotam ilgesnį laiką ir per viso to režimo laiką nebuvo išleistas iš budriausios smetonizmo policijos priežiūros. Vilkaviškio vyskupija turi 247 kunigus. Iš jų virš (40) keturiasdešimčiai buvo iškeltos bylos. Tai didelis nuosimtis. Jokia kita grupė tiek nenukentėjo. O kiek kunigų kitokiais būdais buvo kentėję nuo kalbamo režimo. Suvalkijos sąjūdy kunigų didžiuma tuo ar kitu būdu dalyvavo; katalikai Smetonos režimui buvo griežtoji opozicija. Mes su smetonizmu beveik neturėjome bendros darbo dirvos. Smetonos režimas mūsų akimis buvo Lietuvai kenksmingas ir pražūtingas. Tad toks priekaištas mums daromas yra be jokio pamato.

b) Kitas priekaištas buvo padarytas „Darbo Lietuvoje“, būk kunigai buvo priešingi civilinei metrikacijai ir dar grynai materialiniais sumetimais. Priekaištas nepakankamai precizuotas. Katalikai buvo priešingi civilinėms sutuoktuvėms tik katalikams. Ir dabar jie yra tokios nuomonės. Bet kas dėl netikinčiųjų — tai netiesa. Esant krikšč. demokratų vyriausybei, buvo pavesta tuometiniam Vidaus Reikalų ministrui Z. Starkui parengti nepriklausantiems jokiai tikybai civilinės metrikacijos įstatymo sumanymas. Darbas buvo pradėtas, bet nebaigtas. Aš pats tuo reikalu kalbėjau su vienu vyskupu ir iš jo tam reikalui pritarimą gavau. Savo knygoje „Civilinės sutuoktuvės“ (1932) tokią pat mintį pravedžiau. Knyga aprobuota vyskupo A. Karoso. Susidarius Černiaus kabinetui, Kalvarijos ir pagarsėjusiam Marijampolės mitinge, kuriame kalbėjo Justas Pelckis ir aš, pasiūliau, tarp kitko reikalauti ir civilinės metrikacijos netikintiems. Tad, mes

kunigai, nenorėjome „gvoltavoti” netikinčiųjų sąžinės. Juo labiau netiesa komerciniai to priekaišto motyvai.

c) Pirmiau buvau išdėstęs Bažnyčios socialinį mokslą ir jos santykį su kapitalizmu ir proletariatu. Bažnyčios mokslas katalikų ir jų kunigų buvo plačiai išgirstas ir realizuojamas visame pasaulyje ir Lietuvoje. Ypač Lietuvoje, nes čia buvo kitokios sąlygos negu kitur. Tuo metu, kai joje beveik vienatinis inteligentas buvo kunigas tad, kiek leido aplinkybės ir sąlygos, vilko viso visuomeninio gyvenimo našta. Kunigas kilęs iš darbininkų ir valstiečių, pats buvo demokratiškai nusiteikęs ir su tais luomais sutapęs. Lietuvių kunigas buvo „mužikas” kunigas. Kunigų veiklos ir katalikų pasauliečių veiklos demokratiškas charakteris su aiškia ir darbininkiška politika ryškiai pasirodė Steigiamajame Seime, kur katalikai turėjo atstovų didžiumą. Aš daugelio buvau pravardžiuojamas „kumečių” ministru. Už radikalų socialinio klausimo sprendimą ne tik gyvoje kalboje, bet ne kartą ir spaudoje vadindavo mane bolševiku. Bet visa mano socialinė politika buvo palaikoma dvasinės vyriausybės ir kolegų kunigų; kitaip mane nebūtų leidę į visus Seimus atstovauti. Priešingos nuomonės nedaug tebuvo kunigų. Štai tokių kunigų pavyzdį kai kas paėmęs — jų ar neveiklumą ar antidemokratinį nusistatymą apibendrino ir apkaltino visą kunigiją, kaip semtonininkus, proletariato ar liaudies priešais ir t.t. Apkaltinimas neteisingas iš pagrindų ir priešingas esamam gyvenimo faktui. Kad tokių kunigų buvo ir yra — mes nesiginčijam. Kiekvienam kolektyve yra daugiau ar mažiau žmonių, kurie nesiharmonizuoja su bendra kolektyvo dvasia ir drausme. Tokių žmonių turėjo ir komunistų kolektyvas. Su tokiais savo idėjos draugais visi kolektyvai kovoja. Kovoja su jais ir kunigai bei dvasinė vyriausybė. Taip pvz., Pijus XI enciklikoje „Quadragesimo anno” rašo taip kalbamu reikalu:

„Tikrai liūdna yra, šlovingieji Broliai, jog buvo ir dabar yra, kad tie, kurie sakosi esą katalikai, visiškai užmiršta aukštą teisingumo ir meilės įstatymą, pagal kurį ne tik privalome, kas jo yra, bet stokojantiems broliams turime padėti kaip pačiam Kristui, o ypač kas svarbiausia, kad dėl noro pelnyti nesidrovi kankinti darbininkus. Netruksta ir tokių, kurie piktnaudoja tikėjimą patį ir jo vardu stengiasi pridengti neteisingus reikalavimus, kad apsigintų nuo teisingų darbininkų reikalavimų. Šių veikimo būdų niekad nenustosime peikę. Jie yra priežastys, dėlko Bažnyčia, nors neteisingai buvo įtariama, einanti su turtingais, o nesijaudinanti nelaimėmis ir reikalais tų, kurie yra, tartum, nustoję natūralios tėvainystės. Kad šitas tvirtinimas neteisingas ir nepamatuotas, aiškiai rodo visos Bažnyčios istorija; pati enciklika, kurios sukaktuves minime (Rerum Novarum) yra aiškiausias Bažnyčios mokslo liudijimas ir įrodymas, kad anie šmeižtai ir užgauliojimai daromi neteisingiausiai. Minėtas E. Fiedleris toj pačioj savo knygoj 51-52 psl. taip rašo: „Apie kunigus neveikiančius sulig Bažnyčios mokslo socialinėje srityje: „Dažnai visu religinės bendruomenės autoritetu, šv. Rašto žodžiais ir sąžinės prikaišiojimais saugojame pylimus, kuriuos reikia būtinai išgriauti. Mes turime žmonių, kurie daugiau nieko neveikia, tik traukia iš krosnies kaštanus ir jais degina mūsų pačių pirštus. Mes ir šiandien, kaip visuomet, septintojo Dievo įsakymo vardu giname nuosavybę. Tačiau mes turime pamato ir pareigos to paties septintojo Dievo įsakymo vardu daugelį įmonių pavadinti plėšikavimo įstaigomis, o visą kapitalistų išnaudojimą pasmerkti kaip dangaus keršto šaukiančią nuodėmę . . . Nėr abejonės, kad toks neteisingas žemės turtų padalinimas, gali privesti prie katastrofos ne tik pasaulį, bet ir krikščionybę. Nuo to apsisaugosime tik tada, kai viso pasaulio koncer-nai pavirs į skeveldras”. 1928 m. savo knygoje „Liaudies tarnyboje” 58 psl. ir aš esu šį klausimą taip palietęs:

„Liaudyje įsivyravo nuomonė, kad Bažnyčia esanti tik ponams ir tik ponų reikalams tarnaujanti, kad ji esanti neatmezgamai susirišusi su konservatininkų reikalais ir kad, pagaliau, tapusi klusniu valstybės įrankiu. Tokia nuomonė, žinoma, galėjo stumti žmones nuo Bažnyčios. Bet kartu reikia pasakyti, kad tokia nuomonė ne be priežasties susidarė. Tų priežasčių davė pačių dvasininkų elgesys. Būkim atviri. Neslėpkim nuo savęs to, kas visiems yra labai gerai žinoma. Juk neginčijama tiesa, kad ligi aštuonioliktojo amžiaus pirmos pusės dvasininkai permaža rūpinosi liaudimi (tuomet beveik išimtinai dvasininkai buvo bajorų kilmės), permaža kreipdavo dėmesio į skaudžiausius jos reikalus, kad deja, dar ir šiandien turime nemaža tokių vienetų (gera ir tai, kad tik vienetų). Tas darbo žmonių moralinis ir materialinis reikalų nepaisymas juo labiau smigdavo į akį, kad tuo pat metu daugelis kunigų nenorėdami nieko bendro turėti su liaudimi, nuolankiai tupčiodavo apie didikus, stengdamiesi jų malonės nusipelnyti ir darydavo jiems nenupelnytų nuolaidų bei išskyrimų ir išimčių. Visa tai turint galvoje, visai suprantama, kodėl kunigija tapdavo svetima liaudžiai ir kodėl vis stiprėjo joje žalingas įsitikinimas, kad Bažnyčia tapusi galingųjų monopolizuota”.

Mes patys mokėjome ir mokame klystančius savo brolius sudrausti ir pamokyti. Gi rezultatų pasiekta labai gerų. Nėra tos srities Lietuvos gyvenime, kur nebūtų kunigai pasireiškę ir gerai užsirekomendavę. Atsilikėlių ir išsiskyrėlių liko labai nedaug; ne daugiau kaip kituose kolektyvuose. Bet tai dalykas natūralus. Ir dėl jų niekas neturi rimto pagrindo kaltinti, niekinti kunigijos. **V semje ne bez uroda** — buvo ir bus.

d) Kiekviena ideologinė grupė iš prigimties yra daugiau ar mažiau eksliuzivistinė. Jos kova su priešingomis srovėmis visai suprantamas ir natūralus dalykas. Nieko stebėtino, kad ir katalikai kovojo su komunizmu, bet su

juo kovojo ne daugiau kaip su kitomis priešingomis grupėmis, pvz., tautininkais. Bet mūsų kova buvo humaniška. Aš pats maniau ir manau, kad idėjos kulipka neperversi, kardu nenukirsi, kad idėją tik idėja gali nugalėti. Aš pats darydavau žygių už idėjų priešininkų išlaisvinimą iš kalėjimų. Taip pvz., kai buvo suimtas ir ištremtas į darbo stovyklą Justas Paleckis, buvau nuvykęs pas vidaus Reikalų Ministerį Skučą jo užtarti; kai plečkaitininkams buvo iškelta iš naujo byla, buvau asmeniškai jų užtarti pas Teisingumo ministrą Musteikį. Baudžiamų Suvalkijos sąjūdžio dalyvių reikalu buvau pas ministrą Čapliką ir gen. Šniukštą, kai ką (pvz. Butanavičių) savo užstatu išlaisvinau iš kalėjimo. Minėtuose Kalvarijos ir Marijampolės mitinguose pasiūliau reikalauti amnestijos visiems politiniams kaliniams; Katalikų iniciatyva buvo surinkta daug tūkstančių parašų ir įteikta smetoniniam seimui, reikalaujant visiems politiniams kaliniams amnestijos. Nužudyto Maurušaičio reikalu lankiausi pas Krašto Apsaugos Ministrą Dirmantą ir Kariuomenės Teismo prokurorą gener. Vimerį. Tokia buvo mūsų kova. Toji kova neprivalo būti mūsų bendradarbiavimo kliūtimi. Prancūzų liaudies išmintis taip sako: „Apsivedę neklauskite, kas buvo prieš vestuves, bet žiūrėkite, kas bus po vestuvių“. Tiriant priešvestuvinį laiką gal pas kiekvieną atsiras nuodėmelių, dėl kurių tektų rausti, o gal ir pačią šeimą suardyti, ar bent užnuodyti jos gyvenimą. Nedarykime ir mes tos klaidos. Nesirauškime po praeitį ir normuokime savo santykius dabartimi ir ateitimi. Mes norime pasilikę katalikais būti lojalūs Tarybų Lietuvos piliečiai ir bendradarbiai.

e) Dar žodis dėl žemės reformos. Kaip esu minėjęs žemės reforma ne tik mano, ir Steigiamojo Seimo Katalikų frakcijos narių nuopelnas, bet visos Lietuvos katalikijos, episkopato ir kunigijos. Socialinės reformos mūsų buvo numatytos plačios: ne tik žemes jos turėjo

paliesti, bet ir kapitalus, miestus, pramonę ir t.t. Pirmos žemės reformos vedimo laikai buvo labai sunkūs ir ekonominiai ir politiniai. Vedant reformos, reikėjo daug atsargumo, kad nesugniuždytumėm visai Lietuvos gyvenimo. Dėl šių motyvų buvo pravesta tik tokia reforma. Bet vėliau jau kėlėm antros žemės reformos ir kapitalų reformos reikalą. Tokių balsų buvo katalikų spaudoje. Aš pats tuo reikalu rašiau „XX Amžiuje“ (pusės straipsnio cenzūra nepraleido). Kalbėjau Kalvarijos ir Marijampolės mitinguose, Kalvarijos verslininkų susirinkime, „Naujosios Romuvos“ diskusiniame klube, siūlydamas palikti ūkininkams ligi 40 ha, dvarų paimti visą žemę ir rengtis prie kapitalų reformos.

Steigiamojo Seimo žemės reformos įstatymu bendri nuostatai buvo pritaikyti ir bažnytinėms žemėms, su tuo, kaip esu neseniai sužinojęs, sutiko ir Lietuvos episkopatas, by tik būtų palikta tam tikra norma kunigams ir bažnyčių tarnams pragyventi. Tai jau gerai parodo, kaip į žemės reformą žiūrėjo kunigai ir vyskupai.

Kokie iš mūsų pusės desideratai. Atsižiūrėdami į faktinę padėtį, mes norime gauti tik minimalinę programą ir tik religinėje srityje. Ji taip atrodytų:

1) R. K. Bažnyčia T. Lietuvoje yra įstatymo numatyta ir apsaugota organizacija.

2) Laisvė pastoraciniam darbui kanonų ribose, reiškia, ir religinei propagandai.

3) Laisvė religinėms organizacijoms ir jų susirinkimams.

4) Leidžiama bent viena kunigų seminarija ir teologijos fakultetas.

5) Duodamos sąlygos tikybai mokyti pradžios ir aukštesnėse mokyklose. Mokinių lankymas fakultatyvinis.

6) Paliekama nenusavinamos bažnyčios, klebonijos, ūkio trobesiai, parapijos namų trobesiai ir parapijos

namai, seminarijos bei kurijos trobesiai, nuo tų namų nuimami sekvestrai.

7) Paliekama parapinės žemės, kuriomis naudojasi kunigai ir bažnyčių tarnai. Be to, kapai ir kapų žemės.

8) Leidžiama kunigams sukurti profesinę sąjungą, turėti savo privatinę susiėlpimo draugiją ir pensijų fondą.

9) Leidžiama leisti bent vieną žurnalą kunigams ir pasauliečiams inteligentams ir vieną savaitinį laikraštį liaudžiai, leisti katalikiškas knygas ir vadovėlius. Tam reikalui grąžinama katalikams viena knygų leidykla.

10) Katalikai yra pilnateisiai piliečiai, galį užimti valstybines vietas, atleistiesiems iš tokių vietų — jos grąžinamos. Už religinius įsitikinimus ir religines praktikas niekas nebaudžiamas ir teisės neaprežiamos.

11) Areštuotieji katalikų darbuotojai iš kalėjimų paleidžiami.

12) Vyskupai ir kurijos nekliudomai eina savo kanonais nustatytas pareigas. Vyskupai laisvai susisiečia su Popiežiumi.

13) Laisvė parapijoms valdytis pagal kanonų teises.

Kieno vardu aš kalbu? Tuo tarpu tik savo. Nebuvo galimybės su kitais savo bendraminčiais kunigais ir pasauliečiais plačiau pasitarti. Atsitiktinai susitikęs kalbėjau tik su paskirais žmonėmis. Jie visi buvo vienos nuomonės su manimi šiuo klausimu. Tos mintys jiems nesvetimos, kad tik Bažnyčiai laisvė būtų suteikta, kad Lietuva lietuviška pasilikty, kad galėčiau platesnės masės katalikiškos visuomenės tuo reikalu nuomonę patiekti, reikia duoti galimybės mums suvažiuoti didesniai skaičiui tiems reikalams aptarti.

Aš tikiu, kad mes susitarti galim, kad neperžengiamų kliūčių bendradarbiauti nėra. Tos kliūtys yra sudarytos agitatorių bei neatsakingų publicistų. Jas sudarė ir tarpusavis nepažinimas ir nepripažinimas vienu kitiems geros valios ir grynų intencijų. Turim bendrų darbo

platformų. Skiria mus religija, bet ji neturėtų sugriauti bendradarbiavimo galimybės. Tuo bendradarbiavimu manau esam suinteresuoti ne tik mes katalikai, bet ir visa Tarybų Lietuva. Juk jai ne vistiek, ar didžiulė katalikų masė bus aktinga Lietuvos kūrėja, ar pasyvi, nepasitenkinimu surūgusi ir apatiška. Niekam nepaslaptis, kad Lietuva yra katalikiška ir, kad katalikybę slopinant tik mažas nuošimtis pasidžiaugs, o didelė dauguma tai priims kaip savo gyvastingiausių interesų įžeidimą. Juk idėjos brangesnės už medžiaginius turtus.

Baigiu. Aš tikiuosi, iš šio savo rašto štai kokio pirmo rezultato: Tamstos, susipažinę su juo, įgaliosit bet ką gyvu žodžiu aptarti su katalikais (galima su manim ir kitais, pakviestaisiais asmenimis) iškeltus ir nepaliestus klausimus, kad po to galėtumėm eiti į bendradarbiavimo realizavimą.

(Imta iš kan. P. Dogelio archyvo)

Pastaba.

Praslinkus kuriam laikui po šio memorandumo įteikimo, pas kun. M. Krupavičių atvyko jam nepažįstami asmenys pasikalbėti — pasiinformuoti dėl memorandumo iškeltų klausimų.

Bet netrukus (1941.IV) darbininkas Dz-nius įspėjo Krupavičių, kad jam gresia suėmimo pavojus. Įspėtas Krupavičius pasišalino ir apsigyveno Druskininkų apylinkėse.

Apie M. Krupavičiaus memorandumą 1965 m. buvo trumpai užsiminę „Vakarinės naujienos“. 1970 m. J. Aničas apie šį memorandumą atsiliepė platesniu straipsniu LTSR Mokslų Akademijos Darbuose. Serija A. Nr. 2 (33), p. 91-111.

J. Aničas teigia, kad prieš pasirodant memorandumui, Kalvarijos klebonijoje, kur tuomet gyveno M. Krupavičius, įvyko slaptas įtakingų Katalikų Bažnyčios veikėjų pasitarimas. Tokiu būdu Krupavičiaus memorandumą

reikia vertinti kaip dokumentą, kuris atspindi tam tikros dvasininkijos dalies taktiką.

J. Aničas Krupavičiaus memorandumą laiko parašytu diplomatiškai su reveransais komunistinei Tarybų valdžiai (97 psl.), o jį patį apibūdina taip: „Krupavičiaus memorandumas nuo pradžios ligi galo veidmainiškas, jėzuitiškas. Neatsitiktinai jam, patyrusiam jėzuitui, bažnyčios vadovybė ir paskyrė šią misiją” (95 psl.).

Neanalizuojame J. Aničo teiginių, tik pareiškiame, kad kun. M. Krupavičius nebuvo jėzuitu.

2. MEMORANDUMAS VOKIEČIŲ GENERALINIAM KOMISARUI KAUNE

„Ponui Generaliniam Komisarui Kaune.

Sovietų S-gos kariuomenei okupavus Lietuvos valstybės teritoriją, 1940 m. pabaigoje tarp Vokietijos valstybės ir Sovietų S-gos vyriausybės buvo sudaryta lietuvių ir vokiečių tautybės gyventojų repatriacijos sutartis. Ši sutartis buvo įvykdyta 1941 m. kovo-gegužės mėnesiais. Pagal šią sutartį iš Vokietijos į Lietuvą atvyko 20.000 asmenų ir iš Lietuvos į Vokietiją išvyko apie 30.000 asmenų. Dėl Sovietų S-goje įvesto bolševikinio režimo ir prasidėjusio Lietuvoje teroro išvykusių į Vokietiją asmenų žymią dalį sudarė lietuvių tautybės asmenys, kurie, gelbėdamiesi nuo bolševikinio persekiojimo, ieškojo prieglaudos Vokietijoje. Keičiantis repatriantais, dalį jų kilnojamojo turto susitarimu buvo leista išsivežti, kita kilnojamojo turto dalis ir visas nekilnojamas turtas perėjo valstybės nuosavybėn ir su mažomis išimtimis buvo paskirstytas atkeltiems į Lietuvą iš Vokietijos repatriantams, kurie jau šiandien įsikūrė tuose ūkiuose ir susitvarkė taip, kad gali atlikti dedamas jiems prievolės. Tačiau neseniai jų ramus gyvenimas buvo sukrėstas vokiečių administracijos Lietuvoje sumanymu, grąžinti į Lietuvą

1941 m. išvykusius iš Lietuvos vokiečių tautybės repatriantus ir atiduoti jiems jų ūkius, iškeliant iš tų ūkių dabartinius jų savininkus. Iškelimas Lietuvos repatriantų iš jų turimų ūkių buvo pradėtas vykdyti šių metų rugsėjo mėn. Tik pradėjus vykdyti tą sumanymą, paaiškėjo, kad jis liečia ne tik buvusius repatriantų ūkius, bet apima daug platesnę ūkių kategoriją. Kaip vykduojantieji iškelimą vokiečių organai yra pranešę, iškeliamiems ūkiams jų iškelimo pagrindu laikomas protokolas, surašytas generalinio komisariato Kaune. Pagal tą protokolą, grąžinamiems į Lietuvą vokiečių tautybės repatriantams žeme aprūpinti be jų prieš repatriaciją turėtų ūkių imami dar šių kategorijų ūkiai: 1) lenkų, kurie priklausė aktyviam lenkų elementui; 2) ūkiai rusų ir 3) žydų ūkiai. Teisę spręsti, kas yra lenkas, pasilieka sau vokiečių administracija.

Atkeliamiems į Lietuvą vokiečių tautybės asmenims įkurdinti prie generalinio komisariato Kaune sudarytas Ansiedlungstab su pagalbinėmis įstaigomis vietose, o iškeliamų lietuvių įkurdinimu pavesta rūpintis vietos įstaigoms. Iškeliami iš ūkių lietuviai, kurie prieš repatriaciją turėjo savo ūkius, gali būti aprūpinami žeme iš buvusių vokiečių ūkių, jei visi tie ūkiai nebus reikalingi vokiečių įkurdinimo reikalams. Tam, kad apgyvendintų tuose ūkiuose lietuvius, reikia iškelti iš jų ligšioliniai valdytojai, o iškėlus tuos valdytojus, ūkiai paaimami įkurtos Lietuvos nacionalizuotiems ūkiams valdyti bendrovės (Landwirtschaftungs G. m. b. H.) žinion. Atkeliamieji į tuos ūkius lietuviai verčiami sudaryti su šia bendrove nuomos sutartį. Iškeliami iš ūkių lenkai, kurie tinka darbui, numatyta išvežti į Vokietiją, rusai taip pat paskirti išvežti iš Lietuvos. Iškeliamiems iš ūkių asmenims leidžiama pasiimti: lietuviams — namų apyvokos daiktai, 15 kg maisto kiekvienam iškeliamam asmeniui, 1 karvę, 1 kiaulę ir 5 vištas; lenkams ir rusams leidžiama pasiimti tos pačios

normos, tik ne karvės; kai kuriems šių kategorijų žmonėms nustatytos dar žemesnės normos. Vadinasi, repatriantai negali pasiimti net to turto, kurį jie yra atsivežę 1941 m. iš savo ūkių Suvalkijoje ir Klaipėdos krašte.

Iškeliamų iš ūkių lenkų ar rusų likimas dar neaiškesnis: visi tinkami darbui žmonės išskiriami ir paimami darbams, maži vaikai, ligoniai ir seniai laikomi stovykloje. Vėlesniu Generalinio Komisarų Kaune parėdymu, lietuviai negali būti apgyvendinti tose vietose, kur apgyvendinami vokiečiai: jie gali būti apgyvendinami į rytus nuo šių vietų. Tai yra ūkininkų iškraustymo ir vokiečių apgyvendinimo formalinė pusė, kiek ji yra paaiškėjusi iš vokiečių administracijos pasisakymų. Kitaip atrodo faktiškoji to reikalo būklė. Pirmieji vokiečiai buvo atvežti iš Vokietijos į Šakių, Vilkaviškio, Raseinių ir Tauragės apskritis apie rugsėjo mėn. vidurį. Tuo pat laiku pradėta kelti iš numatytų ūkių jų tikrieji savininkai. Keliamoms su mažais vaikais ir ligoniais šeimoms atšalusiam ir lietingame ore, pablogėjusiais keliais tenka keliauti kelias dienas; tuo išvežamųjų gyvybė statoma į pavojų. Pats iškėlimas vykdomas ir naktimis. Atvykę pareigūnai duoda iškeliams trumpą laiką, kai kuriems 15-20 min. pasiruošti kelionei. Suprantama, naktį nelaukta užklupti žmonės, neišnaudoja nei to trumpo laiko ir išvežami iš ūkių pusnuogiai ir be maisto. Yra atsitikimų, kad kraustytojai neleidžia išvežamiems pasiimti nei tų normų, kurios yra nustatytos anksčiau nurodytame protokole. Po ilgos ir varginančios kelionės žmonės atvežami į paskirtą jiems gyventi vietą. Jie čia saugomi lyg kokie nusikaltėliai. Jiems duodami butai visai netinkami žmonėms gyventi. Pavyzdžiui, iš Alytaus apskrities išvežtieji žmonės buvo apie tris savaites laikomi Alytaus aerodrome be tinkamos pastogės. Čia buvo atrinkti visi darbingi vyrai ir moterys ir pasiūsti į Kybartus darbams, o likusieji 210 asmenų parvežti į

Radviliškio durpyno barakus. Barakai pastatyti iš lentų ir visai nepritaikyti gyventi žiemą. Kiekvienam žmogui paskirta barakuose po 1,2 kv. m ploto. Tokiu būdu iškeltieji iš savo ūkių žmonės laikomi net blogesnėse sąlygose, kaip rusų belaisviai ir nežino, koks likimas jų laukia rytoj.

Patį iškėlimą vykdyti vokiečių administracija verčia vietos įstaigas — apskričių viršininkus, policiją ir net savisaugos dalinius. Yra atsitikimų, kad policija atsisakė vokiečių administracijos įsakymus vykdyti, laikydama, kad ištrėmimas daromas be teisinio pagrindo. Policijai grąšoma didelėmis bausmėmis. Šitokiais metodais tik demoralizuojamos vietos įstaigos. Čia suminėtieji faktai tai tik kelios nuotrupos iš ūkininkų kėlimo istorijos. Tokių faktų būtų galima daug pririnkti.

Šiandien lietuvių tauta yra pastatyta į tokias sąlygas, kuriose ji neturi jokios oficialios institucijos, jokios visuomeninės organizacijos, kuri galėtų jos nusistatymą pareikšti opiais ir svarbiais lietuvių tautai klausimais. Dėl to mes, žemiau pasirašiusieji, esame priversti pasisakyti šiuo skaudamu klausimu. Esame visiškai įsitikinę, kad mūsų nuomonė šiuo klausimu pilnai atitinka ir plačiosios lietuviškosios visuomenės nusistatymą.

1. Vokiečių grąžinimą į Lietuvą mes laikome Lietuvos kolonizacijos pradžia vokiečiais. Kad tai nėra tuščias mūsų spėjimas, o gyna tikrovė, patvirtina patys oficialūs Vokietijos sluoksniai. Šiandien dažnai apie tai skaitome vokiečių spaudoje ir girdime atsakingų asmenų kalbose. Vokiečių žurnale „Deutsches Arbeit“, kuris skiriamas kolonizacijos reikalams Rytuose, SS-Reichsfuerer įdėjo tokią išvadą: „Mūsų uždavinys yra ne germanizuoti Rytus senąja prasme, t.y. čia gyvenantiems žmonėms primesti vokiečių kalbą ir vokiškus įstatymus, bet rūpintis, kad Rytuose gyventų tik žmonės, kurie yra tikrai vokiško germaniško kraujo“. Gryno vokiško kraujo Rytuose nėra,

vadinas, jis turėtų būti perlietas iš Vokietijos. Kyla klausimas, koks likimas laukia vietos tautas. Į tą klausimą SS oficialusis organas „Das Schwarze Korps“ savo š.m. 34 nr. straipsny „Germanizuoti?“ duoda aiškų atsakymą. Ten rašoma: „Modernaus laiko skaičių sąvokoje tokios tautos tėra atskiri lašai ant karšto akmens. Jos yra tik išsivystymo daigai, bet ne vaisiai („Naujoji Lietuva“ 1942.XI.10). Vadinas, Rytuose gyvenančios tautos geriausiu atveju turės būti išstumtos iš savo gyvenamųjų vietų dar toliau į rytus. Valstybės sekretorius Backe savo kalboje, pasakotoje š.m. liepos 19 d. vienoje Dunojaus aukštupio srities demonstracijoje, pareiškė: „Šiandien mes esame atsidūrę posūkyje. Mūsų kariuomenės vienkartinų pastangų dėka erdvės siaurumo tėvynėje klausimas yra išspręstas. Tuo pačiu ir vokiečių ūkininkija atsidūrė prieš didelius uždavinius: naujasis sritis apgyvendinti ir laimėti vokiškumui . . . Šiandien Rytuose turimoji sritis nedelsiant reikalauja, kad ji būtų paversta vokiška ir kad vokiečių ūkininkija į naująją sritį įlietų naujojo kraujo“. („Į Laisvę 1942.VII.20 Nr. 166). Galėtume surašyti visą eilę vokiečių oficialių asmenų aiškių ir nedviprasmiškų pasisakymų šiuo klausimu, bet mums atrodo, kad pilnai pakaks tų kelių citatų. Iš to fakto, kad vokiečiams duodami dažnai ne jų anksčiau prieš repatriaciją turėti ūkiai, kad tose vietose, kur įkurdinami vokiečiai, lietuvius įkurti draudžiama, kad tarp grąžinamų vokiečių repatriantų ūkininkų yra ir tokių, kurie nesupranta nei vieno lietuviško žodžio, kad tokių vokiečių kasdien atsiranda Lietuvos miestuose, kur jiems vienu ar kitu titulu duodama valdyti Lietuvos valstybinės ar bolševikų nacionalizuotos privatinės įmonės, kurios ligi šiol buvo valdomos lietuvių — galima spręsti, kad čia turime reikalo ne su paprastu vokiečių repatriantų grąžinimu, apie kurį kalba atitinkami vokiečių administracijos Lietuvoje asmenys, bet su kolonizacija, apie kurią kalba valstybės sekr. Backe ir anksčiau cituotasis „Das

Schwarze Korps” straipsnis: „Reichas šimtus tūkstančių vokiečių ūkininkų iš neplaningai išmėtytų ir pavojingų sričių parsikvietė pas save, juos sutvarkė ir dabar planingai paskirstė į Rytus”.

Kai dėl 1940 m. ir 1941 m. Lietuvoje susidėjusių politinių sąlygų ir dėl siautusių bolševikų teroro pasidarė nebesaugu, Vokietija, norėdama apsaugoti savo tautiečius nuo grąšinančio pavojaus, buvo priversta juos iš pavojingų vietų perkelti į Vokietiją: kartu su vokiečiais išvyko ir nemažas skaičius lietuvių, kuriems grėsė bolševikų pavojus. Šiandien tas pavojus jau yra išnykęs, bolševikai vokiečių ir jų sąjungininkų kariuomenių nustumti kelis šimtus kilometrų į Rytus, todėl suprantama, kad visi išvykusieji iš Lietuvos repatriantai, tiek vokiečių tautybės asmenys, tiek ir lietuviai, dabar norį grįžti į Lietuvą, į savo anksčiau gyventąsias vietas. Tačiau šiandien matome kitonišką vaizdą: vokiečių tautybės repatriantai keliami į Lietuvą, o Suvalkijos ir Klaipėdos krašto ūkininkai stumiami dar toliau į Rytus.

Čia dar tenka paminėti, kad tiems lietuviams (gryno kilimo), kurie bolševikų terorizuojami pabėgo į Vokietiją, ne tik kad negražinamos jų nuosavybės Lietuvoje, bet dar visiškai draudžiama grįžti į savo tėvynę . . .

Lietuvių tauta yra giliai sujaudinta aukščiau paminėtų Lietuvos kolonizacijos reiškinių ir visur pradeda jausti vokiečių administracijos veiksme nesuderinamumą su pagrindiniu lietuvių tautos siekimu — atstatyti Lietuvos nepriklausomybę, kuriai jokios aukos lietuviui nėra didelės, ir išlaikyti savo žemę, už kurią jis yra amžiais kovojęs.

2. Reikia pastebėti dar vieną reiškinį. Suprantamas dalykas, kad Lietuvoje kolonizacija vykdoma vokiečių valdžios planais. Tačiau vokiečių administracija Lietuvoje visomis priemonėmis stengiasi sudaryti įspūdį, pas tuos kolonizacinių planų paliestus Lietuvos piliečius, kad

kolonizacija vykdoma Lietuvos valstybės iniciatyva. Ūkininkų iškėlime verčiami dalyvauti apskričių viršininkai, žemės tvarkytojai, policija ir net lietuvių savisaugos batalionai, — visa tai daroma, naudojant grasinimus ir prievartą. Suprantama, kad verčiamų dalyvauti tame darbe lietuvių valdininkų padėtis darosi morališkai nepakenčiama.

Lietuvių tauta su dideliu susijaudinimu klausosi žinių apie masinius lietuvių ir lenkų ūkininkų iškėlimus iš jų ūkių ir namų. Lietuvių tauta negali pritarti tokioms priemonėms, lygiai kaip ji nepritaria priemonėms taikomoms Lietuvos žydams.

3. Lietuva jau nuo žilos senovės yra žemės ūkio kraštas. Apie 80% visų Lietuvos gyventojų verčiasi žemės ūkiu. Net ir miestų gyventojai stengiasi įsigyti mažesnį ar didesnį žemės sklypą, kurį jie rūpestingai dirba ir tvarko. Lietuvis yra organiškai susigyvenęs su sava žeme ir ją pamilęs. Atplėšimas nuo žemės yra jo moralinė mirtis. Žinodami tai net bolševikai okupacijos metu nesikėsino paimti visą ūkininkų žemę, nors žemės naudojimo sukolektyvinimas buvo vienas jų pagrindinių uždavinių. Tiesa, visą žemę bolševikai nacionalizavo, bet vistiek paimti jos nesikėsino. Ji buvo palikta nemokamam amžinam ūkininkų naudojimui (iš deklaracijos paskelbiant žemę visos tautos nuovaybe). Šiandien matome kitą vaizdą. Ūkininkų žemės imama ir atiduodama atkeltiems iš Vokietijos repatriantams be jokio teisėto pagrindo. Vokiečių administracija kalba apie anksčiau minėtą protokolą ir kitokias instrukcijas, kaip teisinį pagrindą, bet nei protokolai, nei instrukcijos niekur nepaskelbti ir niekam nežinomi, o jeigu ir būtų paskelbti, mums atrodo, kad jie vistiek negalėtų sudaryti teisėto pagrindo tokiai skaudžiai operacijai, kokia dabar daroma.

Jau greitu laiku sueis pusantrų metų, kaip okupacinė vokiečių valdžia tvarko Lietuvos ūkinį gyvenimą, tačiau reikia pasakyti, kad per visą tą laiką ji nepadarė nieko

tokio, kas nuramintų lietuvi ūkininką ir sudarytų jam bent elementarines darbo sąlygas. Priešingai, ji palaiko bolševikų okupacijos metu per nacionalizaciją sudarytą chaosą, tuo pastatydama Lietuvos ūkininką į tokias sąlygas, kuriose jis nežino, kas jį laukia rytoj. Atitinkamų Lietuvos institucijų (deja, buvusių) nekartą buvo nurodyta vokiečių administracijoje neigiami reiškiniai į Lietuvos ūkininkų gyvenimą, prašant juos pašalinti, bet iš jos pusės tinkamo dėmesio nesulaukta. Dėl to Lietuvos ūkis sparčiu tempu krinta, jo produkcija mažėja, gyvas ir negyvas inventorius nyksta. Prie ūkio krikimo prisideda vokiečių pradėtoji kolonizacija. Kolonizacijos banga palietė visą Lietuvos teritoriją ir daugelį Lietuvos ūkininkų. Ir likusieji kolonizacijos nepaliestieji ūkininkai nėra tikri, kad rytoj neištiks jų kaimynų likimas. Suprantama, kad tokiose sąlygose negali būti nei kalbos ne tik apie ūkio produkcijos kėlimą, bet ir apie išlaikymą tokiame lygyje, kokiame jis yra šiandien. Dėl ūkio irimo nukenčia ne tik viso krašto interesai, bet tas atsiliepia ir į vokiečių kariuomenės aprūpinimą, prie kurio savo stambiu jnašu prisideda ir Lietuvos ūkis.

Šių minčių vedami, mes prašome:

1. Sustabdyti Lietuvos žemių kolonizaciją.
2. Grąžinti iškeltiems ūkininkams jų ūkius, neatsižvelgiant į jų tautybę.

(Nuorašai pasiųsti p.p. General. Tarėjams)

pas. *Dr. K. Grinius*
buv. Lietuvos Resp.
Prezidentas

pas. *Kun. M. Krupavičius*
buv. Lietuvos Žemės Ūkio
Ministeris

pas. *Prof. J. Aleksa*
buv. Lietuvos Žemės Ūkio
Ministeris

„Savitarpinės Pagalbos” Pareiškimas

Ponui

Generaliniam Komisarui Kaune
Per p. Pirmąjį Generalinį Tarėją

Patirtomis žiniomis 1942.XII.5 d. atitinkamų vokiečių organo nutarimu išstardyti ir ištremti: 1. dr. K. Grinius iš Kauno į Sasnavą ir 2. M. Krupavičius ir J. Aleksa į Vokietiją už Tamstai suteiktą memorandumą. Kiek teko patirti, memorandumė iškeltas Lietuvos kolonizacijos klausimas, taip pat paliesti Lietuvos nepriklausomybės ir kiti klausimai.

Savitarpinė Pagalba, kaip vienintelė lietuvių visuomenės organizacija, laiko savo šventa pareiga pareikšti Tamstai, p. Generalini Komisare, kad memorandumė išdėstytos mintys yra ne tik jų, pasirašiusių asmenų nuomonė, bet visos lietuvių tautos aiškus nusistatymas.

Mes esame giliai įsitikinę, kad ištrėmimas visoje Lietuvoje geriausių žmonių, didžiai nusipelnusių lietuvių tautai ir turinčių jos pilną pasitikėjimą, už jų pasirinktą legalų klausimų kėlimo kelią, giliai sujaudino lietuvių visuomenę ir sukėlė joje didelį nusivylimą. Mes manome, kad šios dienos sąlygose tatai nėra nei lietuvių tautos, nei vokiečių administracijos Lietuvoje interesas.

Nariai: Vyr. Komiteto Pirmininkas

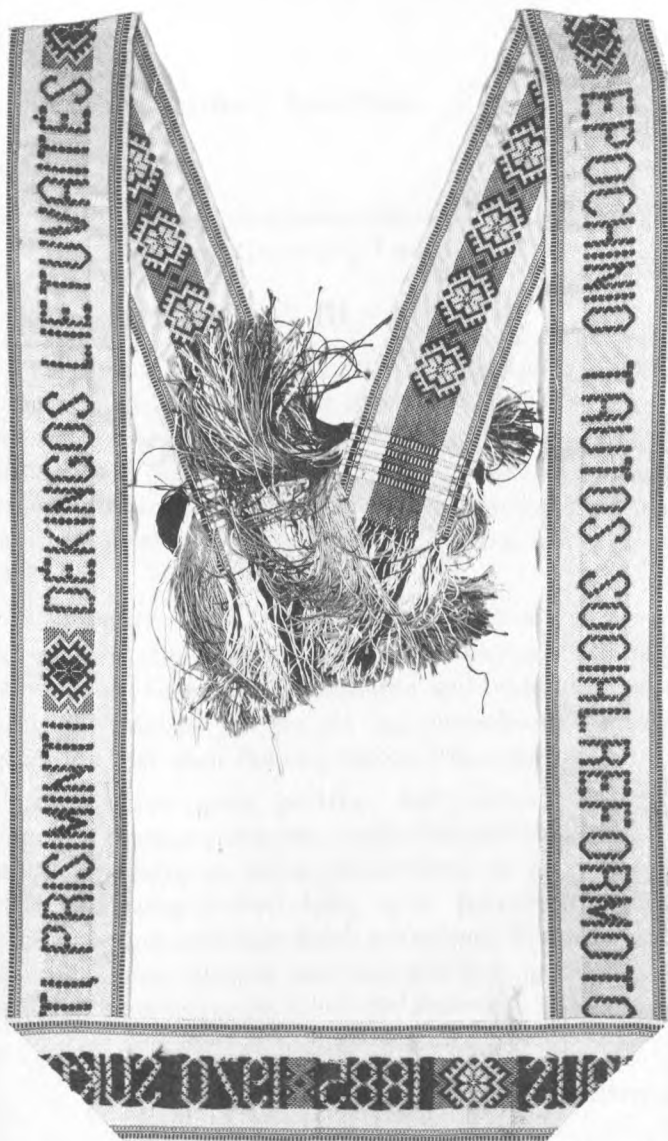
pas. *prof. Ignas Končius*
Sveikatos Globos Skyriaus
Valdytojas

1942 m. lapkričio 28 d.

III

LAIŠKAI, SVEIKINIMAS, NEKROLOGAS

Iš okup. Lietuvos gautoji juosta. Joje įtausta: „EPOCHINIO TAUTOS SOCIALREFORMOTORIAUS 1885-1970 SUKAKTĮ PRISIMINTI * DĖKINGOS LIETUVAITĖS. (Juostos ilgis su kutais — 108”)“

Nuotr. M. Morkūno
Prelato tarimu: „Dovanoju ALVUDui šią juostą, ją išleiskite loterijon ir lėšas panaudokite seneliams namų statybai“ — atiteko ALVUDui ir laikoma iškabinta jo būstinėje, Chicagoje.

1. KELETAS PRIEŠMIRTINIŲ M. KRUPAVIČIAUS LAIŠKŲ:

Kaip matyti iš šių laiškų, M. Krupavičius iki pat paskutinių dienų turėjo šviesų protą ir didelį norą dirbti Bažnyčios ir Tėvynės gerovei.

Jo gyvenimo saulėlydyje (1969-1970) artimieji jam pasiuntė du dalykėlius, kurie jį sujaudino, būtent — lietuviškos žemelės žiupsnį, už kurį jis nuoširdžiai dėkojo ir rašė: „Kai aš numirsiu, šia lietuviška žemele mano akis užbers“. Ir antra, kas jam suteikė malonaus džiaugsmo — tai plati, dviejų metrų ilgumo, tautiniais motyvais ir spalvomis lietuvaičių išausta juosta su įrašu: „Epochiniam Tautos Socialreformatoriui 85 metų amžiaus sukakties proga. Dėkingi-os“

1966 m. lapkričio 5 d. laiške S. Riaukai rašė:

„Pats bent savo žemelėj atsigulsi, o man teks savo likučius atiduoti svetimai žemei . . .“

M. Krupavičius susirašinėjo su daugeliu asmenų gyvenančių Lietuvoje. Pateikiame keletą ištraukų iš laiškų, rašytų S.

Ligoninė, 1969 m. kovo mėn.

. . . Giltinė visu rimtumu buvo pasiryžusi varyti dūšią iš kūno. Pasipriešinau. Išvykau į ligoninę III.25. Įsiuvo į kūną širdies variklį. Ar ilgam jis giltinę nubaidys, sunku pasakyti. Bet tuo tarpu giltinę nubaidžiau. Ir tai laimėjimas. Po 2 gulėjimo dienų pradėjo vedžioti po koridorių . . .

Iš laiško 1969.X.3.

. . . Kadangi aš dar vis lozoriauju ir ilgiau rašyti nepajėgiu, tai rašysiu labai trumpai. Suprasi ir dovanosi . . . Nesiųsk jokių dovanų. Gavęs turėčiau kam nors jas atiduoti. Jau nuo pirmiau stengiuosi, kas man nereikalinga atiduoti kitiems. Tas likimas išrinka su visomis gautomis dovanomis. O gintaras gi auksu sveriamas . . .

Tave myljs . . .

1970.VI.5

. . . Sutarėm, kad ji man siųstų tik prašytas knygas. Nei vienos neprašytos. Ir nedarytų man nereikalingų nesmagumų ir sunkumų. Prašau ir Tavęs tos taisyklės laikytis. Mano pasaulij senovė . . . Vargas ir silpnybė . . .

Visa širdimi Tavo . . .

1970 m. birželis

. . . Esu laužas. Slankioju kaip šešėlis. Visai realiai jaučiu žemės traukimą . . . Pirmiau galėjau grįžti prie seniau reikalingos knygos. Dabar atėjo knyga, pavartau, susiraukiu, kur ją padėti, reik galvoti . . . Jos padėjimas ir vietos ir pinigų reikalingi. O aš perdaug jų turiu senų ir vis naujų priauga. Prieš tavo akis stovi laužas . . .

Susitrilinkavęs vaikščioju, bet vis pasivalchioju. Įsiskaityk gerai šį laišką. Romantikos gana. Abu esam realūs, tai realiai į gyvenimą privalom žiūrėti . . .

1970 m. liepos 3

. . . Jei galėtum, tą rinktinę knygą apie Matulevičių, atsiųsk. Bet manau, kad tai tik svajonė . . . Apie pravestą Lietuvoj žemės reformą žinių prašė dvi Pietų Amerikos valstybės, Italijos krikščionys demokratai ir, tada dar Paryžiaus Nuncijus, Jonas XXIII. . . Bulavo prašau nesiųsti. Juostą esame gavę. Jos meniškumu stebisi mūsiškiai ir amerikiečiai ir darosi jos nuotraukas. To nedraudžiu . . .

Tave myljs . . .

1970 m. rugsėjo mėn.

. . . Labai gerai žinai, kad ant žemės stoviu tik viena koja . . . Tos sunkios valandos paliekamos jiems patiems. — Apie mano sveikatą neturi supratimo. Virtau tikru invalidu. Kiekvienas pajudėjimas skausmų lydymas . . . Laukiu tik VIII tomo Lietuvių kalbos žodyno ir . . .

1970 m. spalio mėn.

. . . Dėkoju už VIII tomą žodyno ir . . . Knygų jau seniai neskaitau. Dirstelk tik į nuotrauką. Ar tokiems ablavukams jos? . . . Esu visai suinvalidėjęs . . .

Tave myljs . . .

2. LIETUVAIČIŲ SVEIKINIMAS 85 METŲ SUKAKTUVIŲ PROGA

Sveikiname Jus, brangus Tėveli,
Iš gimtųjų Lietuvos laukų,
Rūtų žalumu, beržų šakelėm,
Vaidilučių gelsvumu kasų.

Jums dėkoja melsvas lino žiedas
Ir baltoji sodų lelija,
Ažuolas rytais rasos aplietas,
Jūsų pusėn lenkia šakeles.

Kad sunkiais laikais gyventi kėlėt,
Kad gyvenot lūkesčiais tautos,
Savo ranką laiminti iškėlęs —
Meldžiat mūsų kraštui palaimos.

Linkime Aukščiausiojo malone
Jūsų širdžiai džiaugsmo nemaraus,
Ir sveikatos nūdienų kelionei,
Nors alsuojat ilgesiu Dangaus.

„IDEALAI NEMIRŠTA“

NEKROLOGINIS STRAIPSNIS
M. KRUPAVIČIUI

1970 m. gruodžio 4 d. Čikagoje amžinu miegu užmigo prel. Mykolas Krupavičius. Ilgą Velionio amžių vainikuoja jo šakota veikla ir didi asmenybė. Jo gyvenimo šūkis: krikščionybė, lietuvybė, demokratija. Per visą savo gyvenimą jis ėjo lietuviškuoju keliu. Iš prigimties būdamas gabus, tvirtos valios, tame kelyje jis niekad nesvyravo ir nenusivylė. Išėjęs iš ministro pareigų, nežiūrint amžiaus, buvo puikus vikaras ir klebonas. Gyvenęs apie 30 metų tremtyje, jis buvo VLIK (Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto) pirmininku, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės organizatorium ir jos Konstitucijos autorium. Jo uždegantis žodis pamoksluose ir kalbose, jo straipsniai periodinėje spaudoje visada liko įdomūs ir vertingi.

Jaunas Krupavičius, dar prieš Lietuvos nepriklausomybės atgavimą, darbavosi Voroneže, Rusijoje. Tuo metu bolševikų valdžia atkreipė dėmesį į jį ir nuteisė sušaudyti. Persivilkęs kareivio uniforma jis pabėgo Lietuvos link. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpyje M. Krupavičiaus didžiausias nuopelnas yra jo įvykdyta žemės reforma. Būdamas žemės Ūkio ministru, jis buvo žemės reformos vyriausiu iniciatorium. Sudarytas arti pusės milijono hektarų žemės fondas buvo išdalytas Lietuvos bežemiams ir mažžemiams. Jei palyginsim šią žemės reformą su okupaciniu bolševikų žemės dalinimu, matysime nepap-

rastai didelį skirtumą. Okupantai ją dalino be jokio plano, vien tik girdamiesi ir keldami neapykantą. Okupantai tai darė sąmoningai, nes po trumpo laiko ir tą duotą žemę atėmė, įsteigė kolchozus ir sovchozus. Krupavičiaus žemės reforma buvo planinga. Gavę žemę naujakuriai buvo globojami — valstybės išdas padėjo įsikurti.

Pastaraisiais metais daugelis prel. Krupavičių skatino rašyti savo gyvenimo atsiminimus. Kai kas skatino užfiksuoti filme jo gyvą veidą, o magnetofono juostoje — gyvą žodį. Bet Krupavičius vis atidėliojo. Tik spalio 1 dieną, kukliai atšventęs 85-tą gimtadienį, vienam savo svečių prisitarė: laiko jau maža, jei galvojate ką daryti dabar jau pats laikas.

. . . Prieš porą savaitių, patikrinęs sveikatą, gydytoją paklausė: „Daktare sakyk atvirai, ar dar apsimoka pirkti naują švarką, ar užteks ir šio senojo? Iš daktaro J. Meškausko pacientas jau negavo atsakymo. Už keleto dienų, nuvežtas ligoninėn, užmigo amžinu miegu. Velionio šermenys dvelkė kuklumu. Tokia buvo jo valia: nei gėlių, nei jo asmenį liečiančių kalbų. Prie kunigiškuose drabužiuose pašarvoto velionio buvo kryžius ir Lietuvos tautinė vėliava. Garbės sargybą ėjo ateitininkai ir skautai. Pasakyta apie 30 atsisveikinimo kalbų, pradedant VLIKo, jo idėjos bičiulių, įvairių ideologinių kryptių atstovų ir baigta agronomais. Iš atsisveikinimo kalbų krito į akis nuoširdūs žodžiai įvairių šalpos ir kultūrinių vienetų. Pasirodo, labai dosniai remdavo tuos vienetus. Turint galvoje gana kuklius jo medžiaginius išteklius, prisimena Šv. Rašto našlės skatikas.

Gedulo pamaldos buvo atlaikytos šv. Antano bažnyčioje Cicere. Jas laikė vysk. V. Brizgys, giedant parapijos jaunimo chorui, vadovaujamam A. Skridulio. Velionis palaidotas Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse Čikagoje šalia jo globėjo prel. A. Albavičiaus. Iš abiejų pusių rymo pora

žalių eglaičių. Jo artumoje puikus kapinių paminklas, vainikuotas imponantišku stilizuotu lietuvišku kryžiumi. Paskutinės maldos kapinėse sukalbėjo prel. J. Balkūnas, o turiningą žodį tarė torontietis J. Matulionis. Apeigos baigtos giesme „Marija, Marija“ ir Lietuvos himnu.

Velionis prašė palaidoti labai kukliai. Savo antkapyje tenkinasi kukliu „Kun. M. Krupavičius“ įrašu. Vieno tik prašė visus tautiečius, kuriuos jis be išimties mylėjo ir visiems dirbė, — prisiminti jį maldose. Savo gi mirtingąjį kūną, lyg pranašą nebegalintį grįžti amžinam poilsiui į pažadėtąją žemę, prašė paženklinti lietuviška žeme, kurios jis buvo pasirūpinęs iš Lietuvos.

Kanados lietuviams M. Krupavičius taip pat nebuvo svetimas. Keletą kartų jis čia lankėsi kaip VLIKo pirmininkas. Istorinės reikšmės buvo jo atliktas pašventinimas Toronto lietuvių kapinių. Prisimintini jo tada pasakyti žodžiai: „Šiose kapinėse lietuviybė išsilaikys ilgiausiai . . .“ Šiandien, po 10 metų, tos kapinės yra priglaudusios jau 425 lietuviškas širdis ir jose pastatyta Lietuvių kankinių koplyčia bei Laisvės paminklas.

Velionis M. Krupavičius yra žinomas kaip didi asmenybė ne tikai lietuviams bet ir tarptautinėje plotmėje, ypač politinėje. Tai liudija pvz., informacija „New York Times“ dienraštyje. Joje rašoma apie Velionio mirtį, kalėjimus, pagalbą žydams, jo politinę veiklą. Tai kuklus nekrologinis atžymėjimas didžiojo valstybininko ir kunigo, tačiau reikšmingas pačiu faktu. Mums svarbus ne tiek nekrologinis Velionio atžymėjimas, kiek pratęsimas tos kovos už lietuviškai krikščioniškus idealus, už kuriuos jis kovojo visą gyvenimą.

P. Až.

„Tėviškės Žiburiai“, Kanados lietuvių savaitraštis, 1970 m., gruodžio mėn.

*Prelato Mykolo Krupavičiaus antkapio paminklas Sv. Kazimiero
Lietuvių Kapinėse Čičagoje (medžiaga — spec. plienas ir varis).
Architekto J. Muloko konkursinis projektas.*

Nuotr. Alg. Kezio, S.J.

5. IŠTRAUKA IŠ PREL. M. KRUPAVIČIAUS TESTAMENTO

... „Kiekvienose šv. Mišiose prašiau Dievą Tėvynei laisvės ir pasilikti lietuviams tvirtais, ištvėringais ir kovingais patriotais, o katalikams — katalikais. To maldausiu Dievą ir toje vietoje, kurią man paskirs Dangiškasis Teisėjas. Ypatingai karštai maldausiu Dievą, kad Jis padėtų išaugti jaunimui sąmoningais ir kovingais patriotais...”

(Iš prel. Krupavičiaus laidotuvių proga išleisto leidinio, kuriame įdėta Velionio atvaizdas, trumpa gyvenimo apžvalga, malda ir ištrauka iš Jo testamentų.).

* * *

Kuo pats visą gyvenimą gyveno, to palinkėjo ir kitiems prieš užmerkdamas akis: mylėjo Lietuvą, daug dirbo ir rūpinosi ja, turtų nesudėjo gyvendamas, nepaliko jų ir mirdamas. Nors visą gyvenimą buvo silpnos sveikatos, bet iki pat amžiaus pabaigos daug dirbo, rašė. Prelatas Krupavičius gyveno labai kukliai. Jaunų ir senų buvo mėgiamas. Jo platus akiratis ir gilus sąmojis visus žavėdavo.

* * *

SEKANČIUOSE PUSLAPIUOSE:

Keli papildomi epizodai — nuotraukos iš prel. M. Krupavičiaus vėlesniosios veiklos tremtyje Vakaruose ir knygos turinio santrauka anglų kalba.

Grįžus iš JAV Valstybės departamento, įvyko VLKO pirmininkų prel. M. Krupavičiaus ir V. Sidzikausko ir ALTo vadovų pasitarimas pas Lietuvos pasiuntinį min. P. Žadeikį Vašingtone, D.C. (1949.II.2)

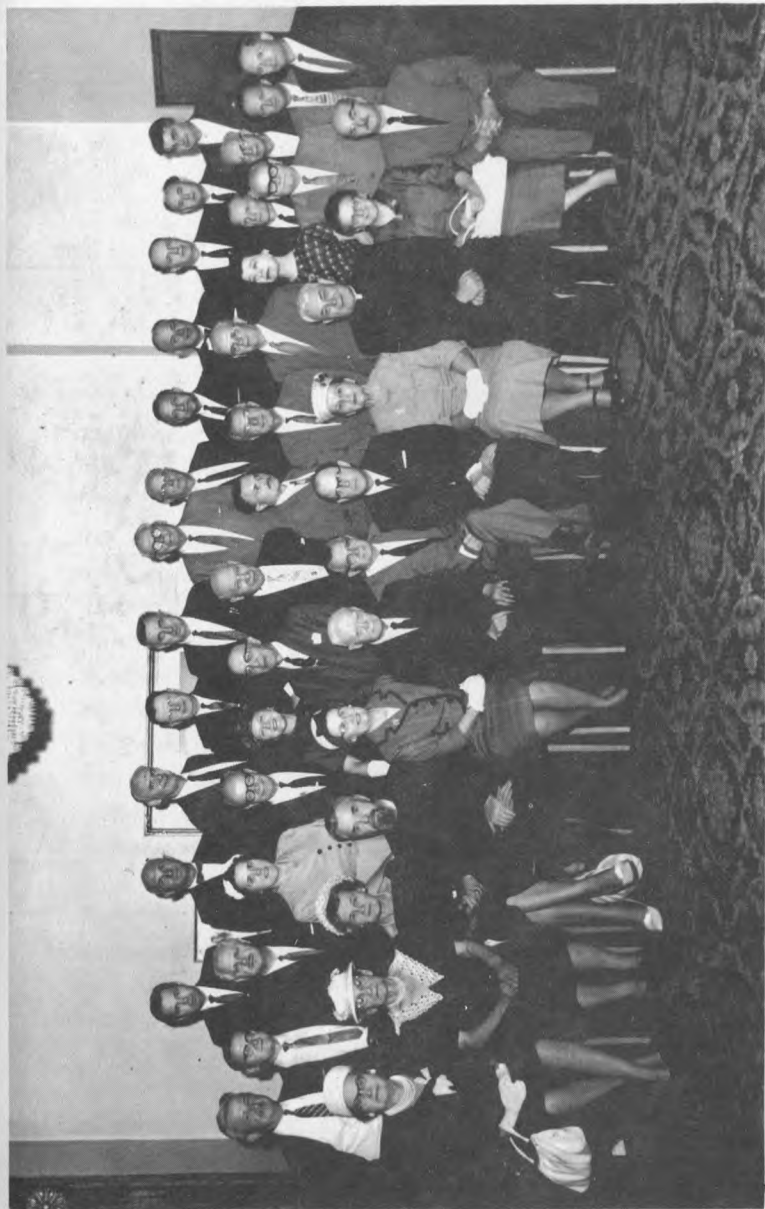

VLKO, ALTO ir LKK konferencija 1954 gegužės 18-19 d.d. New Yorke. Pirmoje eilėje iš k.: V. Sidzikauskas, P. Grigaitis, Jonas Budrys, L. Šimutis, prel. M. Krupavičius, K. Žalkauskas, E. Simonaitis ir prof. St. Kaminskas.

„Lietuvių Fondo“ steigiamojo susirinkimo 1961.III.19 d., Čikagoje dalyviai: viduryje prel. M. Krupavičius, jo dešinėje A. Rugytė, kairėje Antanas Razma, M.D. ir kiti.

ALTo suvažiavimas 1965-VIII-25 - 29 d.d., Chicagoje. Iš kairės, pirmoje eilėje vyrai: ketvirtas —
prel. M. Krupavičius, dr. P. Grigaitis, L. Šimutis, dr. A. Trimakas, prel. Ig. Albavičius ir Lietuvos
gen. konsulas Chicagoje dr. P. Daužvardis.
Nuotr. V. Noreikos

THE STATESMAN IN THE SPHERE OF POLITICS

(SUMMARY)

In the turmoil of the early 20th century, various political events roused the intellectuals and the masses of Eastern Europe. The fall of the totalitarian rule, personified by the Tsar, and the rising aspirations of the peasants in principles of socialism and communism exemplified the complex political milieu of the times. A further dimension was added by regional, ethnic, and cultural ferment as well as by religious upheaval. Situated on the eastern shores of the Baltic, Lithuania was tightly held in the eye of this brewing storm.

Mykolas Krupavičius evolved out of this disquietude. He was born on October 1, 1885, in Balbieriškis in the county of Marijampolė, into a peasant family of humble means. His father immigrated to the United States to seek a fortune, but died there in an industrial accident. Krupavičius' mother struggled to maintain the family and provide educational opportunities for her children. From an early age, Krupavičius experienced the poverty of the oppressed peasants and their aspirations for economic, cultural, and religious freedoms. While still in grade school, Krupavičius opposed the Lithuanian language censure imposed by the Russian tsars by distributing forbidden Lithuanian publications among his friends and neighbors. He joined various nationalistic movements,

which resulted in his being followed and arrested by the Russian tsarist police. After completing his primary education, Krupavičius went to the Pedagogical Seminary at Veiveriai. After graduation in 1905, young Krupavičius, for several years, taught school at various Polish and Lithuanian towns. From 1908-13 he studied at Theological Seminary at Seinai. As a promising student, he was sent in 1913 to the Theological Academy in St. Petersburg (Russia). Here he was ordained a priest on June 13, 1914. He graduated from the Theological Academy in 1917, and was assigned as chaplain of the Lithuanian gymnasium (high school) in Voronezh (Russia).

In St. Petersburg he belonged to a secret Lithuanian group, was a leading member of the workers' society, and was the president of an organization to aid World War I refugees.

An assignment to chaplain's duties in Voronezh ended when he was sentenced to death in absentia for his anti-Bolshevik activities. Krupavičius secretly escaped to Lithuania, where he became involved in the independence movement.

Because of his strong commitment to social movements, Krupavičius became a special officer of the social programs in the Ministry of the Interior of independent Lithuania. Subsequently, he was transferred to the Ministry of Agriculture as a secretary of the Land Reform Planning Commission. From 1920 to 1926 he had an elected post in the Lithuanian parliament (same as Seimas). He was the majority leader and member of various committees such as: land reform, labor and social welfare. He served as Minister of Agriculture from 1923 to 1926. Within this capacity he achieved his most monumental accomplishment. Over 400,000 ha. of land were appropriated from large landed estates of absentee landlords and non-Lithuanians for redistribution to the

landless and poor peasants. The reform achieved an unprecedented solidarity and commitment of the peasantry to the Lithuanian independence; they not only had their own country, but their own land to toil, sew, and harvest. By these land reforms, Krupavičius achieved an acceptance of his principles of economic justice, Lithuanian identity and Catholic persuasion that could not have been accomplished by any other means.

These, and many other doctrines of his social policy, were based on the encyclicals of Pope Leo XIII. In *Rerum Novarum* and *Graves de Communi*, Krupavičius expanded his thoughts on christian democracy and set forth his uncompromising principles.

After the coup d'état in 1926, he left government service and went to France, where he studied sociology, economics, and law at the Universities of Lille and Toulouse from 1927 to 1929. Upon returning to Lithuania he served as a curate and pastor in various churches and he taught at the Theological Seminary in Vilkaviškis. Throughout these times he continued to preach and fight for the principles of Christianity and democracy as envisioned in his concept of a Christian democratic political movement. During World War II under German occupation, Krupavičius, together with former President Dr. K. Grinius and Professor J. Aleksa, presented the German authorities in Kaunas with a memorandum because of the unacceptable German actions towards the Lithuanians. As a result, Krupavičius was arrested and in 1942 deported to Germany and held under house arrest.

Krupavičius had the enviable talent of perceiving a complex problem and defining it in simple terms. This made him a very powerful orator. His speeches in parliament and his sermons to his parishioners were renowned for their logic, simplicity, and keen perception of the broad and complex issues. He was an equally

talented and prolific writer, and contributed to various newspapers and wrote numerous political pamphlets. He authored approximately 20 books on Christian democracy, sociology, and land reform. His most significant religious work was *Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje* (The Priest in the Service of God and Man).

At the end of World War II, Krupavičius was in Western Europe, serving as chairman of the Supreme Committee for the Liberation of Lithuania (VLIK). He travelled all over Western Europe and United States of America seeking aid for the cause of the liberation of Lithuania. In 1948 he was elevated to the rank of domestic prelate by Pope Pius XII. He immigrated to the United States in 1957, and lived in Chicago until his death on December 4, 1970.

By building a strong foundation of Christian democratic principles with a mortar of religious and cultural commitment, Krupavičius achieved goals beyond the scope of an ordinary man. His innate talents, his understanding of the times, and his perception of the aspirations of the people made his contributions immemorial.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Autorius rankraštyje šiai knygai buvo davęs „Prel. Mykolas Krupavičius“ antraštę ir vadina ją trumpa biografija. Be to, tikisi, kad ateityje kas nors parašys ilgesnę, nežinodamas jau 1975 m. Chicagoje išleistos Petro Maldeikio „Mykolas Krupavičius“ išsamios 403 psl. monografijos.

Kad išvengus bibliografinių ir kitokių nesusipratimų, dabar leidžiamai knygai pirmąją antraštę eina „Valstybininkas politikos sukuriuose“, daugiau bendresnio pobūdžio pavadinimas. Kiek jis tinkamas – tesprendžia skaitytojas.

Autorius savo rankraštini, priede, buvo įtraukęs ir ištiesai perrašęs L. Enciklopedijos XIII tomo visą straipsnį apie M. Krupavičių, nes, matyti, neturėjo kitų šaltinių apie prelato veiklą Vakaruose.

L. Enciklopedijos gi, čia yra išplatinta keli tūkstančiai egzempliorių ir ji lengvai prieinama. Šioje knygoje, nors ir be autoriaus žinios, straipsnis nebekartojamas. Iš dalies jį gali atstoti pridėdama ilgesnė pratarmė, santrauka anglų kalba (Summary) ir keletas papildomų vėlesniųjų nuotraukų.

Išsamią M. Kr. raštų bibliografiją yra paskelbęs Petras Maldeikis 1974 m. „Tėvynės Sargo“ nr. 1(33), 36-40 psl. ir 1975 m., jau aukščiau minėtoje monografijoje.

Knygoje kitų pakeitimų ar kalbos taisymų nedaryta. Pvz. paliekama citatose ir kitur seniau vartotas „ministeris“ vietoje dabartinio „ministro“.

Nekrologe aprašytos a.a. prelato laidotuvės ir jo kapo situacija. Vėliau, konkursinį antkapio paminklo projektą išrinkus, prelato palaikai buvo perkelti ir palaidoti kiton erdvesnėn, tinkamon dideliame, aukštam paminklui vieton ir čia pastatytas šis išskirtinai imponantiškas paminklas (232 psl.).

Leidėjai

**„VALSTYBININKAS POLITIKOS SŪKURIUOSE”
KNYGAI IŠLEISTI AUKOJO**

MAGDALENA ŠMULKŠTIENĖ	\$1.000.00.
a.a. Vinco Šmulkščio, Steigiamojo Seimo nario atminimui	
VYGANTŲ ŠEIMA	\$1.000.00
a.a. Kazimiero Vyganto atminimui	
PER DR. KAZĮ ŠIDLAUSKĄ, ADV.	\$1,000.00
a.a. Mykolo Krupavičiaus atminimui	
PALIOKŲ ŠEIMA	\$1,000.00
a.a. Jono Masiliūno, Trečiojo Seimo nario ir jo sesers Emilijos Paliokienės atminimui	
P. VADUVIS	\$1,000.00
BERNARDAS ŽUKAUSKAS	\$300.00
JONAS SAKAS	\$100.00
STASYS RAUCKINAS	\$100.00
ALDONA IR VLADAS PAŠKEVIČIAI	\$100.00
KAZIMIERAS POVILAITIS	\$100.00

TURINYS

Pratarmė	9
Įžangos vietoje	25
I. JAUNYSTĖ IR PIRMIEJI SAVARANKŪS ŽINGSNIAI	
(1885-1908)	29
1. M. Krupavičiaus kilmė ir jaunystė	31
2. M. Krupavičius ir Veiverių Mokytojų Seminarija ...	33
3. M. Krupavičius mokytojas	36
II. TOLIMESNĖS STUDIJOS IR VEIKLA ČARISTINĖJE	
RUSIJOJE (1908-1918)	39
1. M. Krupavičius Seinų Kunigų Seminarijoje	41
2. M. Krupavičius Petrapilio Dvasinėje Akademijoje ..	45
3. M. Krupavičius Voroneže	47
III. NEPRIKLAUSOMOJE LIETUVOJE; IDĖJINIAI	
PAGRINDAI IR JŲ PRITAIKYMAS (1918-1927)	49
1. M. Krupavičius ir keletas bruožų iš Lietuvos atsikūrimo istorijos	51
2. Nuo karaliaus iki diktatoriaus	56
3. Krikščioniškoji demokratija	60
4. Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje	66
5. Žemės klausimas Lietuvoje	71
Teologų nuomonės 75 * Popiežiaus Nuncijaus vizitas Kaune 83	
6. Krikščionys demokratai Steigiamajame Seime	85
Žemės reformos įstatymas 88 * Lietuvos valstybės konstitucija 90 * Žemės reformos padariniai — statistika 91	
7. M. Krupavičius — Žemės Ūkio Ministras (1923-1926)	95

IV. III-SIS SEIMAS IR JO PADARINIAI	99
1. Krikščionių demokratų valdymo apžvalga	101
2. Opozicijos priešrinkiminė taktika (1920-1926)	103
3. III-jo Seimo vyriausybės sudarymas	105
4. III-jo Seimo vyriausybės deklaracija ir jos kritika ..	106
5. Švietimo Min. V. Čepinskio antitautinė politika ...	108
6. Visuomenės reakcija dėl valdžios antitautinės politikos	108
Interpeliacija 109 * II-ji interpeliacija 110 * Studentų protesto mitingas 111 * M. Krupavičiaus kalba Seime 114	
7. Valstybinis perversmas	121
8. Vyresniosios katalikų inteligentijos požiūris į perversmą	122
9. Tautininkų klasta	123
V. NAUJAS M. KRUPAVIČIAUS GYVENIMO TARPSNIS (1927-1942)	131
1. M. Krupavičius Prancūzijoje	133
2. Kun. M. Krupavičius — Garliavos vikaras (1930-1931)	137
3. M. Krupavičiaus Vilkaviškio Kunigų Seminarijos profesorius (1931-1933)	138
4. Kun. M. Krupavičius — Veiverių klebonas (1933-1935)	139
5. Kun. M. Krupavičius — Suvalkų Kalvarijos klebonas ir dekanas (su pertraukom) (1935-1942)	140
Naujų parapijų kūrimas 140 * Mindaugų parapija 141 * Akmenynų parapija 143	
VI. KUN. M. KRUPAVIČIUS TREMTYJE (1942-1970)	145
Kun. M. Krupavičius tremtyje (1942-1970)	147
PRIEDAS	
<i>(Atsiminimai ir dokumentai)</i>	
I. PRELATAS M. KRUPAVIČIUS ATSIMINIMŲ ŠVIESOJE	153
1. Lietuviai ir M. Krupavičius Voroneže (1917-1918) K.Š.	155

2. Atsiminimų nuotrupos; Petrapilis, Vilnius, Kaunas (1915-1918-1925 metais). S. K.	164
3. Vyskupo A. Karoso atsakymas (laiškas) Vysk. Karevičiui dėl siūlymo M. Krupavičių atšaukti iš Kauno	167
4. M. Krupavičius Steigiamajame Seime. Kun. Vaitkus (Atsiminimų ištraukos)	169
5. Prof. St. Šalkauskis apie M. Krupavičių	170
6. An., buvusio M. Krupavičiaus auklėtinio Seminarijoje, o vėliau vikaro, atsiminimai	174
Socialinis klausimas 177 * Krupavičius privačiame gyvenime 178 * Krupavičius kalba 179 * Krupavičiaus rūpinimasis viešaisiais šalies reikalais 180 *	
Nuo žodžių prie darbų 186	
7. Rekolekcijų vedėjo atsiminimai. K.V.S.	188
8. Kanauninko P. Dogelio, pavasarininkų įkūrėjo, katalikiškų draugijų rėmėjo atsiminimai	190
II. MEMORANDUMAI	193
1. Memorandumas tarybinės valdžios organams 1940 m.	195
2. Memorandumas vokiečių Generaliniam Komisarui Kaune	214
3. „Savitarpio Pagalbos“ pareiškimas	222
III. LAIŠKAI, SVEIKINIMAS, NEKROLOGAS	223
1. Keletas prisimintinių M. Krupavičiaus laiškų	225
2. Lietuvaičių sveikinimas 85 metų sukaktuvių proga	228
3. „Idealai nemiršta“ Nekrologinis straipsnis M. Krupavičiui. P. A ž.	229
4. Ištrauka iš M. Krupavičiaus testamentu	233
5. The Statesman in the Sphere of Politics (Summary)	239
6. Baigiamosios pastabos	243
7. Aukotojų sąrašas	244
8. Turinys	245